

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

Frazeologie ve vybraných učebnicích českého jazyka

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Dagmar Tonhauzerová

Učitelství českého jazyka pro SŠ (maior) - Učitelství dějepisu pro SŠ (minor)

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Helena Chýlová, Ph.D

Plzeň, 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, řádně jsem citovala použité prameny a literaturu.

V Plzni dne 2024

Bc. Dagmar Tonhauzerová

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce doc. PaedDr. Heleně Chýlové, Ph.D., za odborné posouzení diplomové práce a za cenné rady a náměty pro dokončení této práce. Děkuji rovněž Mgr. Zoře Šimralové, která mi umožnila zadat dotazník na ZŠ Pionýrů v Sokolově. Děkuji také všem respondentům, kteří byli ochotní spolupracovat a bez nichž by nebylo možné tuto práci dokončit. Poděkování patří také mé rodině, která mi byla po celou dobu studia velkou oporou.

Obsah

ÚVOD.....	5
TEORETICKÁ ČÁST.....	6
1 Cíl práce, metody užívané v práci a pracovní hypotézy	6
2 Frazeologie	8
2.1 Vymezení pojmu frazeologie.....	9
2.2 Idiom a frazém.....	11
2.3 Klasifikace frazémů.....	13
2.3.1 Povaha frazému a idiomu – hledisko formálně-strukturní	13
2.3.2 Povaha frazému a idiomu – hledisko funkční	14
2.4 Učebnice	18
2.4.1 Vymezení pojmu učebnice, čítanka a pracovní sešit.....	18
2.4.2 Funkce učebnice	20
Praktická část.....	22
3 Komparace nejužívanějších učebnic, které se ve výuce českého jazyka a literatury používají.....	22
3.1 Postup analýzy vybraných učebnic.....	22
3.2 Analýza jednotlivých učebnic	23
3.2.1 Nakladatelství Fraus	23
3.2.2 Nakladatelství ALTER	26
3.2.3 SPN - pedagogické nakladatelství	29
3.2.4 Vydavatelství TAKTIK	31
3.2.5 Nakladatelství Nová škola, s.r.o.	36
3.2.6 Nakladatelství Nová škola – DUHA	39
3.3 Výklad pojmů v jednotlivých učebnicích:.....	42

3.4 Dílčí závěr.....	44
4.1 Analýza pracovních sešitů k učebnici Český jazyk nakladatelství Fraus.....	46
4.2 Analýza jednotlivých čítanek a pracovních sešitů k čítankám	48
4.2.1 Analýza čítanek nakladatelství Fraus	48
4.2.2 Dílčí závěr.....	51
4.2.3 Analýza čítanek nakladatelství TAKTIK	51
4.2.4 Analýza pracovních sešitů Hravá literatura nakladatelství TAKTIK.....	63
4.2.5 Dílčí závěr.....	69
5 Vyhodnocení dotazníku	70
5.1 Vyhodnocení dotazníku – ZŠ Nové Sedlo	72
5.1.1 Výsledky dotazníku znalosti frazeologie – 7.A.....	72
5.1.2 Výsledky dotazníku znalosti frazeologie – 9.A.....	80
5.2 Vyhodnocení dotazníku – ZŠ Sokolov	88
5.2.1 Výsledky dotazníku znalosti frazeologie – 9.C.....	88
5.3 Závěrečné hodnocení	99
Závěr.....	102
Literatura a zdroje.....	108
Učebnice	108
Seznam použité literatury	111
Resume	114
PŘÍLOHY	115

ÚVOD

Cílem této diplomové práce je frazeologie ve vybraných učebnicích českého jazyka na 2. stupni základní školy.

Toto téma jsme si vybrali proto, že v současné době v praxi zjišťujeme, že u žáků dochází ke značným individuálním diferencím ve znalostech a chápání frazeologismů. Přesto, že se ve slovní zásobě s frazeologismy setkáváme prakticky denně, žáci mnohým z nich nerozumějí. Z tohoto důvodu nerozumějí ani textům, s kterými pracují. Proto chceme v naší práci zjistit, jak žáci rozumějí nejfrekventovanějším a nejznámějším frazeologismům. Dále chceme zjistit, jaké frazeologismy žáci užívají. Zároveň se zaměřujeme na komparaci vybraných učebnic českého jazyka, čítanek a pracovních sešitů nejznámějších nakladatelství.

Cílem této práce je zjistit, jaké postavení v současné době frazeologie u žáků zaujímá. Dále si klademe za cíl zmapovat v učebnicích českého jazyka, kolik prostoru je frazémům v učebnicích věnováno, a následně zjistit pomocí dotazníku stav znalostí frazeologismů a jejich užití v běžném životě.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Cíl práce, metody užití v práci a pracovní hypotézy

Cílem této práce je zjistit, jaké postavení v současné době frazeologie u žáků zaujímá. Pokusili jsme se zmapovat v učebnicích českého jazyka, kolik prostoru je frazémům v učebnicích věnováno, a následně zjistit pomocí dotazníku stav znalostí frazeologismů a jejich užití v běžném životě.

Využili jsme tyto metody. Metodu excerpční, při níž jsme se opírali o publikace Josefa V. Bečky *Slovník synonym a frazeologismů*, Marie Čechové *Čeština, řeč a jazyk* z roku 2000, Františka Čermáka *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*, Josefa Filipce a Františka Čermáka *Česká lexikologie*. Dále jsme použili metodu analytickou, komparační a dotazníkovou.

Při zpracování této diplomové práce jsme si stanovili tyto pracovní hypotézy, předpokládali jsme:

1. V textu všech učebnic bude definován frazém a jeho jednotlivé typy a pojmosloví nebude zcela jednotné.
2. Největší pozornost bude v učebnicích věnována přirovnání.
3. Žáci budou znát převážně tradiční lidové frazémy a úroveň znalostí bude u porovnávaných tříd podobná.

Práci jsme rozdělili na tři části. V první části představíme obecné poznatky z oblasti frazeologie a idiomatiky z pohledu našich nejvýznamnějších a nejznámějších lingvistů. Ve druhé části prezentujeme komparaci nejužívanějších učebnic, které se v českém školství používají. Porovnáme, zda je výklad věnovaný učivu frazeologie dostačující, kolik času je výkladu věnováno, zda je v českých učebnicích věnován učivu dostatečný prostor, zda v učebnicích najdeme dostatečné množství příkladů a cvičení, na kterých si žáci mohou své znalosti ověřit. Vzhledem k tomu, že se frazeologismy vyskytují nejen v hodinách jazykové výchovy a slohu, ale také ve výchově literární, pokusíme se v naší práci analyzovat i vybranou řadu čítanek a pracovních sešitů nakladatelství Taktik a Fraus, abychom zjistili, v jakém rozsahu se s frazémy v učebnicích a pracovních sešitech pracuje. Celkově jsme analyzovali osmnáct učebnic českého jazyka šesti nakladatelství, čtyři pracovní sešity

k učebnicím českého jazyka nakladatelství Fraus, čtyři čítanky nakladatelství Fraus, tři čítanky nakladatelství Taktik a čtyři pracovní sešity k Hravé literatuře nakladatelství Taktik.

Analýza učebnic a pracovních sešitů probíhala v roce 2021–2022, analýza čítanek a pracovních sešitů k čítankám v roce 2024.

Třetí praktická část obsahuje dotazník. K šetření jsme použili kvantitativní výzkum s využitím metody dotazníku.

Výzkumu se zúčastnilo 51 respondentů. Dotazník byl zadán v době po covidu 29. 4. 2022 žákům Základní školy Nové Sedlo, žákům 7. a 9. ročníku. 2. 5. 2022 byl dotazník zadán v Základní škole Pionýrů v Sokolově. Dotazník jsme zadali osobně.

ZŠ v Novém Sedle má celkem 185 žáků, na druhém stupni 86. Celkově máme na 2. stupni čtyři třídy.

ZŠ Pionýrů – Sokolov má celkově 495 žáků, z toho 263 na druhém stupni. Na 2. stupni je celkově 12 tříd.

Úkoly zadané v dotazníku nám měly být nápomocny k tomu, abychom si udělali představu o tom, jak žáci chápou a používají v běžné mluvě jednotlivá přísloví, rčení, pořekadla a přirovnání. Dále jsme měli možnost porovnat úroveň znalostí žáků jednotlivých ročníků.

Jak jsme již uvedli ve druhé části diplomové práce, je frazeologie v 7. ročníku probírána v rámci tematického celku Nauka o slovní zásobě. 9. ročník jsme vybrali proto, že učivo se zde kompletně opakuje. Je zde tedy možnost srovnání.

Náš dotazník se skládá ze tří částí. Vstupní část, která vysvětluje cíle dotazníku, seznamuje respondenty s pokyny a účelem vyplnění. Ve druhé části jsou obsaženy vlastní otázky. Dotazník k této práci sestává z dvanácti úkolů. Respondenti přiřazují vhodnou odpověď nebo doplňují vlastní odpovědi, vysvětlují vlastními slovy. V závěrečné části je uvedeno poděkování respondentovi za spolupráci. Dotazník byl rozdán v písemné podobě v 7. a 9. ročníku ZŠ v Novém Sedle a žákům 9. ročníku na 1. ZŠ v Sokolově.

Úkoly jsme sestavovali na základě ukázek z učebnic, pracovních sešitů a pracovních listů, se kterými jsme pracovali v hodinách jazykové výchovy a slohu. Dále jsme čerpali i z úryvků uvedených v čítankách.

2 Frazeologie

Frazeologie zajímala lingvisty od pradávna a postupně se z ní stala samostatná disciplína. V současné době je zařazena do vzdělávací oblasti Český jazyk a literatura. Je součástí jazykového vzdělávání na všech stupních škol. V současné době, kdy se soustřeďuje pozornost nejen na gramatiku, ale i na význam slov, jsou kladeny vyšší požadavky na rozvoj čtenářské gramotnosti, a také se ve výuce klade velký důraz na porozumění textu a čtení s porozuměním. Proto je nutné učivu frazeologie věnovat větší prostor, který dle M. Čechové byl v učebnicích předcházejících generací nedostačující, a frazeologické jednotky se v nich vyskytovaly poměrně zřídka. Autorka dále uvádí, že *porozumění rčením, příslovím a jiným frazeologickým jednotkám a jejich náležité užívání svědčí o pochopení abstraktního významu výrazů.*¹

Frazémy běžně používá každý člověk, i když v různé míře a různém kontextu. Frazeologismy jsou v jazyce velmi důležitou složkou, která obohacuje naše vyjadřování, a je nedílnou součástí naší mluvy. Frazeologismy nám pomáhají vyjádřit určitou myšlenku s mírou expresivity či emocionálním zabarvením. Dodávají naší výpovědi subjektivní hodnocení, pro které bychom těžko našli příhodná slova.

Přesto se frazeologie v uplynulých desetiletích nacházela mimo centrum pozornosti naší lingvistiky. Tato situace se promítla i do zpracování učebnic. Je to dáno také tím, že jedním z nejdůležitějších cílů vyučování bylo užívání především tzv. spisovného jazyka neutrálního, slohově bezpříznakového, bez expresivity. Proto M. Čechová ve své knize *Řeč o řeči* zdůrazňuje potřebu začlenit základní frazeologické poznatky do školské výuky. Posiluje se tím nejen mezioborové propojení výuky a poznání národních tradic, ale dochází i k obohacování slovní zásoby. Některé frazémy totiž vznikly jako přímá reakce na historické události, jiné jsou výsledkem volných asociací či aluzí. Ve svém výzkumu Čechová uvádí, že *nedochází přímo k úpadku frazeologie, ale k ústupu starších frazeologizmů z důvodu mizejících dobových skutečností. Dochází však zároveň k obměně frazémů či vzniku nových.*² Jedinou oblastí, kde se v zásadě s frazémy a idiomy nesetkáváme tak často, je jazyk odborný.

¹ ČECHOVÁ, Marie. *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012. Lingvistika (Academia), s. 105.

² Dostupné

z <<https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/21399/1/Zeman%20Marie%20Cechova%20ec%20jazyk.pdf>>

Frazeologické jednotky jsou však většinou příznakové, často expresivní a omezené na určité slohové sféry. I tím je možné vysvětlit jejich nízkou frekvenci v učebnicích českého jazyka v době 50.–70. let 20. století. S frazémy se začalo opět více pracovat na sklonku 70. let, ale stále žádná učebnice neměla začleněnou frazeologii jako ucelené učivo.³

Větší zájem o frazeologii se objevuje až ve druhé polovině 20. století, přesto najdeme v dávnějších dobách mnoho těch, kteří se sběrem a zpracováním frazeologismů zabývali. Patřil k nim např. František Ladislav Čelakovský, jenž sepsal *Mudroslovní národu slovanského v příslovích*. Nesmíme zapomenout ani na dílo Jana Amose Komenského *Moudrost starých Čechů*. Za velmi důležité dílo pro existenci frazeologie jako samostatné disciplíny můžeme považovat *Slovník spisovných vazeb a rčení* od Jana Mašína. Dílo vyšlo ve 20. letech 20. století. Významným počinem je i kniha Jaroslava Zaorálka *Lidová rčení*. V osmdesátých letech 20. století byl publikován *Slovník české frazeologie a idiomatiky* Františka Čermáka, Jiřího Hronka a Jaroslava Machače, který je v současné době považován za nejobsáhlejší dílo zabývající se frazeologií. Důležitým dílem je i Bečkův *Slovník synonym a frazeologismů*.

Za nejobsáhlejší dílo zabývající se frazeologií považujeme v současné době čtyřdílný *Slovník české frazeologie a idiomatiky*.

2.1 Vymezení pojmu frazeologie

Frazeologie jako pojem vychází z řeckého slova *phrasis* neboli způsob vyjadřování. Z tohoto slova vznikl i výraz fráze. Frazeologie je soubor ustálených spojení, tzv. frazeologických obrátů neboli frazeologismů. Frazeologie je *disciplína zabývající se jejich studiem a popisem. Nejde o zvláštní jazykovou rovinu, ale o oblast ustálených anomálních kombinací, která je komplementární k oblasti pravidelných jazykových kombinací jednotek všeho druhu a na všech relevantních rovinách. Frazeologie je tedy extenzí jazykových kombinatorických možností do oblasti kombinací, které nevznikají podle standardních pravidel.*⁴

³ ČECHOVÁ, Marie. *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012. Lingvistika (Academia), s. 106.

⁴ Dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/FRAZELOGIE%20A%20IDIOMATIKA>>

Podle Bečky jsou frazeologismy *ustálená pojmenování složená ze dvou i více slov, jež bereme jako pojmenovávací jednotky*.⁵

Frazeologie patří mezi samostatné složky lexikologie a řadíme ji mezi nejmladší lingvistické disciplíny. Lexikologie zkoumá lexikum neboli slovní zásobu. Slovní zásoba reprezentuje subsystém, jehož součástí jsou slova a ustálená slovní spojení.

Dnes je samostatnou jazykovědnou disciplínou, zabývající se studiem, případně i popisem svébytných jazykových jednotek různého typu a více úrovní. Tyto jednotky, tzv. frazémy a idiomy, jsou nejčastěji sémanticky nerozložitelné.⁶

Do oblasti frazeologie patří slova, která jsou na sebe vázána předem, nikoli až v aktuálním využití. Významová samostatnost jednotlivých slov je oslabena nebo vůbec zrušena.⁷

Jak dále uvádí Bečka, u některých frazeologických obrátů se tak stát nemusí. V mnoha případech jedno slovo (tzv. slovo základní) podržuje svůj vlastní význam a jen u slov tzv. původních se významová samostatnost oslabuje nebo ztrácí. Velmi často bereme frazeologické obraty jako ustálený celek, i když se jeho podklad stal nezřetelným nebo se úplně zastřel. Někdy se obrazný podklad změnil v ustálený symbol, i když již ani nevíme, jak symbol vypadá.

Významová vázanost a ustálenost frazeologických obrátů má za následek i vázanost formální. Omezuje se a někdy se úplně ztrácí možnost synonymních obměn. Nelze dobře obměňovat tvar slov, ustálen a neměnný bývá často i sled slov ve frazeologismu.⁸

Frazeologické obraty se ustalují za určitých situací. Formují se hlavně tam, kde volný výběr slov naráží na potíže a je poměrně nesnadný. To se objevuje silně zvláště tehdy, kdy pojmenování situace je vcelku běžné a kdy není zapotřebí vyvíjet úsilí k vytvoření zvláštního, nově formulovaného výrazu, tedy tam, kde by nezbytné úsilí bylo nerentabilní a ohrožovalo by žádoucí pohotovost vyjadřování. Je zde lépe užít již hotového ustáleného spojení slov, zejména jestliže se takový obrat pro běžnou situaci dobře hodí.⁹

Bečka podle okolností rozděluje tři základní typy frazeologických obrátů.

⁵ BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. 3. upr. a dopl. vyd. Praha: Novinář, 1982, s. 321.

⁶ FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985, s. 156.

⁷ BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. 3., upr. a dopl. vyd. Praha: Novinář, 1982, s. 321.

⁸ Tamtéž, s. 321.

⁹ Tamtéž, s. 322.

Frazeologické obraty intenzifikační neboli zesilující, verbalizační neboli slovesné a obraty konkretizační neboli rčení.

Tyto tři typy se mezi sebou liší jak svým sdělným úkolem, tak mnohdy i formou. Také je různý rozsah jejich užití i jejich účinnosti.

2.2 Idiom a frazém

Ve frazeologii se setkáváme s pojmy frazém a idiom. Idiom je pojmově blízký k frazému. Dodnes neexistuje jednotná definice obou pojmů. Hovoříme-li o frazému, zdůrazňujeme formální stránku frazeologické jednotky, naopak idiom označuje stránku významovou. Zjednodušeně řečeno, jedná se o dvě stránky jedné věci.

„Frazém je ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam (zpravidla nerozložitelný na významy jednotlivých složek) a jejímž charakteristickým rysem je, že minimálně jeden z jejích komponentů je v dané funkci omezen pouze na tuto kombinaci (popřípadě na několik málo dalších). K typickým, i když ne zcela nutným, znakům frazému patří metaforičnost a expresivnost (udělat díru do světa, být v balíku, lézt někomu krkem). ... Vedle termínu frazém se setkáváme také s pojmově blízkým termínem idiom. V této dichotomii pak označení frazém akcentuje formální stránku frazeologické jednotky, idiom stránku významovou. Od staršího užívání slova idiom ve významu ‚nepřeložitelný frazeologismus‘ se upouští.“¹⁰

Čermák uvádí, že v českém přístupu se za frazém, resp. idiom považuje každá ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem téhož nebo různých slovních druhů, pro které je typické to, že alespoň jeden z komponentů této kombinace se v daném významu a funkci kombinuje pouze s jediným komponentem dalším, anebo jen s několika málo dalšími, mezi kterými je transformační vztah. Příznačným, ne však obligatorním rysem takového frazému (idiomu) je i jeho častá přenesenost.¹¹

Například frazém *nosit sovy do Athén* má stejný význam jako *nosit dříví do lesa*.

¹⁰ KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, RUSÍNOVÁ, Zdenka. Příruční mluvnice češtiny. Praha: Lidové noviny, 1995. s. 71.

¹¹ ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná: Czech and general phraseology*. V Praze: Karolinum, 2007, s. 646.

Čermák nepovažuje tuto definici za zcela dostačující, protože vymezení frazémů a idiomů v ní obsažené nepokrývá všechny jejich typy. Tuto definici pojal obecněji a snaží se v ní obsáhnout všechny typy frazémů a idiomů: *frazém je kombinace dvou či více prvků (morfémů, slovních tvarů, popř. kolokací), z nichž aspoň jeden je členem extrémně omezeného a uzavřeného paradigmatu.*¹²

Zde se objevuje novější Čermákovu pojetí vymezení frazému, autor vidí rozdíl v tom, že starší pojetí bylo omezeno na definování frazémů pouze sémanticky, což považuje v praxi za nedostačující z důvodu nezačlenitelnosti gramatických frazémů do tohoto pojetí.

Vývojově i u jednotlivých autorů se setkáváme s různým pojetím. J. Filipec a F. Čermák se ve svém díle *Česká lexikologie* vymezují frazémy pomocí následujících kritérií: Mezi tato kritéria patří ustálenost, celistvost, časté archaismy, reprodukovatelnost, víceslovnost, obraznost a další. Dále uvádějí, že tato kritéria se často mohou překrývat.

Jak uvádí F. Čermák, idiom a frazém je jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. více spojení), popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném (resp. několika málo).¹³ Chápe jako frazém i složená slova a jednoslovné frazémy.

M. Čechová frazém definuje *jako ustálené vícekomponentové, často obrazné a expresivní celistvé pojmenování s omezenou spojovatelností. O idiomu se hovoří tehdy, máme-li na mysli sémantickou stránku frazému.*¹⁴ Další definici frazému nacházíme u Zdeňky Hladké v *Příruční mluvnici češtiny*. *Frazém je ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam (zpravidla nerozložitelný na významy jednotlivých složek) a jejímž charakteristickým rysem je, že minimálně jeden z jejich komponentů je v dané funkci omezen pouze na tuto kombinaci (popřípadě na několik málo dalších).*¹⁵

¹² ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN, 2010, s. 225

¹³ ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná: Czech and general phraseology*. V Praze: Karolinum, 2007, s. 31.

¹⁴ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011, s. 66.

¹⁵ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 71.

2.3 Klasifikace frazémů

Podle Čermáka ve smyslu vymezení *rozlišujeme tři velké oblasti frazémů, které jsou dále uvnitř členěné. Jsou to frazémy lexikální, kolokační, propoziční.*¹⁶

2.3.1 Povaha frazému a idiomu – hledisko formálně-strukturní

2.3.1.1 Lexikální frazémy

Patří svými komponenty do roviny morfémové (slovo tvorné a flektivní) a funkčně jsou jednoslovným lexémem. Patří k nejzanedbávanější oblasti frazeologie. Obsahuje kompozita budižkničemu, tlučhuba a řídce i flektivní formy Nevidáno! Budiž, nač. Lze sem zařadit i případy s reflektivitou a explicitní valencí. *Zašít se, zapomenout se*¹⁷ jak uvádí Čermák, detailní popis českých lexikálních frazémů dosud neexistuje.

2.3.1.2 Frazémy kolokační

Podle Čermáka patří do skupiny kolokačních frazémů ty, jejichž komponenty jsou slova, resp. určité slovní formy, které samy o sobě ještě netvoří promluvu, větu.¹⁸

Tyto frazémy lze dále dělit na:

- frazémy se synsémantickými komponenty
- frazémy s autosémantickými komponenty
- frazémy s komponenty obojího druhu

Funkčně můžeme do kolokačních frazémů zařadit přirovnání. Z formální klasifikace lze do kolokačních frazémů zařadit i binomiály, které ovšem lze zařadit i do roviny propoziční.

Binomiál je obvykle kolokační frazém či idiom, který je složený ze sledu dvou komponentů téhož slovního druhu, někdy i identické formy, a má obvykle nominální povahu, který je založený na iteraci třídivé nebo individuální. Svou povahou se opírá o koordinaci či juxtapozici a má obvykle neměnný slovosled. Např. *den ze dne*.¹⁹

¹⁶ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vydání 4., v Karolinu 2., doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2011, s. 211.

¹⁷ ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná: Czech and general phraseology*. V Praze: Karolinum, 2007, s. 60.

¹⁸ Tamtéž, s. 44.

¹⁹ ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná: Czech and general phraseology*. V Praze: Karolinum, 2007, s. 415.

2.3.1.3 Frazémy propoziční

Propoziční frazém tvoří ucelenou promluvu a má již funkci věty. Jsou tvořeny kombinací komponentů z roviny lexikální nebo kolokační a mají vždy jediného mluvčího. Např. *Za zeptání nic nedáš.*²⁰

Podle Čermáka je můžeme dále dělit na:

- frazémy se synsémantickými komponenty
- frazémy s autosémantickými komponenty
- frazémy s kolokačními komponenty

Od frazémů propozičních se liší frazémy polypropoziční monosubjektové tím, že jsou tvořeny více než jednou promluvou (propozicí). Mají ale stejně jako frazémy propoziční jediného mluvčího. Vedle toho frazémy polypropoziční intersubjektové jsou tvořeny více než jednou promluvou a vztahují se tak v komunikaci alespoň ke dvěma mluvčím. Jedná se především o pozdravy. Např. *Pozdrav pámbu! – Dejž to pámbu!*

2.3.2 Povaha frazému a idiomu – hledisko funkční

Vzhledem k velkému množství frazémů používaných v mluvě je můžeme rozdělit z hlediska funkčního na větné a nevětné frazémy. Mezi nevětné frazémy logicky patří slovní spojení a obraty, které netvoří plnohodnotnou větu. Zařadit do nich můžeme ustálená přirovnání, neslovesné výrazy a výrazy slovesné. Větné frazémy už větu nečekaně tvoří. Jsou jimi přísloví, rčení, pořekadla a pranostiky.

2.3.2.1 Frazémy nevětné:

Mezi frazémy nevětné patří přirovnání, frazémy neslovesné a slovesné.

Tyto frazémy se zapojují do vět až v konkrétních kontextech, podobají se volným slovním spojením a podle potřeby se vhodně zařazují do kontextu. Jejich škála je velmi bohatá a není ostře ohraničená proti volným slovním spojením. Často jsou gramaticky uzpůsobeny. Tyto frazémy lze podle Příruční mluvnice češtiny rozdělit na 5 strukturních typů.

1. **frazémy s funkcí slovesnou** (obsahující sloveso): měnit barvu, dopadnout bledě, dělat kličky, praštit se přes kapsu

²⁰ ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná: Czech and general phraseology*. V Praze: Karolinum, 2007, s. 52.

2. **frazémy s funkcí jména v nominativu, vzniklé kombinací adjektiva a substantiva:** jidášský groš, šedá eminence, růžové brýle
3. **frazémy s funkcí jména v nominativu, vzniklé kombinací substantiv:** hodina duchů, lev salónů, zkouška ohněm
4. **frazémy s funkcí adverbialní,** vzniklé kombinací substantiva a adjektiva, případně několika substantiv v jiném pádě než nominativu: živou mocí, s klidem Angličana, na dosah ruky
5. **frazémy z neautosémantických komponentů:** podle mého, pro nic za nic, jako nový, bodejť by ne/jo

K nevětným frazémům se také řadí ustálená přirovnání, která sice naznačují větnou strukturu, ale některé pozice v ní obsahují až v konkrétních kontextech. Např. Spí jako na vodě.²¹

Za nevětné frazémy jsou ustálená přirovnání považována i tehdy, když jejich součástí tvoří věta, která se pak nemusí oddělovat čárkou. Např. *Rozprchli se jako když do vrabců střelí.* Přirovnání se používají k popisu a charakteristice vlastnosti člověka nebo skutečnosti pomocí připodobnění jejich zjevných atributů k určitému modelu (*zvědavý jako opice*).

Jejich funkcí v projevu je intenzifikace a kladné či záporné zhodnocení konkrétní charakteristiky.

Mezi slovesné frazémy řadíme rčení.

Rčení je relativně ustálené slovní spojení, které vystihuje nějakou typickou situaci a přiléhavě ji komentuje. Samo o sobě může mít nevětný charakter, v kontextu promluvy se však zapojuje do větné stavby. Často je obrazné, v řadě případů čerpá z bible či z antické tradice.

Rčení lze definovat i jako druh obrazného pojmenování. Principem je přenos lidských vlastností a jednání na neživé věci.

Rčení je málo vyhraněný výraz označující určitou životní zkušenost.

Jak uvádí Bečka, k rčení řadíme také ustálená přirovnání, pokud nejsou intenzifikační. Např. *Má se jako nahý v trní.* Výhodou rčení je, že pro svůj bohatší význam jsou namnoze schopna

²¹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 72.

vyjádřit jemnější odstíny významové, pojmenovávat touž skutečnost různě, podle různého pohledu na věc.

Bečka připouští, že rčení mají vcelku kratší život než slova, ale mnohá jsou velmi starého původu a odvíjí se od hospodářské, kulturní a politické minulosti národa. Do současné doby se zachovalo mnoho rčení z venkovského prostředí, která jsou často spjata s přírodou. Mnoho jich souvisí i s náboženským životem v minulosti, některá jsou reminiscencí na klasickou i moderní literaturu, některá jsou i cizího původu. Nejčastěji z latiny.

Rčení jsou podstatnou složkou frazeologie. *Jsou hlavně živou složkou lidového jazyka a jazyka mluveného obzvlášť. Jsou nedílnou součástí publicistického stylu.*²²

2.3.2.2 Frazémy větné

Větné frazémy jsou frazémy, které mají též podobu hotové věty, a to buď slovesné (*Ranní ptáče dál doskáče*), nebo neslovesné (*Všude dobře, doma nejlíp*), popřípadě též podobu souvětí (*Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění*). Do kontextu se zapojují jako celek.

Mezi větné frazémy řadíme:

1. **pořekadla** – anonymní výroky vystihující určitou situaci
2. **pranostiky** – specifický druh pořekadel vyjadřující vztah mezi časovým obdobím roku a atmosférickými jevy, případně zemědělskými pracemi
3. **příslloví** – anonymní výroky podávající mravní poučení poukazem na kolektivní zkušenost
4. **okřídlená slova**

Existuje mnohem více větných frazémů. *Patří mezi ně i různé prúpovídky a situační výroky. Zmínit se můžeme i o frazémech dialogických, které se vztahují minimálně ke dvěma komunikantům.*²³

Kromě běžně užívaných definic, které uvádí Příruční mluvnice češtiny, nalézáme definice větných frazémů i u jiných autorů a lze je tedy možno porovnat.

Frazémy větné se do kontextu zapojují jako celek a další členění přebíráme z Příruční mluvnice – viz výše.

²² BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. 3., upr. a dopl. vyd. Praha: Novinář, 1982, s. 370–371.

²³ Tamtéž, s. 73.

Příslloví je stále živým typem metaforického i nmetaforického frazému propozičního, jehož funkce je zpravidla výchovná. Jde o frazém, který určitou momentální okolnost kategorizuje odkazem na tradovanou zkušenost.²⁴

Podle Čechové jsou přísloví *ustálené zpravidla neměnné obrazné větné výpovědi. Obsahují obecně platné pravdy, zásady nebo zkušenosti mravoučné povahy. Příslloví je většinou dvousložkové povahy. První část něco konstatuje, o něčem nás informuje a druhá část přísloví něco vyvozuje, poučuje nás. Starší frazémy se v současné době obměňují a doplňují, někdy vznikají nové.*²⁵

Podle Beneše lze příslovím nazvat *hodnotící výroky, které jsou vyjadřovány příznačnou jazykovou formou obrazného komentáře. Jedná se o obsahově mnohoznačné výpovědi, jež nabývají příhodného a přesného významu teprve v kontextu, v němž je použito. Jelikož se kontexty historicky proměňují, může se rovněž pozměnit význam přísloví. Lze také říci, že přísloví je citát ze společného majetku, ze společného repertoáru skupiny, v níž se přísloví vyskytuje.*²⁶ Beneš dále uvádí i zvláštní typ přísloví, tzv. gnómická přísloví, průpovědi s jednoznačným obecným významem hodnotícího výroku. Vyslovují mravní ponaučení přímo.

Pranostiku bychom podle Čermáka mohli definovat jako *meteorologické přísloví, tj. větou popsané souvislosti mezi ročními obdobími, obvykle vázanými na svátky, typem počasí a doporučovanými venkovskými polními a jinými pracemi a aktivitami.*²⁷ Pranostiky jsou ovšem v současné době poměrně nejisté, neboť z hlediska klimatických změn jsou posunuty.

Čechová za pranostiku *považuje výroky týkající se roční doby, počasí a závislosti prací v zemědělství.*²⁸

²⁴ ČERMÁK, FRANTIŠEK. *Frazém a idiom, Frazém propoziční a polypropoziční monosubjektový, Frazologie a idiomatika, Pořekadlo, Pranostika, Příslloví, Rčení.* In Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 357.

²⁵ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk. 3., rozš. a upr. vyd.* Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011, s. 66.

²⁶ BENEŠ, BOHUSLAV. *Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře.* Praha: Odeon, 1990, s. 238.

²⁷ ČERMÁK, FRANTIŠEK. *Frazém a idiom, Frazém propoziční a polypropoziční monosubjektový, Frazologie a idiomatika, Pořekadlo, Pranostika, Příslloví, Rčení.* In Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 359

²⁸ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk. 3., rozš. a upr. vyd.* Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011, s. 66.

Pranostiky jsou definovány i jako výroky lidové slovesnosti týkající se předpovědi na určité dny či roční období. Tyto předpovědi se zaměřují na počasí a v souvislosti se zemědělskými pracemi.

Beneš označuje **pořekadlo** jako *vyjádření subjektivní kritiky bez zobecnění. Z hlediska jazykového se tvoří mluvnicky nesoběstačnou větou. Pořekadlo je tedy spíše významová glosa než obrazný komentář a pohybuje se často mezi vyjádřením obecné zásady a přímým hodnocením jevu nebo situace.*²⁹

Podle Čechové jsou *pořekadla charakteru větného, shrnují často zkušenosti lidí, bývají radící až imperativní, leckdy shrnují i zkušenost protikladnou.*³⁰

Za **okřídlená slova** považujeme *různé citátové výroky, které zlidoví. Za okřídleným slovem stojí autor, určitá osoba, básník, filozof nebo historická postava. Nebo nějaký konkrétní zdroj, např. Bible. To odlišuje okřídlená slova od stabilních frazeologických frází.*³¹

2.4 Učebnice

2.4.1 Vymezení pojmu učebnice, čítanka a pracovní sešit

Učebnici dodnes považujeme za jednu z nejdůležitějších pomůcek, která obsahuje učební látku, kterou si má žák osvojit. Slouží převážně k opakování a procvičování učiva převážně v domácím prostředí.

Vymezení termínu učebnice je poměrně problematické. Nejznámější je slovníková definice uvádějící: *Učebnice je druh knižní publikace uzpůsobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou. Má řadu typů, z nichž nejrozšířenější je školní učebnice. Ta funguje 1. jako prvek kurikula, tj. prezentuje výsek plánovaného obsahu vzdělání, 2. jako didaktický prostředek, tj. je informačním zdrojem pro žáky a učitele, řídí a stimuluje učení žáků.*³²

Dnešní učebnice je komplexní, kombinovaný typ označovaný někdy jako učební kniha, spojující učebnici, cvičebnici a čítanku v jeden celek: kniha obsahuje výchozí texty, výklad

²⁹ BENEŠ, BOHUSLAV. *Česká lidová slovesnost*. Výbor pro současného čtenáře. Praha: Odeon, 1990, s. 238–239.

³⁰ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011, s. 66.

³¹ Dostupné z <<https://bolcheknig.ru/cs/encyclopedia/slovarik-krylatyh-slov-i-vyrazhenii-a-larchik-prosto/>>

³² PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál. 2003, s. 258.

učiva a cvičení. Učebnice je určena žákovi. Ke každé učebnici je zpracována metodická příručka, která vede učitele.

S různými typy definic se setkáme v díle Jana Průchy. U definic nás zároveň upozorňuje na fakt, že ne všechny zcela vystihují celou tuto problematiku.

„Učebnice je prostředek vyučování a učení v knižní formě, ve které jsou určitá odborná témata a okruhy daného předmětu metodicky uspořádány a didakticky ztvárněny tak, že umožňují učení. Vychází z obsahové normy učebních osnov a vymezuje a konkretizuje obsah a rozsah učiva daného vyučovacího předmětu v daném postupném ročníku.“³³

Průcha na učebnici nahlíží jako na didaktický prostředek pro učitele. *Učebnice má řadu typů, u nichž nejrozšířenější je školní učebnice. Ta funguje za prvé jako prvek kurikula, to že prezentuje výsek plánovaného obsahu vzdělávání. Za druhé jako didaktický prostředek, to znamená, že je informačním zdrojem pro žáky i učitele, řídí a stimuluje učení žáků.³⁴*

„Učebnici můžeme nazvat edukačním konstruktem, neboť představuje složitý celek několika komponent, které mají být pokud možno v rovnováze. Textové komponenty by měly být vhodně doplněny komponentami obrazovými a oba tyto komponenty by měly zároveň respektovat nejen všechny výše uvedené funkce učebnice, ale i osobnost žáka, kterému je učebnice určena především.“³⁵

Pokud se vrátíme k definici učebnice, je zde uvedeno, že se jedná o didaktický prostředek.

Čítanka je podle Průchy *druh učebnice obsahující vybrané ukázky z uměleckých nebo odborných textů. Na elementárním stupni školy slouží k nácviku čtení, později se používá pro účely literární výchovy.³⁶* K některým učebnicím jsou vytvořeny jednotlivými vydavatelstvími i pracovní sešity.

Pracovní sešit je považován za druh cvičebnice obsahující převážně úkoly a cvičení pro samostatnou práci žáků. Ve vyšších ročnících obvykle jako doplněk učebnice.

Jiná definice popisuje pracovní sešit jako *pomůcku, která obsahuje úkoly k vybraným částem učiva, které mají v pracovním sešitě řešit samostatně. Pracovní sešity přispívají podstatně k tomu, aby se racionalizovalo procvičování, upevňování, systematizování a vytváření*

³³ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál. 2003, s. 259.

³⁴ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál. 2003, s. 258.

³⁵ MAŇÁK, Josef a Petr KNECHT, ed. *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007. Pedagogický výzkum v teorii a praxi, s. 8.

³⁶ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál. 2003, s. 34

vědomostí a dovedností. Zbavují žáky vynakládané mechanické práce, která souvisí s řešením určitých úkolů, a soustřeďují pozornost žáka na jejich efektivní provedení.³⁷

Slouží k procvičení a doplnění probíraného učiva a k domácí přípravě. Jejich výhodou je možnost přímého vpisování, nevýhodou je jejich vyšší cena, proto je v některých školách vyučující nepoužívají. Pracovní sešity se snaží rozvíjet především čtenářské kompetence. Neměly by se však stát zcela pravidelnou složkou literární výchovy, neboť by to mohlo vést ke stereotypnímu vyučování. Měl by sloužit vždy jen jako doplňující prostředek.

„Učebnice a pracovní sešit by měly vést k rozvoji čtenářské gramotnosti, která má rozvíjet pozitivní vztah k mateřskému jazyku jako prostředku k samostatnému získávání informací z různých zdrojů, ke zvládnutí práce s texty různých forem a zaměření, ke sdílení čtenářských zážitků a k rozvoji pozitivních čtenářských návyků. Rozvoj čtenářské gramotnosti je v současnosti jednou z priorit vzdělávacích politik všech vyspělých zemí.“³⁸

2.4.2 Funkce učebnice

Učebnice má své nezastupitelné místo jako reprezentantka didaktických textů. Průcha uvádí tři základní funkce. *Prezentovat učivo, řídit učení a vyučování a orientační funkci. Učebnice je didakticky zpracovaný zdroj informací. Je textovou pomůckou, která buď prostřednictvím svého aparátu, anebo v rukou učitele řídí proces učení a vyučování. Učebnice je zdroj, jenž organizuje učební činnost žáků a doporučuje učební postupy.³⁹*

Učebnice plní tyto základní funkce. Didakticky ztvárňuje vědecké poznatky a podává je formou učiva, pomáhá učivo procvičovat, systematizovat, opakovat, je prostředkem sebevzdělávání a sebekontroly žáka a zároveň má výchovný vliv, působí i na postoje a názory žáka.

Vedle klasické tištěné verze učebnic v současné době získávají oblibu i digitální učebnice. Jejich největším kladem je jejich interaktivita, ale i možnost využít kromě textů a obrázků i videa apod. Je do nich možné vpisovat, podtrhávat. Mnoho škol využilo tyto učebnice v době on-line výuky.

³⁷ HLADÍLEK, M. Úvod do didaktiky. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského s. r. o, 2004. ISBN 8086723-07-0. s. 65

³⁸Dostupné z <<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/447/ctenarska-gramotnost-klicove-kompetence-a-soucasne-cile-vzdelavani.html>>

³⁹ PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 2. vyd. Praha: Portál, s. 277–278.

Vytvořit vhodnou a správnou učebnici je velmi náročné. Každá učebnice musí obsahovat informace a texty, které musí být správné, zajímavé, přesné a srozumitelné pro věkovou skupinu žáků, pro niž je učebnice určena. Kromě těchto částí obsahuje učebnice i poučky, schémata, ilustrace, zajímavosti, fotografie, některé i internetové odkazy.

Pouze srozumitelné učebnice umožňují realizovat cíle vzdělávání, kterými jsou vědomé osvojování si znalostí a dovedností a rozvoj dovedností či kompetencí k učení a myšlení.

Proto zde uvádíme hlavní hlediska kvality učebnic, jak je určuje Josef Maňák a Petr Knecht v Hodnocení učebnic:

- obsah učebnice je vytvářen s ohledem na vzdělávací cíle v souladu se vzdělávacími dokumenty
- učebnice má být srozumitelná a dobře strukturovaná
- měla by obsahovat soubory úkolů a cvičení
- vhodné je zvolit množství ilustrací k rozvoji estetického cítění žáků
- kvalitní učebnice by měla obsahovat i otázky a problémové úkoly a testy či jiné nástroje pro sebehodnocení žáků

Na vytvoření učebnice se kromě autora či kolektivu autorů podílí především odborníci na didaktiku, jazykový korektor, výtvarník a grafik.

Praktická část

3 Komparace nejužívanějších učebnic, které se ve výuce českého jazyka a literatury používají

V této kapitole budou výsledky analýzy orientované na komparaci nejužívanějších učebnic českého jazyka na ZŠ.

Učebnice jsme vybírali na základě sdílených zkušeností ostatních vyučujících českého jazyka. Sledovali jsme v nich vymezení frazémů, výklad pojmů, typy cvičení a počet uvedených příkladů.

Většina námi analyzovaných učebnic obsahovala vymezení základních frazeologických pojmů, v některých učebnicích se neobjevovala definice pranostiky, pořekadla a přirovnání.

S těmito definicemi jsme se nesetkali v nakladatelství SPN, Nová škola s.r.o.

Všechny námi analyzované učebnice byly vytvořeny v souladu s RVP, a proto uvádíme očekávané výstupy a učivo uvedené v RVP v rámci jazykové výchovy. Vybrali jsme jen ty výstupy, které se vztahují k učivu frazeologie. Zbylou část RVP přidáváme jako přílohu č. 2.

Očekávané výstupy – jazyková výchova

Žák: rozlišuje a příklady v textu dokládá nejdůležitějšími způsoby obohacování slovní zásoby a zásady tvoření českých slov, rozpoznává přenesená pojmenování, zvláště ve frazémech.

Učivo: slovní zásoba a tvoření slov – slovní zásoba a její jednotky, slohové rozvrstvení slovní zásoby, význam slova, homonyma, synonyma, obohacování slovní zásoby, způsoby tvoření slov.⁴⁰

3.1 Postup analýzy vybraných učebnic

Při analýze učebnic jednotlivých nakladatelství jsme sledovali:

1. Jakým způsobem je vysvětleno učivo z oblasti frazeologie.

⁴⁰ Čtenářská gramotnost, klíčové kompetence a současné cíle vzdělávání. Online. Metodický portál RVP.CZ. 2006. Dostupné z: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/447/ctenarska-gramotnost-klicove-kompetence-a-soucasne-cile-vzdelavani.html>>

2. Analyzovali jsme, které definice autoři učebnic žákům nabízejí, se kterými pojmy se žáci seznámí, než začnou řešit úkoly zaměřené na vybranou problematiku.
3. Zaměřujeme se na počet cvičení, typy úkolů a jejich pestrost. Učivo o frazeologii se probírá převážně v 7. ročníku základní školy a nižšího stupně gymnázií, a proto jsme analyzovali učebnice právě pro 7. ročník ZŠ a sekundy víceletých gymnázií, užívané v těchto ročnících, těch nejznámějších nakladatelství. Někteří autoři zařazují učivo i do dalších ročníků, ale základní poučení o učivu je v 7. ročníku. Mnozí autoři striktně nezařazují učivo do sedmého ročníku, ale začleňují frazeologické úkoly průběžně i do učebnic ročníků vyšších, což považujeme za didakticky velmi vhodné.

U nakladatelství Fraus a TAKTIK nacházíme úzké propojení s literární výchovou. Autoři učebnic koncipují cvičení tak, aby prací s literárními texty docházelo k fixaci látky, kterou si žáci osvojili v hodinách mluvnice.

Při analýze učiva frazeologie v učebnicích jednotlivých vybraných nakladatelství si všímáme koncipování úkolů od těch jednodušších, až po úkoly, k nimž je nutný vyšší stupeň myšlenkových operací. Učebnice by měly žákům frazémy předkládat tak, aby mohly být využity k rozvíjení slovní zásoby a jazykových prostředků, ale i k přiměřenému používání v běžné komunikaci.

3.2 Analýza jednotlivých učebnic

3.2.1 Nakladatelství Fraus

Vzhledem k tomu, že při výuce českého jazyka na naší škole využíváme učebnice nakladatelství Fraus, podrobíme je hlubší analýze.

Učebnice českého jazyka pro 7. ročník

V této učebnici se frazeologie objevuje v tematickém celku Nauka o významu slov ve třetí kapitole věnující se učivu o slovu a sousloví, rčení.

Kapitola Slovo a sousloví, rčení je demonstrováno na krátkém textu Pěvci, který je použit z učebnice Přírodopis II pro 7. třídu ZŠ a 2. ročník víceletých gymnázií.⁴¹ Nalezneme zde

⁴¹ KRAUSOVÁ, Zdeňka. *Český jazyk 7: pro základní školy a víceletá gymnázia: [nová generace]*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 18.

tabulku, jež vysvětluje další ustálené víceslovné výrazy. Jsou zde uvedeny definice rčení, přísloví a pořekadla. U rčení jsou uvedeny tyto příklady (*Má na růžích ustláno. Pamatuj na zadní kolečka. Stahují se nad ním mračna.*) U přísloví jsou uvedeny tyto příklady (*Lež má krátké nohy, daleko neujde. Kdo šetří má za tři. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.*) U pořekadel se setkáme s těmito příklady (*I mistr tesař se utne. Dvakrát měř, jednou řež. Dopadli jak sedláci u Chlumce.*). Zde nacházíme propojení mezipředmětových vztahů.

V postranní liště stránky učebnice se nachází otázka, zda žáci vědí, jak dopadli sedláci u Chlumce, a ve kterém roce se událost odehrála. Následující cvičení se zaměřují na vysvětlení významu rčení, tvoření rčení s uvedenými slovy a tvoření rčení, přísloví nebo jiných ustálených obrátů pomocí přirovnání.

S frazeologismy se v učebnici setkáme ještě při probírání učiva o přísudku, kde je uvedeno jako příklad přísudku jmenného bez spony rčení *Mladost radost*. S lidovými rčeními se setkáme také při probírání učiva o vedlejších větách, kdy žáci mají v lidových rčeních doplnit chybějící část souvětí a určit druh vedlejších vět. Následuje úkol, kdy žáci mají vysvětlit, co daná rčení znamenají. (... *že hrál všemi barvami...*, *kde lišky dávají dobrou noc.* ... *že trefil hřebík na hlavičku.* ... *aby dali hlavy dohromady.* ... *kde byla hlava na hlavě.* ... *kde mu hlava stojí.*) V učebnici je doporučeno vyhledat si podle vyznačených slov v knize *Lidová rčení* od Jaroslava Zaorálka ta rčení, se kterými si žáci nevědí rady.

V hodinách slohové výchovy při popisu předmětu, osoby i při charakteristice využíváme různá přirovnání. V tématu charakteristika se setkáváme se cvičením, ve kterém mají žáci doplnit vlastnosti, o kterých vypovídají jednotlivá rčení. Např. *Je kam vítr, tam plášť. Nechal by si pro korunu vrtat koleno...*⁴² V následujícím tématu líčení, mají žáci v úvodním textu, Procházka v dešti, najít přirovnání. V dalším cvičení si mají žáci vybrat fotografii, ke které mají uvést alespoň dvě přirovnání.⁴³ Z dalšího textu mají žáci přirovnání vypsát.⁴⁴ V následném slohovém útvaru vypravování žáci opět pracují s přirovnáním a příslovími, která mohou při vypravování použít k oživení vypravování. V úvodním textu, Seznámení s bábořským Goliášem, vyhledávají jednotlivá přirovnání.⁴⁵

⁴² Tamtéž, s. 118.

⁴³ Tamtéž, s. 121–122.

⁴⁴ Tamtéž, s. 123.

⁴⁵ Tamtéž, s. 132.

Kolektiv autorů zahrnul do této kapitoly cvičení, která jsou kreativní a rozvíjí tvořivost žáků. Inspirují k další práci žáků. Vhodně jsou zařazeny i dílčí úkoly propojující mezipředmětové vztahy.

Učivo je komplexně zpracováno, jak z hlediska didaktického, tak i z hlediska teoretického. Autoři prezentují učivo od nejjednoduššího ke složitějšímu. I frazémy, se kterými se pracuje, jsou pro žáky poměrně známé. Jedinou výtku bychom měli k nezařazení pranostiky. Domníváme se, že je nutné, aby žáci dokázali vysvětlit jejich věcné významy.

Učebnice českého jazyka pro 8. ročník

Učivo frazeologie navazuje na učebnici ročníku sedmého, kde v rámci tematického celku Co už víme o slovní zásobě jsou zařazena cvičení, která opakují základní terminologii z oblasti slovní zásoby. Z frazeologie zde najdeme cvičení zaměřené na opravu a vysvětlení významu jednotlivých popletených přísloví.⁴⁶ Např. *Vrána k vrabci sedá, křivý křivého si hledá*. Větší prostor frazeologii je věnován v části učebnice komunikace a sloh, kde ve slohovém útvaru popis a charakteristika jsou cvičení zaměřená na doplňování chybějících slov do rčení, která vystihují lidskou povahu a které lidské vlastnosti vyjadřují. Např. *Co na... to na jazyku*. Následuje cvičení, které se zaměřuje na opravu chyb ve rčeních, žáci mají vyjádřit význam vlastními slovy. Také v tématu Líčení se setkáme se zajímavými a neobvyklými přirovnáními. Např. *sněhové vločky jako bílí motýli*. I v učivu Úvaha nalezneme cvičení zaměřené na přísloví. Žáci mají napsat vlastní souhlasnou či nesouhlasnou úvahu na úryvek od Františka Nepila *Ráno moudřejší večera*. V závěrečné části Poučení o slohu najdeme dvě cvičení zaměřená na rčení. V prvním žáci pojmenovávají vlastnosti, které rčení vyjadřují. Např. *Snědl vtípnou kaši*. V druhém jsou uvedena rčení a úkolem je podle rčení charakterizovat člověka. Např. *Hodil flintu do žita*. V dalším cvičení s názvem Popletená přísloví mají žáci vytvořit správná rčení a úsloví.

Učebnice českého jazyka pro 9. ročník

Vzhledem k tomu, že v 9. ročníku dochází v oblasti frazeologie k opakování probraného učiva z nižších ročníků, setkáme se s ním jen velmi málo. V celku Významové vztahy mezi slovy se objevuje pouze jedno cvičení zaměřené na opravu popletených rčení a vysvětlení jejich významu.⁴⁷ Např. *Komu není shůry dáno... hůl si najde*. V následujícím celku Vrstvy

⁴⁶ KRAUSOVÁ, Zdeňka, Martina PAŠKOVÁ, Pavel RŮŽIČKA, Helena CHÝLOVÁ, Martin PROŠEK a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2014, s. 10.

⁴⁷ KRAUSOVÁ, Zdeňka, Martina PAŠKOVÁ, Jana VAŇKOVÁ, Pavel RŮŽIČKA, Helena CHÝLOVÁ a Martin PROŠEK. *Český jazyk 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2015, s. 18.

ve slovní zásobě se žáci seznamují s různými typy slovníků, mezi něž je také zařazen Slovník české idiomatiky a frazeologie. V tematickém celku věnovaném souvětí souřadnému a podřadnému se v jednotlivých cvičeních na určování vedlejších vět setkáváme s příslovími. Např. *Co se vleče, neuteče. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.* Další prostor frazeologii je opět věnován v části komunikace a sloh, kde se setkáme s mnoha přirovnáními použitými při popisu uměleckého díla, u líčení se objevují neobvyklá a zajímavá přirovnání. Nejvíce přirovnání uplatníme v části věnované charakteristice. Učivo o fejetonu vychází z úvodního textu od Karla Čapka s názvem *Přísloví*. Zde si žáci ověří fakt, že každá lidová moudrost vedle pravd skrývá i pravdu o relativnosti všech hodnot a pravd, jak v závěru Čapek uvádí. Demonstrovat to lze na příkladu: *Mlčíte? „Líná huba holé neštěstí.“ Nemlčíte? „Mluvití stříbro, mlčeti zlato.“* V tomto úryvku si žáci zopakují většinu frekventovaných přísloví. V 9. ročníku by bylo vhodné do učiva slohu zařadit v rámci probírání učiva publicistický styl i práci s tištěnými médii, žáci by mohli vyhledávat užití frazeologismů z internetových portálů, novin a časopisů.

3.2.2 Nakladatelství ALTER

Učebnice českého jazyka pro 7. ročník

V této učebnici se učivo frazeologie objevuje v tematickém celku *Nauka o významu slov*. Žáci zde najdou poučení o tom, že některá sousloví mohou mít obrazný význam, který nesouvisí s významem jednotlivých slov. Tabulka uvádí rozdělení víceslovných pojmenování na rčení, pořekadla, přísloví a pranostiky.⁴⁸ Žáci se seznámí s definicemi a příklady jednotlivých pojmenování. U každé definice najdeme příklady. U rčení: *Vzal nohy na ramena. Má máslo na hlavě.* U pořekadla jsou uvedena: *My o voze, on o koze. Já nic, já muzikant.* Přísloví je zastoupeno příklady: *Všude dobře, doma nejlip. Kdo šetří, má za tři.* U pranostik jsou uvedeny: *V březnu vítr, v dubnu déšť. Na svatého Řehoře líný sedlák, který neoře. Na svatého Martina kouřívá se z komína.* Pod tabulkou se nacházejí čtyři cvičení, která žákům pomohou v lepší orientaci v probraném učivu. První cvičení se zaměřuje na vysvětlení obrazného významu uvedených sousloví a jejich využití ve větách. V dalším cvičení žáci doplňují vynechané části lidových rčení, pořekadel, přísloví a pranostik. Předposlední cvičení je zaměřeno na vysvětlení významu lidových rčení a jejich užití ve

⁴⁸ HORÁČKOVÁ, Miroslava. *Český jazyk 7: máme rádi češtinu: vzdělávací obor Český jazyk a literatura*. Všeň: Alter, 2013, s. 87.

vhodném kontextu. Poslední cvičení je zaměřeno na vysvětlení toho, co vyjadřují daná přirovnání.

V části věnované komunikační a slohové výchově se vyskytují frazeologické pojmy v učivu Životopis, zvláště v literárně zpracovaných životopisech, kde se jako jazykové prostředky užívají přirovnání.⁴⁹ Další zmínka je v tématu Vypravování. Žáci z textu Na řece Svatého Vavřince od O. Batličky vybírají přirovnání a mají uvést i vlastní vhodné příklady.⁵⁰ Výstižná přirovnání mají žáci užít i v samostatné práci na popis uměleckého díla.⁵¹ V učebnici najdeme i rozšiřující úkoly, jedním z nich je úkol, ve kterém žáci na základě pozorování barev mají uvést názvy pěti barev a upřesnit je pomocí přirovnání.⁵² V rámci Líčení žáci z úvodního textu Letní bouřka mají pomocí přirovnání popsat OBLAK.⁵³ Další cvičení je zaměřeno na převedení popisu na líčení. Žáci mají užít přirovnání a další obrazná vyjádření.⁵⁴ V textu shrnujícím učivo Líčení jsou uvedeny příklady přirovnání. *Mraky vypadaly jako bílé květy, jako podivné mnohapatrové stavby.*⁵⁵ Při procvičování charakteristiky narazíme na klasický úkol, kdy žáci doplňují vhodná přirovnání *pomalý jako...* Zároveň vyhledávají zadaná přirovnání v charakteristice jednotlivých popisovaných postav. Např. *Když chodí, vypadá to, jako by...*⁵⁶ Další cvičení se zaměřuje na využití přirovnání v charakteristice nepřímé. Např. *Loudá se jako...* Při psaní charakteristiky mají žáci využít vhodné rčení nebo pořekadlo. Je zde uvedena nabídka dvojic, žáci je mají k sobě i přiřadit. Najdeme zde i úkol zaměřený na vysvětlení obrazných vyjádření. Mohou pracovat se SSČ. Jedná se o slova korouhvička a chameleon.⁵⁷ V části Slovníček pojmů se setkáváme s vysvětlením pojmu přirovnání. Uvedené jsou i strany, kde se přirovnání vyskytuje, uveden je i příklad. *Mraky vypadaly jako podivné mnohapatrové stavby.* V této učebnici oceňujeme zařazení vysvětlení pojmu pranostiky. Vzhledem k tomu, že vycházejí z naší lidové kultury, je potřeba, aby je žáci znali a dokázali je správně zařadit a vysvětlit.

⁴⁹ HORÁČKOVÁ, Miroslava. *Český jazyk 7.* 3. vyd. Praha: Alter, 2015, s. 18.

⁵⁰ Tamtéž, s. 22.

⁵¹ Tamtéž, s. 35.

⁵² Tamtéž, s. 37.

⁵³ Tamtéž, s. 38.

⁵⁴ Tamtéž, s. 39.

⁵⁵ Tamtéž, s. 41.

⁵⁶ Tamtéž, s. 57.

⁵⁷ Tamtéž, s. 58.

Učebnice českého jazyka pro 8. ročník

V učebnici pro osmý ročník se setkáváme v rámci opakování učiva obohacování slovní zásoby se shrnujícím přehledem, ve kterém je uvedeno také tvoření víceslovných pojmenování (sousloví, ustálená přirovnání, rčení, pořekadla, přísloví, pranostiky). Bohužel, k termínu není uvedena ani definice, ani žádný příklad. V tematické části Větné členy ve vztahu přístavkovém se ve cvičení zaměřeném na větně členskou platnost přístavkových konstrukcí setkáme s přirovnáním: *jako kůl v plotě*. V části věnované opakování učiva o několikanásobných větných členech je uvedeno cvičení, ve kterém žáci mají za úkol vysvětlit význam uvedených rčení a užít je vhodně v kontextu. Např. *číst někomu levity, Damoklův meč, jablko sváru, husarský kousek...* Další cvičení zaměřené na doplnění uvedených přísloví a rčení, jejich vysvětlení významu najdeme v části věnované učivu vedlejšího větného členu předmětu. Např. *Lež má krátké... Řemeslo má zlaté... Nové koště dobře...*

V rámci komunikační a slohové výchovy se setkáváme s frazeologismy v učivu Charakteristika, kde žáci vyjadřují ustálenými slovními spojeními tytéž nebo podobné vlastnosti, ale také opačné vlastnosti. Např. *Vypadá, jako by neuměl do pěti počítat...* V textu dále žáci vyhledávají přirovnání.⁵⁸ Navazuje úkol, ve kterém se vyhledávají z úvodního textu F. Nepila ustálená slovní spojení. Ta jsou uvedena ve dvojici. Druhé vyjadřuje opak. Některá z nich mají užít v krátké charakteristice osoby. Např. *Má za ušima. X Mohl si na tom vylámat zuby.*⁵⁹ V tématu Subjektivně zabarvený popis (líčení) je v rámci opakování učiva ze 7. ročníku uvedeno využití přirovnání jako vhodného jazykového prostředku při psaní líčení.⁶⁰ V úvodním textu Ledňáček od J. Tomečka mají žáci vyhledávat přirovnání.⁶¹ Stejný úkol se pojí i k části textu Svět z ptačí perspektivy.⁶² I další cvičení je z frazeologických pojmů omezeno na vyhledávání přirovnání. S příslovími se setkáme při probírání úvahy, kde se pracuje s příslovími z knihy F. L. Čelakovského Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Uvedená přísloví mají žáci vysvětlit. Např. *Kdo chce pěkně mluvit, musí pěkně myslit.* V dalším cvičení se žáci seznámí, jak humorně se nad příslovími zamýšlí Karel Čapek v díle V zajetí slov.⁶³ V části Slovníček pojmů se setkáváme s vysvětlením pojmu

⁵⁸ HRDLIČKOVÁ, Hana. *Český jazyk 8*. Vydání třetí. Všeň: Alter, 2015, s. 10.

⁵⁹ Tamtéž, s. 12.

⁶⁰ Tamtéž, s. 25.

⁶¹ Tamtéž, s. 25.

⁶² Tamtéž, s. 31.

⁶³ Tamtéž, s. 53.

přirovnání. Uvedené jsou i strany, kde se vyskytuje, a uveden je i příklad. *Úloha šťavnatá jak ovoce.*⁶⁴

Učebnice českého jazyka pro 9. ročník

V učebnici pro 9. ročník se s učivem frazeologie setkáváme v rámci opakování učiva o slovních druzích. V části věnované číslovkám nalezneme úvodní text: Dvakrát měř, kde se objevuje celé rčení: *Dvakrát měř a jednou řež.* Žáci mají objasnit význam rčení a připomenout si podobné moudrosti, např. o pracovitosti, o lži, o zdraví, o potrestaných nástrahách na druhé. Zde by mohlo být využito i dalších rčení s číselným významem. Jinak se s učivem frazeologických jednotek ani s jejich opakováním v učebnici nesetkáme. Nenajdeme ho ani v oddíle věnovaném slovní zásobě a významu slov. Přesto, že učebnice se velmi podrobně věnuje opakování veškerého učiva 2. stupně ZŠ, rčení, přísloví a pranostiky zde zopakovány nejsou. Setkáme se s nimi pouze v již zmíněném cvičení.⁶⁵

V Komunikační a slohové výchově jsou v rámci opakování objektivních a slohotvorných činitelů zmíněna v rámci syntaktických prostředků uvedena přirovnání, rčení a pořekadla. Např. *Dát za někoho ruku do ohně. Malovat čerta na zeď. Lámat nad někým hůl...*⁶⁶ Se stejnými pojmy se setkáváme i v části věnované vypravování, kde jich žáci mají užít v textu. Např. *Kde nic není, ani smrt nebere. Běží jako zajíc...*⁶⁷ Z dalšího textu Outsideri všech zemí, spojte se! žáci vyhledávají přirovnání a rčení, tentokrát se však jedná o reportáž, kde se uplatňuje vyprávěcí slohový postup.⁶⁸ V rámci procvičování charakteristiky žáci pracují s několika texty, ve kterých vyhledávají přirovnání, zároveň je do textu na vhodná místa doplňují.⁶⁹ V části Slovníček pojmů, která se setkáváme s vysvětlením pojmu přirovnání. Uvedené jsou i strany, kde se vyskytuje, a uveden je i příklad *Němý jako ryba.*⁷⁰

3.2.3 SPN - pedagogické nakladatelství

Učebnice českého jazyka pro 7. ročník

V této učebnici se frazeologie objevuje v tematickém celku Nauka o slově.

⁶⁴ Tamtéž, s. 75.

⁶⁵ HORÁČKOVÁ, Miroslava a Hana REZUTKOVÁ. *Český jazyk pro 9. ročník ZŠ a příslušné ročníky víceletých gymnázií.* Vyd. 2. Všeň: Alter, 2011, s. 75.

⁶⁶ Tamtéž, s. 7.

⁶⁷ Tamtéž, s. 19.

⁶⁸ Tamtéž, s. 20.

⁶⁹ Tamtéž, s. 25.

⁷⁰ Tamtéž, s. 72.

Na začátku první kapitoly jsou pomocí tabulky uvedeny základní pojmy celého tematického celku. Pojmy zde ale nejsou vysvětleny, jsou zde uvedeny jen názvy. Tento přehled by měl sloužit jako motivace, kdy může v žácích zvýšit zájem a zvědavost při objasňování pojmů.

Další tabulka vysvětluje obrazné pojmenování a k ní se váže úkol, kdy žáci vysvětlují, co znamenají následná obrazná vyjádření. Porovnávat jejich význam s původním významem slov v nich užitých.

Poslední výklad tohoto celku je zaměřen na vysvětlení obrazných pojmenování, tj. rčení.⁷¹ Jako příklady jsou zde uvedeny: *máme to černé na bílém, nenos dříví do lesa, věšel mi bulíky na nos, neumí do pěti počítat*. V následujícím úkole žáci vysvětlují uvedená rčení. Dále mají napsat krátké vyprávění a použít v něm alespoň tři rčení. K vyprávění mají vymyslet i obrazný nadpis. Posledním úkolem je nakreslit jedno z rčení a nechat hádat ostatní, které to je. Bohužel, žáci v tomto tematickém celku nejsou seznámeni s definicí pořekadlo, přísloví a pranostika. Žáci se tak s těmito definicemi ani neseznámí. Neobjevuje se zde ani termín frazém. Žáci tak budou mít problém rozeznat např. rozdíl mezi pranostikou a pořekadlem. S některými příslovími se v učebnici setkáme při určování vedlejších vět, kde jsou některá souvětí uvedena.⁷² Např. *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Říká se, že v nouzi poznáš přítele*. V jiném cvičení mají žáci nahradit část podmětovou větou vedlejší podmětovou, kde je opět použito část přísloví: *Bázlivec nesmí do lesa*.

Frazeologie se objevuje i v části věnované komunikaci a slohu. Ve vypravování, kde jsou použita přirovnání a rčení. Přirovnání se objevují i u líčení a popisu osoby a charakteristice. Není zde ale žádné cvičení zaměřené přímo na vysvětlení přirovnání či rčení.

Učebnice českého jazyka pro 8. ročník

V rámci opakování probraného učiva se s žádným cvičením zaměřeným na učivo frazeologie neseťkáme. První zmínku o rčení najdeme v tématu věnovanému zájmenům, kde žáci mají vysvětlit význam rčení *chlubit se cizím peřím*. Takto je nazvaný úvodní text k učivu.⁷³ S přirovnáním *Spí jako dudek*⁷⁴ se setkáme v učivu o podmětu, kde je uvedeno jako příklad věty dvojčlenné. V tematickém celku věnovaném základním větným členům se objevuje

⁷¹ HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010, s. 60.

⁷² Tamtéž, s. 98.

⁷³ HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011, s. 29.

⁷⁴ Tamtéž, s. 66.

cvičení, ve kterém žáci mají za úkol doplnit uvedená přísloví.⁷⁵ Např. *Jeden za osmnáct...* Úkol vychází z textu románu *Saturnin* od Z. Jirotky. Žáci mají zvolit, zda se dané přísloví k uvedené situaci hodí. Dále se úkol zaměřuje na vysvětlení významu předložených přísloví, dále mají rozlišit, které věty v příslovích jsou jednočlenné.

V části věnované komunikaci a slohu se s obraznými obraty, jak uvádí učebnice, setkáme v tématu *Charakteristika*. Žáci mají v uvedeném textu vyhledat ustálené obrazné obraty a vysvětlit jejich význam. Např. *má srdce na pravém místě*.⁷⁶

Učebnice českého jazyka 9. ročník

V tematickém celku *Význam slova* se s opakováním učiva o frazémeh nesetkáme, není zde uvedeno ani jedno cvičení zaměřené na tuto problematiku. V části *Sloh a komunikace* se neobjevuje ani okrajově žádné cvičení, ve kterých by se užíla rčení, přirovnání a přísloví.

3.2.4 Vydavatelství TAKTIK

Učebnice *Hravá čeština pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*

Téma frazeologie je zařazeno do tematického celku *Nauka o významu slov*. Žákům je vysvětleno členění volných a ustálených slovních spojení. Setkáme se s definicemi a mnoha příklady. Je zde uvedeno, co zařazujeme mezi ustálená slovní spojení. Žáci se seznámí s definicemi sousloví, frazémy/frazeologismy, rčení, pořekadla, přísloví a pranostiky.⁷⁷ U každé definice jsou opět uvedeny vhodné příklady. U frazému jsou uvedeny tyto příklady: *Vzít roha. Být pátým kolem u vozu*. U rčení najdeme příklady: *Tlouct špačky. Pozdě bycha honit*. U pořekadel autoři uvádějí: *Točí se jako korouhvička. I mistr tesař se někdy utne*. U přísloví jsou uvedeny: *Bez práce nejsou koláče. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá*. U pranostik se uvádí: *Na svatého Jiří vylézají hadi a štíři. Lucie noci upije. Únor bílý-pole sílí*.⁷⁸ Oproti jiným učebnicím je zde uvedena definice frazému. Následuje několik cvičení, která slouží k procvičení. Žáci rozhodují, zda je spojení slov souslovím či volným spojením slov. Sousloví mají užít ve větách. K zadaným přídavným jménům ve správném tvaru mají

⁷⁵ Tamtéž, s. 74.

⁷⁶ Tamtéž, s. 138.

⁷⁷ KŘIVANCOVÁ, Michaela, Jaroslava NOVÁKOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. *Hravá čeština 7: pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Praha: Taktik, 2018, s. 11.

⁷⁸ Tamtéž, s. 12.

žáci přidávat různá podstatná jména tak, aby vznikla ustálená slovní spojení. Mají uvést, zda vytvořili sousloví, nebo frazém. U frazému mají vysvětlit jeho význam. Následuje cvičení, ve kterém žáci vyhledávají všechna sousloví. K textu se pojí několik dalších úkolů, jako je vysvětlení všech lexikálních významů slova země, určování mluvnických kategorií zvýrazněných slov a vyhledávání souřadných pojmenování (jednoslovných, víceslovných) a určit k nim slovo nadřazené. Další cvičení jsou zaměřena na vysvětlení uvedených rčení, doplňování chybějících slov do pořekadel. Zde mají žáci usnadněnu práci, jelikož mají k dispozici obrázku jako nápovědu. Významy pořekadel mají vysvětlit a zjistit, která dvě pořekadla mají podobný význam. Následující cvičení je zaměřeno na vyhledávání ustálených slovních spojení, která jsou napsána velkými písmeny v řadě, bez mezer. Žáci mají vyhledat, kde jedno ustálené slovní spojení končí a začíná další. Frazémy mají přepsat, doplnit interpunkci a velká písmena na začátku větných celků. Poslední cvičení je zaměřeno na třídění ustálených slovních spojení na sousloví a na frazémy. Z frazémů mají označit ty, které jsou příslovím.⁷⁹

V části věnované slohu a komunikaci se s frazeologismy setkáváme v rámci učiva Popis, kde žáci vhodně doplňují přirovnání. Např. *leskne se jako..., připadá si jako...*⁸⁰ V části věnované líčení je uvedeno přirovnání jako vhodný jazykový prostředek. V jednom ze cvičení žáci přiřazují k větám vhodné básnické prostředky. Mezi nimi je i přirovnání.⁸¹ Vymyslet vhodná přirovnání mají žáci za úkol i v části věnované charakteristice. V první části je doplňují, v další vymýšlí další vhodná přirovnání.⁸² K tomuto tématu se váže i další úkol, kdy žáci rozhodují, co uvedené rčení vypovídá o člověku. Např. *Má obě ruce levé.*⁸³ (Přirovnání doplňují i ke slovesům MLUVIT a DÍVAT SE. Přirovnání mají vysvětlit. S přirovnáním se pracuje i v dalším cvičení, které je zaměřeno na doplnění přirovnání. Např. *Má hlad jako...*)⁸⁴ Posledním tématem je vypravování. I zde najdeme úkoly vztahující se k přirovnání. V předloženém textu je vyhledávají, v dalším je doplňují do textu, neboť tam nejsou žádná uvedena.⁸⁵ Následuje ještě poučení, že vypravování můžeme ozvláštnit použitím rčení a přísloví. Oba termíny jsou vysvětleny a k nim se pojí další tři úkoly. V prvním mají žáci vysvětlit, co uvedená přirovnání znamenají, v druhém vysvětlují, co

⁷⁹ Tamtéž, s. 13.

⁸⁰ Tamtéž, s. 112.

⁸¹ Tamtéž, s. 119.

⁸² Tamtéž, s. 120.

⁸³ Tamtéž, s. 121.

⁸⁴ Tamtéž, s. 122.

⁸⁵ Tamtéž, s. 134–135.

znamenaají uvedená rčení a přísloví a v posledním zvýrazněné ustálené obraty mají zakomponovat do svého vypravování. V závěrečném shrnutí je uvedeno poučení, jak napsat správně vypravování za použití zajímavých jazykových prvků, jako jsou právě přísloví, rčení a přirovnání.⁸⁶

Učebnice Hravá čeština pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia

S frazeologickými spojeními se se setkáváme v tematickém celku Nauka o tvoření slov ve cvičení zaměřeném na ustálená slovní spojení. Žáci mají vhodně doplnit do větných celků sousloví či frazeologická spojení z nabídky ve správném tvaru. Např. *modrá krev, bílá vrána, růžové brýle*.⁸⁷

V rámci souhrnných úkolů se objevuje cvičení na definování jednotlivých pojmů, mezi nimiž nalezneme i vysvětlení pojmu frazeologismus. V dalším cvičení se pracuje s jednotlivými slovy v jejich různých významech, žáci mají určit základní význam slova, užít jej v sousloví a také jako frazeologismus. Jedná se o slova např. *srdce, ruka, matka, bota, zub...*⁸⁸ Další cvičení je zaměřeno na vyluštění chybějícího slova v latinských překladech přísloví. Např. *Historia magistra vitae. – Historie je ... života*.⁸⁹

Následující cvičení se zaměřuje na dokončení frazeologismů, žáci je mají přepsat do sešitu a vedle doplněných slov uvést, o který slovní druh se jedná. Dále se mají zamyslet nad významem jednotlivých přísloví a vymyslet na ně příklady ze života.⁹⁰ V celku zabývajícím se zájmeny je uvedeno cvičení vztahující se k bajce O slepici, která snášela zlatá vejce a žáci mají na základě předložených přísloví (*Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Kdo nic nedělá, nic nezkaží. Kdo chce mít všechno, nemá nic. Kdo hledí na mraky, nebude sklízet.*) vybrat to, které nejlépe odpovídá ponaučení z bajky. Zároveň jsou přísloví využita i k opakování druhů zájmen, která se v nich vyskytují.⁹¹ V učivu o slovesech se objevuje cvičení, ve které žáci mají za úkol uvádět další ustálené obraty, v nichž se vyskytuje slovo PES. Úkol vychází z úvodního textu Nasazovat někomu psí hlavu.⁹² V celku opakující pravopis se nachází cvičení zaměřené na doplňování chybějících písmen do pranostik.

⁸⁶ Tamtéž, s. 136.

⁸⁷ 8. ročník PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Michaela KRIVANCOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017, s. 16.

⁸⁸ Tamtéž, s. 28.

⁸⁹ Tamtéž, s. 30.

⁹⁰ Tamtéž, s. 32.

⁹¹ Tamtéž, s. 44.

⁹² Tamtéž, s. 48.

Uvedené pranostiky mají žáci vysvětlit a přiřadit je k jednotlivým měsícům.⁹³ V rámci opakování pravopisu se zde objevuje další cvičení, kdy do uvedených rčení žáci doplňují i/y/í/ý. Po doplnění mají z nabízených možností rozhodnout, zda uvedené trojice k sobě významově patří. U zbylé dvojice mají sami doplnit vhodné tvrzení. Např. *Nevidí si na špičku nosu. – Byl v nebezpečí. – Pracuje stereotypně.*⁹⁴

V části komunikace a sloh se setkáme s přirovnáními a rčeními v rámci charakteristiky, kdy žáci doplňují do daných přirovnání slova z nabídky. S tímto cvičením pracují dál tak, že přirovnání rozdělí do dvou skupin a mají rozhodnout, která mohou využít pro vnější a která pro vnitřní charakteristiku.

Na základě ukázky z časopisu Den na pláži mají žáci z nabídnutých přísloví vybrat to, které nevystihuje situaci lidí z ukázky. V následujícím cvičení přiřazují k charakteristikám ustálená slovní spojení, která je vystihují. Dále mají vysvětlit následující tvrzení a určit, o kom se takto hovoří. Např. *Neví, kde mu hlava stojí.*⁹⁵ K úvodnímu textu tématu Charakteristika literární postavy se objevuje úkol, ve kterém žáci mají popsat postavu, vzhled a styl oblékání hrdinky z úryvku, a přitom použít přirovnání. S přirovnáním se setkáme i v učivu Líčení, kdy jej používáme v rámci užití vhodných jazykových prostředků k zadanému tématu. V básni od F. Villona mají žáci vyhledat tři přirovnání a do vět, které jsou umístěny pod obrázky, mají přirovnání doplnit. Např. *Těžká mračna se sklánějí nad zemí jako...* Stejný úkol, vyhledat příklady přirovnání, je uveden i u textu J. Londona.⁹⁶

S příklady přísloví, rčení a přirovnání se setkáváme i u tématu Úvaha a v souhrnných úkolech v závěru učebnice, kde žáci v textu vyhledávají přirovnání.⁹⁷

Učebnice Hravá čeština pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia

V rámci učebnice tohoto ročníku se se slovem frazeologie a s jejím vysvětlením setkáváme v části zabývající se výkladem jazykovědy a jejích disciplín. Další zmínka o přirovnání, která mají žáci vyhledat, se objevuje v úkolu, který vychází z úryvku pohádky B. Němcové O ptáku ohniváku a mořské panně. V rámci opakování učiva o Členění slovní zásoby jsou uvedena hanácká a valašská přísloví a rčení, u kterých mají žáci uvést, jak jim rozumějí. Např. *A šak sme enem jednúc na světě. Ani čert není tak darebný, jak ho malují...* Zároveň

⁹³ Tamtéž, s. 70.

⁹⁴ Tamtéž, s. 72.

⁹⁵ Tamtéž, s. 123–124.

⁹⁶ Tamtéž, s. 128–129.

⁹⁷ Tamtéž, s. 139.

je v tématu uveden i frazeologický slovník, jako příklad různých slovníků.⁹⁸ S úslovími se setkáme v textu *Psí počasí* od K. Čapka, kde žáci mají vymyslet další úsloví obsahující zvíře.⁹⁹ V dalším cvičení, které se zaměřuje na známá přísloví, mají žáci doplnit chybějící část, vysvětlit význam daného rčení, dále uvádět další přísloví a pořekadla, která obsahují části lidského těla, z rčení *Darovanému koni na zuby nekoukej* mají uvést základové slovo ke slovu darovanému a nekoukej.¹⁰⁰

S vyhledáváním přirovnání se setkáváme i u opakování učiva o zájmenech, kdy v úryvku z knihy *Hra o trůny*, mají žáci ve třetím odstavci vyhledávat přirovnání.¹⁰¹ V rámci opakování učiva tvarosloví se žáci setkají s úkolem, ve kterém mají v textu zvýrazněné ustálené slovní spojení, mají vysvětlit jeho význam a vysvětlit pojem pranostika. V textu mají další dvě pranostiky vyhledat a uvést další příklady.¹⁰²

Části věnované komunikaci a slohu se s přirovnáními setkáme při opakování učiva *Popis uměleckého díla*, kde žáci mají na základě vět a v nich zvýrazněných slovních spojení rozhodnout, zda se jedná o přirovnání, epiteton, personifikaci či o metaforu. Další úkol je založen na pozorování a popis jednoho z uvedených obrázků, při jehož popisu mají žáci užít vhodné přirovnání.¹⁰³ V tématu *Líčení* nalezneme další úkol, zaměřený na doplňování jednotlivých jazykových prostředků k definici. Mezi nimi je i definice přirovnání. V následujícím krátkém textu žáci mají opět vyhledávat jazykové prostředky, včetně přirovnání. Další cvičení je zaměřeno na doplňování chybějící části přirovnání. Např. *Nebe temné jako...* K šesti obrázkům znázorňujícím lidskou činnost a přírodu, mají ke každému obrázku uvést přirovnání.¹⁰⁴

K dalšímu obrázku zimní krajiny je uvedeno krátké líčení, ke kterému mají žáci vymyslet vhodná přirovnání. I v básni A. Sovy *V první sluneční den* žáci vyhledávají přirovnání.¹⁰⁵ S přirovnáním se žáci setkávají i v další kapitole věnované *Charakteristice*. Mají zde v jednom sloupci uvedena přirovnání, ve druhém rčení. U každého mají vysvětlit, co znamenají. Např. *Nosí se jako páv. Nevidí si ani na špičku nosu.*¹⁰⁶

⁹⁸ PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Nikola MICHÁLKOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 9: pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2019, s. 29–30.

⁹⁹ Tamtéž, s. 34.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 35.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 44.

¹⁰² Tamtéž, s. 58.

¹⁰³ Tamtéž, s. 120–121.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 122.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 123.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 127.

V učivu Úvaha mají žáci upravit popletená přísloví, vysvětlit jejich význam a jedno z nich si vybrat a napsat na jeho téma krátkou úvahu. Např. *Zvyk je bavlňená košile*.¹⁰⁷

3.2.5 Nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Učebnice českého jazyka pro 7. ročník

Frazeologie je zastoupena v kapitole III. Význam slova a nauka o slovní zásobě. Vysvětlení pojmů, které řadíme mezi ustálená slovní spojení, nám předkládá tabulka. Definiuje přirovnání, rčení a přísloví. Není zde, jako v jiných učebnicích, uvedeno pořekadlo. U přirovnání uvádí příklady: *chytrý jako liška, hlad jako vlk, chudý jako kostelní myš*. U rčení uvádí autoři tato: *udělat kozla zahradníkem, mít za ušima, vzít nohy na ramena, jíst vtípnou kaši*. Prísloví: *Kdo šetrí, má za tři. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Komu se nelení, tomu se zelení*.¹⁰⁸

V následujících cvičeních mají žáci tvořit přirovnání, v dalším cvičení mají vhodně spojit jednotlivé části přísloví a vysvětlit, co znamenají. Poslední cvičení je zaměřeno na doplňování rčení a vysvětlení jejich významu.

Při objasňování jednotlivých pojmů z frazeologie se bohužel nikde pojem frazém neobjevuje, a v učebnici ani není vysvětlen.

Na konci celé kapitoly je shrnující test. V tomto testu, který obsahuje 16 úkolů, je pouze jeden zaměřen na oblast frazeologie. Žáci mají vybrat řádek, ve kterém je uvedena definice rčení.¹⁰⁹ V souhrnném testu na Stavbu slova a slovo tvorný rozbor je uveden úkol, ve kterém mají žáci vyhledat ze čtyř nabízených možností jen rčení.¹¹⁰

Podle našeho názoru jsou tři uvedená cvičení na objasnění problematiky frazeologie nedostačující.

V rámci slohu a komunikace se v tomto ročníku setkáme s frazeologismy ještě v učivu Vypravování, kde se v rámci využití jazykových prostředků při tvorbě textu doporučuje využití přirovnání a přísloví. Navazuje cvičení, ve kterém mají žáci vysvětlit význam

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 133.

¹⁰⁸ KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lucie JINDROVÁ, Antonie LAICMANOVÁ, Lidmila MRÁZKOVÁ a Zdeňka SEKOTOVÁ. *Český jazyk 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 4. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada, s. 58.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 62.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 70.

slovních spojení. Např. *nosit na rukou, šlapat na paty*. Uvedená slovní spojení mají dále užít v krátkém příběhu.¹¹¹ Na procvičení přísloví slouží cvičení, ve kterém se spojují části přísloví tak, aby byla kompletní. Zároveň se vysvětluje jejich význam. Žáci mají napsat krátký příběh, ze kterého jedno uvedené přísloví vyplyne.¹¹² V popisu prostém žáci využijí přirovnání, která mají vyhledat v úvodním textu Ledňáček.¹¹³ Přirovnání se rovněž objevuje v tématu Líčení, kdy žáci z úvodního textu Věšák vyhledávají a vypisují přirovnání. Dále mají vymyslet přirovnání na ovoce – jahody.¹¹⁴ V rámci učiva Charakteristika žáci využijí přirovnání, která mají vymyslet k jednotlivým částem těla. Ta pak mohou využít v popisu svého kamaráda.¹¹⁵ V následujícím cvičení doplňují přirovnání vhodným podstatným jménem (názvem zvířete) Např. *pyšný jako..., tvrdohlavý jako...* Další cvičení se zaměřuje na vysvětlení, které lidské vlastnosti vyjadřují předložená rčení. Např. *Jde hlavou proti zdi. Kam vítr, tam plášt'.*¹¹⁶ Část věnovanou slohu a komunikaci uzavírá závěrečný test, kde se objevuje otázka, ve které žáci mají doplnit chybějící část přirovnání. Je pilný jako... Mohou si vybrat ze čtyř uvedených možností.¹¹⁷

Učebnice českého jazyka pro 8. ročník

Úvodní opakování učiva ze 7. ročníku je tvořeno testem, ve kterém se objevuje jen jedna otázka z učiva frazeologie. Je uvedena v rámci cvičení zaměřeném na jazykový rozbor a žáci mají v textu vyhledat přirovnání.¹¹⁸ V učivu o přívlastku nacházíme cvičení zaměřené na vysvětlení uvedených rčení např. *Octnout se na mrtvém bodě. Člověk dvojí tváře...*¹¹⁹ Další zmínku o rčení najdeme v textu *Chlubit se cizím peřím. Žáci mají toto rčení vysvětlit a uvést, který pták se chtěl chlubit cizím peřím. Odpověď mohou hledat i na internetu.*¹²⁰ V procvičování učiva určování vedlejších vět se objevují přísloví, u kterých žáci určují druh vedlejší věty, ale také se mohou nad příslovím zamyslet a vysvětlit jeho význam. Např. *Kdo hledá přítele bez chyby, zůstane bez přátel.* (turecké přísloví)¹²¹

¹¹¹ Tamtéž, s. 114.

¹¹² Tamtéž, s. 116.

¹¹³ Tamtéž, s. 119.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 126–127.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 134.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 136.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 159.

¹¹⁸ KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lenka BIČANOVÁ, Lucie JINDROVÁ a Lidmila MRÁZKOVÁ. *Český jazyk 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Čtvrté vydání. Brno: Nová škola, 2020. Duhová řada, s. 8.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 14.

¹²⁰ Tamtéž, s. 17.

¹²¹ Tamtéž, s. 21.

V části Sloh a komunikace se v učivu Charakteristika setkáváme s jazykovými prostředky přirovnání a rčení. Žáci si mají pozorně přečíst přirovnání vztahující se ke zvířatům a následně je opravit. Dále mají uvádět další přirovnání ke zvířeti. Další cvičení nabízí několik literárních postav, pro něž mají žáci najít vhodná přirovnání.¹²² I v tématu Líčení se setkáváme s úkoly zaměřenými na frazeologismy. Např. z úryvku textu K. H. Máchy: Máj mají žáci vyhledat přirovnání.¹²³ Těmi se zabývají i v následujícím cvičení. Tvoří je k obrázkům malin, slunce, trávy, očí, modřínu, ještěrky.¹²⁴ V rámci učiva Úvaha je zadán úkol, aby žáci ve své úvaze použili alespoň jedno pořekadlo či přísloví, které by se týkalo žákem vybraného smrtelného hříchu. Úkol se váže k textu Malé úvahy o velkých věcech.¹²⁵ V závěru v souhrnném poučení o slohu je uvedena ukázka z díla K. Čapka Psí počasí. K němu se váže úkol, ve kterém žáci mají vysvětlit, co je rčení, přísloví a citát. V následujícím cvičení mají pojmenovat vlastnosti, které jsou vyjádřeny pořekadly a rčeními. Např. *Má oči všude. Na jazyku med, v srdci jed...*¹²⁶

Učebnice českého jazyka pro 9. ročník

Úvodní opakování učiva z 8. ročníku je tvořeno testem, ve kterém se objevuje jen jedna otázka z učiva frazeologie. Žáci mají z nabídky čtyř neúplných rčení doplnit sloveso pustit. Např: *chytit příležitost za pačesy, čerta na zed', někoho kolem prstu, si pusu na špacír.*¹²⁷ V rámci učiva o přídavných jménech najdeme cvičení, ve kterých mají být spojeny části přísloví a pořekadel, dále mají žáci vysvětlit, jak jim rozumějí, a poté si mají jedno z nich vybrat a nakreslit k němu ilustraci. V následujícím cvičení doplňují do přirovnání vhodná přídavná jména.¹²⁸ V učivu o číslovkách žáci spojují jednotlivé části frazémů, v nich mají vyhledat číslovky a určit jejich druh. Význam jednotlivých frazémů mají vysvětlit. V dolní části na liště je uvedeno vysvětlení pojmu frazém. S příslovími, rčeními a pořekadly se setkáváme v oddíle věnovaném pravopisu koncovek jmen a sloves. V daném cvičení žáci správně spojují jednotlivé části těchto frazémů a doplňují i/í, y/ý. Poté je mají náležitě vysvětlit.¹²⁹

¹²² Tamtéž, s. 117.

¹²³ Tamtéž, s. 119.

¹²⁴ Tamtéž, s. 120.

¹²⁵ Tamtéž, s. 134.

¹²⁶ Tamtéž, s. 148–149.

¹²⁷ KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lenka BIČANOVÁ a Lidmila MRÁZKOVÁ. *Český jazyk 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Třetí vydání. Brno: Nová škola, 2020. Duhová řada, s. 6.

¹²⁸ Tamtéž, s. 37.

¹²⁹ Tamtéž, s. 51.

V části Sloh a komunikace se setkáváme s přirovnáním v rámci učiva Popis. V části Charakteristika se objevuje v poučení o užití jazykových prostředků. V zadání samostatné práce na téma charakteristika se objevují rčení, ze kterých si žáci jedno vyberou a něj charakteristiku napíší. Např. *Kam vítr, tam plášť*.¹³⁰ V závěrečném shrnujícím testu se objevují úkoly, ve kterých žáci k rčení – *má máslo na hlavě a hodil flintu do žita* – mají z nabízených možností najít odpovídající vysvětlení.

3.2.6 Nakladatelství Nová škola – DUHA

Učebnice českého jazyka pro 7. ročník

Frazeologie je zastoupena v kapitole III. Nauka o slově.

Kapitola Sousloví a rčení¹³¹ opět vysvětluje pomocí tabulky pojmy sousloví a uvádí, že některá sousloví lze nahradit jedním slovem, které je často hovorové nebo nespisovné. K tomuto tématu jsou zaměřena tři cvičení. V prvním žáci nahrazují uvedená sousloví jednoslovným pojmenováním, ve druhém mají rozhodnout, zda jsou vyznačená slova sousloví, nebo volné spojení slov. Ve třetím z daných slov mají vytvořit nejprve sousloví a poté volné spojení slov.

V další tabulce je vysvětleno, že některá sousloví mají obrazný význam. K ní se váže cvičení zaměřené na tvoření obrazných pojmenování z daných slov a vysvětlení jejich významu. Poslední část této kapitoly vysvětluje pomocí tabulky pojmy přirovnání, rčení a přísloví.¹³² U přirovnání jsou uvedeny tyto příklady: *červený jako rak, černý jako uhel, hladový jako vlk, menší než špendlíková hlavička*. U rčení autoři uvádějí: *zvednout kotvy, mít máslo na hlavě, pamatuj na zadní kolečka, kostky jsou vrženy*. Přísloví obsahují tyto příklady: *Co se v mládí naučíš, ve stáří jak, když najdeš. Pýcha předchází pád. I mistr tesař se někdy utne*. V této učebnici se také setkáváme s vysvětlením pojmu frazeologismus. Následují tři cvičení, ve kterých žáci doplňují přirovnání tak, jak je známe, poté mají vymyslet své originální znění. V dalším cvičení vysvětlují uvedená rčení, doplňují neúplná rčení a vysvětlují jejich význam. V následujícím cvičení mají za úkol opravit známá přísloví

¹³⁰ Tamtéž, s. 112.

¹³¹ JANÁČKOVÁ, Zita, Karla PRÁTOVÁ a Ivana ZABELOVÁ. *Český jazyk 7: pro 7. ročník základní školy a sekundy víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola-Duha, [2018], s. 69.

¹³² Tamtéž, s. 70.

a vysvětlit je. V posledním cvičení jsou tři obrázky znázorňující přísloví. Žáci mají přísloví poznat a vysvětlit.

Na konci celé kapitoly je shrnující test. V tomto testu, který obsahuje devět úkolů, jsou dva z nich zaměřeny na oblast frazeologie. Žáci mají rozhodnout, které tvrzení patří k uvedenému rčení, a ve druhém doplnit přirovnání. Mezi rčením a příslovím vede ovšem často jen velmi neostrá hranice a rovněž určení toho, co už je rčení a co ne, je pro žáky dosti obtížné. V jazyce opravdu nelze vždy zkoumaný jev přesně definovat, proto si myslím, že toto cvičení není úplně vhodné.

V části věnované Slohu a komunikaci si učivo frazeologie žáci prohloubí v tématu Vypravování, kde z vypravování, jak vzniklo přísloví *Ševče, drž se svého kopyta*, mají vysvětlit význam tohoto přísloví. Následuje cvičení zaměřené na spojení rozdělených přísloví. Po spojení mají žáci vysvětlit jejich význam. Dále si vyberou jedno z nich a napíší k němu krátký příběh.¹³³ V další úloze mají žáci v uvedeném krátkém textu vyhledat přirovnání a rčení. Např. *Sestra byla nedočkavá, šili s ní všichni čerti a tvářila se jako mlsný kocour*.¹³⁴ V učivu Charakteristika mají z textu o Leonardu da Vincim vysvětlit rčení *Je to renesanční člověk*. V závěrečném testu slohové části najdeme cvičení, ve kterém mají žáci z nabízených možností vybrat správné znění známého přísloví.¹³⁵

Učebnice českého jazyka pro 8. ročník

V rámci učiva o podstatných jménech se setkáváme s pojmem rčení. Do neúplných rčení v prvním sloupci žáci doplňují podstatná jména označující části lidského těla. Z nabídky v druhém sloupci najdou správné vysvětlení, které jim při doplňování pomůže. Pomocí čísel označujících jednotlivá rčení žáci složí tajenku, ve které je skryto slovo z dalšího rčení.¹³⁶

V rámci učiva o zájmenech je uvedeno cvičení, kde žáci vybírají chybějící část přísloví z druhého sloupce. Z písmen uvedených za druhou částí složí tajenku. Např. *Co tě nezabije – toho píseň zpívej*. V učivu o číslovkách najdeme cvičení, kde mají žáci vyjádřit pomocí přísloví s číslovkou hlavní myšlenku každé uvedené věty. Např. *Škoda, že umím jen jeden cizí jazyk, hodil by se mi i další*. V příslovích mají vyhledat číslovky a určit jejich druh.¹³⁷

Při probírání učiva nepravidelných sloves se objevuje cvičení, ve kterém do přirovnání

¹³³ Tamtéž, s. 135.

¹³⁴ Tamtéž, s. 137.

¹³⁵ Tamtéž, s. 162.

¹³⁶ PRÁTOVÁ, Karla, Zita JANÁČKOVÁ a Ilona KIRCHNEROVÁ. *Český jazyk 8: pro 8. ročník základní školy nebo tercie víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola-Duha, [2019], s. 12.

¹³⁷ Tamtéž, s. 26.

doplňují vhodné sloveso. Např. _____ jako kniha. _____ jako na lesy. U sloves následně určují vzor.¹³⁸ Rčení *Kdo se bojí, nesmí do lesa* je uvedeno jako příklad vedlejší věty podmětné u výkladu učiva Vedlejší věty.¹³⁹

V části Komunikace a sloh se objevuje v tematickém celku Charakteristika část textu J. Wericha Lakomá Barka, v němž mají žáci za úkol vysvětlit pořekadlo *Dát si pro groš koleno vrtat*. A kde se můžeme s pořekadlem v současnosti setkat.¹⁴⁰ V učivu Líčení se objevují věty popisující zimu. Žáci mají vyhledat přirovnání.¹⁴¹ Ta mají vyhledat i v textu Na sever od Radůzy.¹⁴² Pro napsání úvahy by mohla být inspirací přísloví uvedená ve cvičení, ve kterém si žáci mohou vybrat z nabídky. Např. *Skutečně šťastný je ten, kdo připadá šťastný sobě, ne jiným* (latinské přísloví). Následuje cvičení, ve kterém jsou uvedena přísloví s chybami. Žáci je mají opravit a vysvětlit jejich význam. Dále si jedno z nich mají vybrat jako téma krátké úvahy.¹⁴³

Učebnice českého jazyka pro 9. ročník

V rámci opakování učiva podstatných jmen je uveden úkol, v němž si žáci v rámci opakování skloňování podstatných jmen označujících části lidského těla mají vzpomenout na ustálená rčení obsahující slova RUKA, NOHA.¹⁴⁴ Mohou využít SSČ. Při procvičování číslovek se objevuje cvičení zaměřené na doplňování číslovek do rčení a přísloví. Následně mají vysvětlit jejich význam. Rčení *Kdo se bojí, nesmí do lesa* je uvedeno jako příklad vedlejší věty podmětné při opakování učiva Vedlejší věty.¹⁴⁵ V části věnované Sousloví a rčení se opět setkáváme s vysvětlením pojmu rčení. Jsou zde uvedeny i příklady: *zvednout kotvy, mít máslo na hlavě, pamatuj na zadní kolečka, kostky jsou vrženy*. Příklady jsou zcela totožné s příklady uvedenými v 7. ročníku. Poněvadž se jedná již o žáky vyspělejší, mohli autoři uvést jiné méně známé příklady. K tomuto tématu se pojí cvičení, kde žáci spojují uvedená rčení s jejich významem. V textu z knihy 77 pražských legend od A. Ježkové mají žáci vyhledat přirovnání.¹⁴⁶

¹³⁸ Tamtéž, s. 41.

¹³⁹ Tamtéž, s. 95.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 125.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 128.

¹⁴² Tamtéž, s. 129.

¹⁴³ Tamtéž, s. 139.

¹⁴⁴ PRÁTOVÁ, Karla, Zita JANÁČKOVÁ a Ilona KIRCHNEROVÁ. *Český jazyk 9: pro 9. ročník základní školy nebo kvartu víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola-Duha, [2020], s. 8.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 81.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 122.

V části Komunikace a sloh se v rámci opakování Vypravování setkáváme s poučením, že jako vhodné jazykové prostředky lze užít frazeologismy, např. rčení, přirovnání a přísloví. Méně obvyklá přirovnání jsou uvedena v kapitole Líčení. Např. *Jako kvítka na modřanském džbánu*.¹⁴⁷ Naopak v učivu Charakteristika a Úvaha se užití frazémů jako vhodných jazykových prostředků nepřipomíná.

3.3 Výklad pojmů v jednotlivých učebnicích:

Nakladatelství	Definice sousloví	Definice rčení	Definice přísloví	Definice pranostika	Definice pořekadlo	Definice přirovnání	Výklad termínu frazeologie
FRAUS	ANO	ANO	ANO	NE	ANO	NE	ANO
ALTER	ANO	ANO	ANO	ANO	ANO	NE	NE
SPN	ANO	ANO	NE	NE	NE	NE	NE
TAKTIK	ANO	ANO	ANO	ANO	ANO	NE	ANO
NOVÁ ŠKOLA s.r.o.	ANO	ANO	ANO	NE	NE	ANO	NE
NOVÁ ŠKOLA-DUHA	ANO	ANO	ANO	NE	NE	ANO	ANO

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 139.

Počet uvedených příkladů jednotlivých definic v učebnicích:

Nakladatelství	rčení	příslloví	pořekadlo	přírovnání	pranostika
FRAUS	3 <i>Má na růžích ustláno. Pamatuj na zadní kolečka. Stahují se nad ním mračna.</i>	3 <i>Lež má krátké nohy, daleko neujde. Kdo šetří, má za tři. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.</i>	3 <i>I mistr tesař se utne. Dvakrát měř, jednou řež. Dopadli jak sedláci u Chlumce.</i>	0	0
ALTER	2 <i>Vzal nohy na ramena. Má máslo na hlavě.</i>	2 <i>Všude dobře, doma nejlíp. Kdo šetří, má za tři.</i>	2 <i>My o voze, on o koze. Já nic, já muzikant.</i>	0	3 <i>V březnu vítr, v dubnu déšť. Na svatého Řehoře líný sedlák, který neoře. Na svatého Martina kouřívá se z komína.</i>
SPN	4 <i>Máme to černé na bílém. Nenos dříví do lesa. Věšel mi bulíky na nos. Neumí do pěti počítat.</i>	0	0	0	0
TAKTIK	2 <i>Tlouct špačky. Pozdě bycha honit.</i>	2 <i>Bez práce nejsou koláče. Kdo jinému</i>	2 <i>Točí se jako korouhvička.</i>	0	3 <i>Na svatého Jiří vylézají hadi a štíři. Lucie noci</i>

		<i>jámu kopá, sám do ní padá.</i>	<i>I mistr tesař se někdy utne.</i>		<i>upije. Únor bílý, pole sílí.</i>
NOVÁ ŠKOLA s.r.o.	4 <i>Udělat kozla zahradníkem. Mít za ušima. Vzít nohy na ramena. Jíst vtipnou kaši.</i>	3 <i>Kdo šetří, má za tři. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Komu se nelení, tomu se zelení.</i>	0	3 <i>Chytrý jako liška. Hlad jako vlk. Chudý jako kostelní myš.</i>	0
NOVÁ ŠKOLA- DUHA	4 <i>Zvednout kotvy. Mít máslo na hlavě. Pamatuj na zadní kolečka. Kostky jsou vrženy.</i>	3 <i>Co se v mládí naučíš, ve stáří jak když najdeš. Pýcha předchází pád. I mistr tesař se někdy utne.</i>	0	4 <i>Červený jako rak. Černý jako uhel. Hladový jako vlk. Menší než špendlíková hlavička.</i>	0

Zdroj: vlastní zpracování

3.4 Dílčí závěr

Z naší analýzy vyplývá, že ve výkladu pojmů v jednotlivých učebnicích je na tom nejlépe učebnice nakladatelství TAKTIK. Není zde uvedena pouze definice přirovnání, ale žáci jsou zde seznámeni s pojmem frazeologie. Také je zde uveden dostatečný počet příkladů pranostik, u ostatních jsou uvedeny příklady dva.

V učebnicích nakladatelství Fraus není uvedena definice pranostiky a přirovnání, ale u ve všech ostatních termínů jsou uvedeny tři příklady. Žáci jsou seznámeni i s termínem frazeologie.

Nakladatelství Nová škola - Duha neuvádí definici pranostiky a pořekadla, ale seznamuje žáky s termínem frazeologie. U definic uvádí nejvíce příkladů, u rčení čtyři, u ostatních po třech příkladech.

Nakladatelství Alter uvádí kromě definice přirovnání všechny další termíny, ale nenajdeme zde informaci o tom, co je frazeologie. Toto nakladatelství uvádí tři příklady pranostik, u dalších definic najdeme příklady dva.

Nakladatelství Nová škola s.r.o. neuvádí definici pranostiky a pořekadla, nenajdeme zde ani informaci o pojmu frazeologie. Uvádí však dostatečné množství příkladů, u rčení uvádí čtyři, u ostatních po třech.

Nejméně definic vztahujících se k učivu frazeologie se objevuje v učebnici nakladatelství SPN, kde nalezneme pouze vysvětlení pojmů sousloví a rčení, není zde uvedena informace o frazeologii. U rčení autoři uvedli čtyři příklady.

Přestože dnes mnoho pedagogů využívá i jiné zdroje než učebnice, přesto učebnice slouží žákům k domácí přípravě, neboť je zde učivo zpracováno uceleně a přehledně. Za nejdůležitější považujeme právě uvedení dostatečného množství příkladů pojících se k danému učivu. Při komparaci jednotlivých učebnic jsme zjistili, že např. učebnice nakladatelství SPN a Nová škola s.r.o. by mohly být doplněny. Např. nakladatelství SPN nemá, kromě rčení, uveden žádný příklad jiných frazeologismů. Také nakladatelství Nová škola neuvádí žádný příklad pranostiky a pořekadla. Ale z naší praxe víme, že mnoho učitelů si k tomuto tématu tvoří své vlastní pracovní listy, nebo využívají pracovní listy z různých vzdělávacích kurzů v rámci DVPP.¹⁴⁸ Mnoho jich také nalezneme na internetových stránkách.

Vzhledem k rozsahu práce jsme zvolili jen dvě učebnice, které jsme podrobili také analýze čítanek a pracovních sešitů. Jsou to nakladatelství Fraus a TAKTIK. Čítanky a pracovní sešity jsme vybrali proto, abychom zjistili, zda dochází k propojení a integraci jazykové a literární složky. Zda je kladen důraz na rozvoj čtenářské gramotnosti a komunikační pojetí vzdělávání. Také jsme se chtěli přesvědčit, zda jsou texty různorodé a sledovali jsme propojení učiva o frazémeh a propojenost z hlediska jejich vhodnosti pro práci v hodinách. Dále nás zajímalo, zda jsou texty přiměřeného rozsahu.

¹⁴⁸ Další vzdělávání pedagogických pracovníků.

4.1 Analýza pracovních sešitů k učebnici Český jazyk nakladatelství Fraus

Pracovní sešit pro 6. ročník

Vzhledem k tomu, že učivo o frazémeh se v 6. ročníku neprobírá, nacházíme v tomto sešitě několik cvičení zaměřených na frazeologické jednotky. V tématu tvarosloví vyhledávají žáci v textu přirovnání,¹⁴⁹ dalším úkolem je doplňování i/í a y/ý do přísloví a přirovnání. Není zde zadáno vysvětlení významu, ale záleží na vyučujícím, zda se s žáky o vysvětlení pokusí. Např. *Na hrub _pytel hrubá záplata. Hrav _jako kotě.*¹⁵⁰ V tématu Stupňování přídavných jmen jsou uvedena rčení, ze kterých mají žáci vypsát přídavná jména a utvořit z nich 2. a 3. stupeň. Např. *Patří do starého železa. Sníst vtípnou kaši. Zde musíme vyzdvihnout ten fakt, že žáci mají daná rčení i vysvětlit, že nejde jen o pouhé vyhledávání v textu, ale i o objasnění významu vět.*¹⁵¹ V učivu Číslovky jsou velmi vhodně zařazena rčení s číselnými významy, která lze využít nejen pro procvičení druhů číslovek, ale i k vysvětlení významu uvedených rčení. Např. *Šlo nám to jedna radost. Dvakrát se mi tam nechce. Neber na ně dvojí míru.*¹⁵² I v oblasti komunikační a slohové výchovy nacházíme cvičení, ve kterých se objevují frazémy. Např. v Popisu postavy si žáci připravují přirovnání hodící se pro konkrétní osobu.¹⁵³ V oddílu Pro Chytré hlavy nacházíme cvičení na dokončení známých přísloví. Např. *Komu se nelení... Jak se do lesa volá...*¹⁵⁴

Pracovní sešit pro 7. ročník

Pracovní sešit však podle našeho názoru mnoho cvičení k procvičení tohoto učiva nenabízí. Najdeme zde pouze jedno cvičení, ve kterém žáci doplňují do rčení chybějící komponenty frazémů a vysvětlují význam jednotlivých rčení. Žáci pracují s devíti frazémy, ve kterých chybí určité části, které je nutné doplnit. Např. *Nikomu by nepřeložil ani stéblo přes cestu. Vypadá jako zpráskaný pes.*¹⁵⁵ Při vysvětlování jednotlivých frazémů a následné kontrole žáci zjistí, zda vše doplnili správně. Zde můžeme ocenit alespoň snahu o propojení dvou činností. Nenalzáme zde podle zadání jen rčení, ale objevují se zde také přirovnání. Jedná

¹⁴⁹ KRAUSOVÁ, Zdeňka a TERŠOVÁ, Renata. Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia: pracovní sešit. 2. vyd. Plzeň: Fraus, 2003, c2004. ISBN 80-7238-347-7. s. 16.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 18.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 21.

¹⁵² Tamtéž, s. 26.

¹⁵³ Tamtéž, s. 48.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 54.

¹⁵⁵ KRAUSOVÁ, Zdeňka a TERŠOVÁ, Renata. Český jazyk pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia: pracovní sešit. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-321-3. s. 13.

se tedy o nepřesnost v pojmosloví. Objevuje se zde slovo *stéblo*, se kterým mají žáci problém, jelikož toto slovo nepatří v současnosti mezi nejfrekventovanější.

V porovnání s učebnicí musíme konstatovat, že pracovní sešit po stránce teoretické i didaktické nesplňuje v oblasti frazeologie daná měřítka. Očekávali jsme větší množství úkolů k procvičování. Úkoly z oblasti frazeologie se ale objevují i v jiných tématech. Např. v bajce Chamtivec od Ezopa, v rámci učiva Odvozování přídavných jmen, mají žáci uvést, kterým příslovím bychom mohli vyjádřit ponaučení vyplývající z textu.¹⁵⁶ V rámci učiva o Větných členech nalézáme cvičení, ve kterém žáci v lidových rčeních podtrhávají přívlastky a určují, zda jsou to přívlastky shodné, neshodné. Zároveň vysvětlují význam uvedených rčení.¹⁵⁷ K vybranému rčení si mohou nakreslit i ilustraci. Učivo o příslovích by mohlo být využito i v rámci procvičování druhů vedlejších vět, ale bohužel jsme žádný takový úkol v pracovním sešitě nenalezli. V části věnované komunikaci a slohu se setkáváme s několika úkoly v tematické části Popis a Charakteristika. Jedná se o cvičení zaměřená na doplňování vhodných přirovnání.¹⁵⁸ Je zde uvedeno i cvičení, ve kterém mají žáci vlastními slovy vyjádřit, jací jsou uvedení lidé. Např. *Je jako aprílové počasí, ale od slov nemá daleko k činům, nikoho nenechá na holičkách.*¹⁵⁹ V tématu Líčení je úkolem z textu Jana Vrbý z knihy *Les* vytvořit vhodná přirovnání, která by bylo možné do textu doplnit.¹⁶⁰ V části nazvané *Pro chytré hlavy* nacházíme cvičení, ve kterém žáci mají vytvořit správná přísloví. Např. *Jablko nepadá blízko od stromu. Kdo chce psa hladit, hůl si najde.*¹⁶¹

I přes naši úvodní poznámku o nedostatečném množství cvičení zaměřených na frazeologii musíme konstatovat, že se kolektiv autorů snažil zařadit tato cvičení do jiných tematických celků, čímž došlo k propojení jazykové, komunikační a slohové výchovy.

Pracovní sešit pro 8. ročník

V tomto pracovním sešitě se v Opakování ze 7. ročníku nenachází ani jedno cvičení zaměřené na frazeologické obraty. Podle našeho názoru je to škoda, neboť právě v sedmém ročníku je učivo frazeologie, v rámci výuky na 2. stupni, nejvíce zastoupeno. S jednou

¹⁵⁶ KRAUSOVÁ, Zdeňka a TERŠOVÁ, Renata. Český jazyk pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia: pracovní sešit. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-321-3. s. 22.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 35.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 51, 53.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 53.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 54.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 61.

z mála úloh na frazeologismy se setkáváme ve cvičení z tématu Předpony s-, z-, vz- a předložky s/se, z/ze, mají žáci doplňovat předpony a předložky do uvedených rčení. Po doplnění mají vysvětlit jejich význam. Např. *Má to _ první ruky, _ tratila hlavu.*¹⁶² S dalším úkolem se setkáváme v tématu Co už umíme ze skladby. Z textu bajky Liška a vrána je úkolem vysvětlit ponaučení pomocí rčení.¹⁶³ Následuje úkol vyluštit tajenku popletených rčení. Např. *Má oči... jako ryba ve vodě. Spí... jako komín. Je ospalý... jako kostelní myš.*¹⁶⁴

Více úkolů zaměřených na oblast frazeologie v tomto pracovním sešitě nenajdeme. Je škoda, že se neobjevují ani v oblasti komunikační a slohové výchovy. Mnohá přirovnání či přísloví by se dala využít v učivu Charakteristika.

Pracovní sešit pro 9. ročník

V tomto pracovním sešitě se objevuje pouze jedno cvičení zaměřené na frazeologické jednotky, a to v tématu Slovo, sousloví, věcné významy slov. Úkolem je vysvětlit hlavní myšlenky citátů a rčení vlastními slovy. Např. *Ani pes–laskavým slovem oslovený–hned nekousne. Dobré slovo–lepší než peněz mnoho.*¹⁶⁵ Vzhledem k tomu, že devátý ročník je zaměřen na opakování probraného učiva a přípravu na přijímací zkoušky, mělo by úkolů na frazeologii být více. Jedněmi z úkolů při přijímacím řízení jsou i úkoly na vysvětlení rčení, přísloví, a proto se domníváme, že počet cvičení je zde nedostatečný.

4.2 Analýza jednotlivých čítanek a pracovních sešitů k čítankám

4.2.1 Analýza čítanek nakladatelství Fraus

Čítanka pro 6. ročník

V Čítance pro 6. ročník nalezneme několik úkolů týkajících se oblasti frazeologie, i přesto, že toto učivo je na ZŠ vyučováno převážně v 7. ročníku a žáci učivo nemají probrané. Určité povědomí o pranostikách, příslovích a přirovnáních mají již z 1. stupně. Jedním z úkolů,

¹⁶² KRAUSOVÁ, Zdeňka a PAŠKOVÁ, Martina. Český jazyk 8: pro základní školy a víceletá gymnázia. Plzeň: Fraus, 2007. ISBN 80-7238-420-1. s. 29.

¹⁶³ Tamtéž, s. 32.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 40.

¹⁶⁵ KRAUSOVÁ, Zdeňka; PAŠKOVÁ, Martina a VAŇKOVÁ, Jana. Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia. Plzeň: Fraus, 2007. ISBN 80-7238-537-2. s. 12.

který vyžaduje práci s frazémy, je text Dukáty na vejcích od J. Jecha, kde autoři pokládají otázku, jak rozumíte rčením: *chodit po ptačím chlebě, pouštět zuby na jarmark, dostat se z krávy na kozu?*¹⁶⁶ Aby žáci dokázali odpovědět, musí odpovědi vyhledat v kontextu textu. Další otázka vztahující se k textu je v části hledání souvislosti na konci tematického celku. Žáci mají odpovědět, jak rozumí rčení *Dopadli jako sedláci u Chlumce* a zda znají jiná rčení s podobným významem. Text lze využít i k vyhledávání přirovnání, tím se žák seznamuje s dalšími jazykovými prostředky textu. Upozornit bychom mohli i na frazémy: *spadl mi kámen ze srdce, mít se k dílu, dát si jazyk na uzel, polykat hřebíky, pozdě bycha honit* a pokusit se je vysvětlit. Naskýtá se nám možnost odvodit a vydedukovat jejich význam a poukázat na jejich specifické vlastnosti.

Dalším textem, ke kterému se pojí úkol na liště, je ukázka z Enšpígla od Jiřího Koláře a Josefa Hiršala, v němž mají žáci vysvětlit rčení: *uslyšet andělíčky zpívat, zachránit si kůži*.¹⁶⁷ Jiný úkol, vztahující se k učivu frazeologie, najdeme opět v části hledání souvislosti, na konci tematického celku Nevšední příběhy. Je zde uvedena otázka, kde najdeme v pohádce Poslední čert rčení se slovem *čert* nebo *peklo*. Žáci mají vysvětlit význam a ověřit si svá řešení ve slovníku frazeologismů. Vzhledem k tomu, že se jedná o žáky 6. ročníku, kteří nejsou dostatečně schopni pracovat se slovníky, musíme tuto činnost zařazovat do výuky častěji. V této čítance se objevuje přiměřené množství cvičení zaměřených na oblast frazeologie. Žáci získají o této problematice povědomí, a proto lze na toto učivo v následujícím ročníku navázat. Zároveň si tím zopakují znalosti z 1. stupně, kde již získali určité povědomí o přirovnáních, pranostikách a příslovích.

Čítanka pro 7. ročník

Při posuzování Čítanky pro 7. ročník jsme mnoho úkolů z frazeologie nenalezli. Autoři zřejmě nechtěli znovu v učivu literatury užít podobné úkoly, jež se vyskytovaly v učivu mluvnice. Najdeme zde pouze jedno cvičení k tématu Bajky,¹⁶⁸ kdy je na liště uvedený úkol, zda by žáci dokázali vyjádřit ponaučení pomocí přísloví, které z příběhu bajky vyplývá.

¹⁶⁶ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava a Eva BERÁNKOVÁ. Čítanka pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-7238-248-9.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 195.

¹⁶⁸ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava a BERÁNKOVÁ, Eva. Čítanka pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-323-x. s. 112.

Během interpretace bajky se žáci snaží vystihnout pomocí přísloví hlavní ponaučení, které bajka vyjadřuje. Je důležité, aby si žák dokázal ponaučení spojit s konkrétním příslovím.

Čítanka pro 8. ročník

Během analyzování Čítanky pro 8. ročník nalezneme dva úkoly týkající se problematiky frazeologie.

Na liště v ukázce Bubny Berberů od Z. Šmída¹⁶⁹ najdeme úkol, kde má žák vyslovit přísloví, které vyjadřuje poznání o odlišnosti kultur. Tento úkol je pro žáky poměrně obtížný, neboť žáci nevyhledávají přísloví v textu a ani nevysvětlují jeho význam, ale musí využít svých znalostí a schopností, navíc mají zadaná určitá kritéria.

Další úkol nalezneme k úryvku M. de Cervantese, kde žáci mají vysvětlit na základě literárního textu rčení *bojovat s větrnými mlýny*.¹⁷⁰ Nalezneme zde odkaz na příběhy a postavy Nového zákona. Jsou zde uvedeny i kletby. Zde se žáci mají možnost poučit o biblických frazémeh, neboť zde dále vybírají jen frazémy biblické. Žáci mají možnost k hledání využít slovníky nebo internetové zdroje. S biblickými frazémy se v učebnicích, čítankách a pracovních sešitech setkáváme jen sporadicky, což je škoda, neboť žáci mají o těchto rčeních malé povědomí, což je zřejmě dáno neschopností vnímat tyto jazykové prostředky z hlediska jejich biblického původu, ale také menší sečtělostí. Proto bychom přivítali zařazení většího množství textů s úkoly zaměřenými na práci s frazémy biblického původu.

Čítanka pro 9. ročník

Chceme-li vyhledat přítomnost frazémů v Čítance pro 9. ročník, najdeme zde pouze jedno cvičení. Vztahuje se k textu Z. Jirotky z knihy Saturnin.¹⁷¹ Žáci mají objasnit význam přísloví v řeči tety Kateřiny – obecně, ale i ve vztahu k její postavě a k situaci vyprávění. Platí i zde, že přísloví vyjadřuje moudrost? Hlavním smyslem tohoto cvičení je pochopit smysl užití přísloví v textu. Žáci sami vyvodí, že někdy je lepší užívat přísloví pouze

¹⁶⁹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava a STEHLÍKOVÁ, Monika. Čítanka 8: pro základní školy a víceletá gymnázia. Plzeň: Fraus, 2006. ISBN 80-7238-422-8. s. 35.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 89.

¹⁷¹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava a Monika STEHLÍKOVÁ. Čítanka 9 pro základní školy a víceletá gymnázia. Plzeň: Fraus, 2007. ISBN 80-7238-539-9. s. 218.

smysluplně. Nadužívání přísloví neznamená, že je člověk moudrý a vzdělaný, ale spíše naopak.

4.2.2 Dílčí závěr

V rámci naší analýzy jsme došli k závěru, že čítanky nakladatelství Fraus s frazémy pracují již od šestého ročníku. Nejvíce úkolů je uvedeno na liště a vycházejí z kontextu. V této čítance se objevuje přiměřené množství cvičení zaměřených na oblast frazeologie. Žáci získají o této problematice povědomí, a proto lze na toto učivo v následujícím ročníku navázat. V čítance pro 7. ročník není mnoho úkolů zaměřených na frazeologii, nalzáme jen jedno cvičení. Podobná situace je i v čítance pro 8. ročník, kde nacházíme dvě cvičení, ale musíme konstatovat, že úkoly jsou obtížnější, jelikož musí v odpovědích využívat svých znalostí a schopností. Také se zde setkáváme poprvé s uvedením frazémů biblického původu. Velmi nás překvapil malý výskyt úkolů v čítance pro 9. ročník. Vzhledem k tomu, že žáci v tomto věku jsou schopni dobře objasňovat významy jednotlivých frazeologismů, mohli autoři do čítanky zařadit více cvičení s touto tematikou.

4.2.3 Analýza čítanek nakladatelství TAKTIK

Hravá čítanka pro 6. ročník

Čítanka je rozdělena do pěti částí. O literatuře, Lidová slovesnost, Literární druhy a žánry, Komiks a Mediální výchova. Část Literární druhy a žánry se rozděluje na epiku, lyriku, lyrickoepické žánry a drama.

Učivo o ústní lidové slovesnosti v úvodu vysvětluje pojmy pranostika a přísloví.¹⁷² S těmito pojmy se dále pracuje v úkolech, které jsou zaměřeny na jednotlivé části lidové slovesnosti.

U tématu pranostiky máme uvedeno sedm pranostik např. *Na Hromnice chumelice, vesele se kouká sedlák ze světnice. Jihne-li na Hromnice, přilož do kamen, mrzne-li, po zimě amen. Na Hromnice sedlák vidí raději v ovčinci vlka než slunce. Vyjde-li jezevec o Hromnicích z díry, za čtyry neděle zpátky zas pílí.*¹⁷³ Pod ukázkami jsou uvedeny vysvětlivky slov, která žákům mohou činit potíže. Např. jihnout. Co bychom mohli autorům učebnice vytknout, je

¹⁷² NOVÁKOVÁ, Jaroslava a ŠTRPKOVÁ, Kateřina. *Hravá čítanka 6: učebnice pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2020. ISBN 978-80-7563-256-2. s. 7.

¹⁷³ Tamtéž, s. 8.

to, že sice uvádí vysvětlivky slov, ale slovo Hromnice a význam tohoto dne, a s nimi spojené hromničky, vysvětlen není. Většina žáků význam tohoto dne nezná. Žáci sice sami mají zjistit, jak pranostiky vznikaly a kdy jsou Hromnice, ale v počátku si tento den s počasím nespojují, takže formulování vlastními slovy, jak počasí o Hromnicích ovlivňuje počasí v následujících týdnech daného roku, je pro ně zpočátku nesnadným úkolem.

U přísloví je uvedeno devět ukázek. Opět jsou vysvětlena slova nespisovná a zastaralá. Např. šproch. Žáci pracují na vysvětlení jednotlivých přísloví, která z uvedených ukázek považují za nejpesimističtější, uvádějí, co vyjadřuje přísloví *O drobečcích, krajíčcích a bochníčcích*.¹⁷⁴ Žáci mají uvádět další s podobným významem, která se užívají v současnosti. Vybírají, které z přísloví je spojeno s léčitelstvím a jakou zkušenost vyjadřují přísloví s motivem pánů a štěstí.

Za celkem najdeme test se šesti otázkami. Dvě z nich jsou zaměřeny na frazémy. Např. Rozhodni, který z uvedených frazémů nelze označit za pranostiku.¹⁷⁵ Přiřazují správné frazémy k frazémům s obdobným významem.

V části věnované epice se s frazémy setkáváme i v učivu o bajkách. V ukázce O přechytralé volavce od Ivana Olbrachta mají žáci uvádět přísloví, která vystihují různá ponaučení, jež bajka obsahuje.¹⁷⁶ Z ukázky Lasička a hospodář od Ezopa je úkolem přeformulovat úsloví, *Kde není úmysl, není užitek*¹⁷⁷ vlastními slovy. Žáci mají uvádět frazémy, které přinášejí stejné či podobné poučení jako bajka Slavičí titul od Ivana Andrejeviče Krylova.¹⁷⁸ Z Bajky o střízlíkovi od Miloše Kratochvíla mají žáci vyjádřit pomocí přísloví ponaučení z uvedeného textu.¹⁷⁹ Z ukázky Pavouk od Miloše Macourka je úkolem vysvětlit, jak rozumíme slovnímu spojení *diváků je jako much*.¹⁸⁰ Dále mají jmenovat další ustálená přirovnání, jež mají totožný význam. Z Bajky o válce občanské od Karla Čapka je požadováno vysvětlení spojení *Pyrrhovo vítězství* a vysvětlení frazému *sisyfovská práce*.¹⁸¹ Zde se musíme zmínit o tom, že s biblickými rčeními se žáci setkávají velmi zřídka, proto se domníváme, že bez znalosti četby biblických příběhů žáci nejsou schopni tato rčení vysvětlit. Tyto úkoly jim činí potíže. Důvodem může být odklon od mytologie a náboženství.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 9.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 14.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 19.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 20.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 22.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 23.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 24.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 26.

Mladá generace se spíše kloní k moderním technologiím, a výuka je v současnosti zaměřena více exaktně. Neznalost biblických rčení se objevuje i u žáků vyšších ročníků.

V tematické části zaměřené na epos najdeme ukázkou od Eduarda Petišky Bellerofontés,¹⁸² ve které máme uvést, které přísloví vystihuje Bellerofontův konec. Úkoly z frazeologie se objevují i v části věnované pověstem. Z textu O štramberských uších¹⁸³ od Aleny Ježkové mají žáci hledat v textu přirovnání, vysvětlit jejich význam a uvést ta, která mají obdobný význam.

V části věnované pohádkám najdeme mnoho úkolů zaměřených na ustálená slovní spojení. V Erbenově pohádce Lipka se mají žáci pokusit vyjádřit pomocí přísloví rady, které dala lipka bývalému chalupníkovi, vysvětlit význam rčení *Dřív jen okolo bot chodíval a teď neví, jak si v nich vykračovat*¹⁸⁴ a zamyslet se, zda souvisí s uvedeným textem. V Čapkově Velké pohádce doktorské¹⁸⁵ vyhledávají všechna přirovnání a vybírají ta, jež nám připadají originální. V japonské pohádce Zlodějská daň¹⁸⁶ hledáme, jaké ponaučení z pohádky plyne, a měli bychom ho vyjádřit pomocí přísloví. I cvičení tohoto typu jsou pro žáky značně náročná, jak jsme již akcentovali, žáci šestého ročníku nemají dosud probranou teorii frazeologie, proto je pro ně náročné vyjádřit ponaučení vhodným příslovím.

Z pohádky O panence z klásků¹⁸⁷ Terryho Jonese se žáci mají pokusit vyjádřit ponaučení známým rčením. Z Žáčkovy pohádky Kdo je nejsilnější je úkolem vysvětlit frazém *vzít do zaječích*¹⁸⁸ a uvést další příklady s podobným významem. Stejný problém při plnění tohoto úkolu jsme popsali výše.

Část věnovaná dobrodružným příběhům je dále členěna na klasické dobrodružné příběhy, detektivní příběhy a na příběhy z pravěku. Vypsát všechna přísloví a zamyslet se nad jejich obsahem a možným využitím v řeči lidí mají žáci z ukázky Knihy džunglí¹⁸⁹ od Rudyarda Kiplinga. Z úryvku Výslech od Karla Maye z knihy Syn lovce medvědů mají žáci poslední větu textu *hanba za hanbu, krev za krev*¹⁹⁰ nahradit ustálenými frazémy. V tématu

¹⁸² NOVÁKOVÁ, Jaroslava a ŠTRPKOVÁ, Kateřina. Hravá čítanka 6: učebnice pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2020. ISBN 978-80-7563-256-2. s. 33

¹⁸³ Tamtéž, s. 47.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 58.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 66.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 70.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 72.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 74.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 88.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 110.

Dobrodružné příběhy z pravěku najdeme úryvky od Josefa Augusty Z hlubin pravěku¹⁹¹ a Štorchových Lovců mamutů.¹⁹² Žáci mají vyhledávat v textu všechna přirovnání a rozhodnout, zda jsou ustálená nebo originální. Při vyhledávání přirovnání z druhé ukázky se mají žáci zaměřit na ta, která něco přirovnávají k dějům v přírodě. Úlohy zaměřené na vyhledávání přirovnání nejsou pro žáky nijak náročné, zvládají je bez problémů.

Humoristická literatura je zastoupena ukázkami z díla Tři muži ve člunu od Jeroma Klapky Jeroma. V textu vyhledáváme pasáž, která ilustruje úsloví *dělat z nouze ctnost*.¹⁹³ Kde se vzalo pojmenování *nevěřící Tomáš*¹⁹⁴ a komu se tak říká, mají žáci uvést z ukázky Moc hodný obr od Roalda Dahla. Najdeme zde i ukázky z díla Jiřího Slívy, kdy žáci vyhledávají přirovnání v krátkých básních a vysvětlují ustálené slovní spojení *chyba lávky*.¹⁹⁵ Z básně Anděl strážný od Miloše Kratochvíla¹⁹⁶ si žáci vyzkouší ponaučení v básni vyjádřit pomocí vhodného přísloví.

I v části věnované poezii, lyrické písni, najdeme úkoly, ve kterých se objevují ustálená slovní spojení. Žáci je mají vysvětlit a zdůvodnit jejich použití v textu. Z textu Pavla Kopty Já se vrátím mají žáci za úkol uvést příklad ze života k přísloví: *Co mě nezabije, to mě posílí*.¹⁹⁷

V básni od K. H. Borovského Král Lávra se objevuje sloka, kde se píše, co je to zvyk. Žáci mají v textu najít slovo zvyk a porovnat význam slova v básni s významem přísloví *Zvyk je železná košile*. K básni se váže ještě úkol, ve kterém se máme pokusit vysvětlit čínské přísloví, které říká: *Když někomu svěříš své tajemství, už běží po schodech*.¹⁹⁸

V učivu o dramatu se setkáváme se zadáním vysvětlit frazémy *Načpak chodit ke kovářičkovi, když můžete rovnou ke kováři. Do pekla je přece cesta široká a pohodlná*.¹⁹⁹ Vycházíme z textu Hrátky s čertem od Jana Drdy. Celkově musíme konstatovat, že v této čítance se překvapivě nachází velké množství úkolů vztahujících se k frazeologii, což umožňuje žákům vydedukovat význam těchto jazykových prostředků pro literární text, a navíc budou znát smysl učení se této látce v následujícím ročníku.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 123.

¹⁹² Tamtéž, s. 126.

¹⁹³ Tamtéž, s. 133.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 143.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 149.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 149.

¹⁹⁷ NOVÁKOVÁ, Jaroslava a ŠTRPKOVÁ, Kateřina. Hravá čítanka 6: učebnice pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2020. ISBN 978-80-7563-256-2. s. 176.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 187.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 203.

Hravá čítanka pro 7. ročník

Čítanka je rozdělena do oddílů Opakování (Od pohádky po komiks), Próza, Poezie, Nonsense, Starověká literatura, Středověká literatura, Orientální literatura, Renesance a humanismus, Baroko a klasicismus a Mediální výchova.

S pojmy a úkoly týkajícími se frazeologie se setkáváme v úvodní části Opakování (Od pohádky po komiks) v textu Blaise Cendrarse Špatný soudce.²⁰⁰ V prvním odstavci žáci mají vyhledat čtyři frazémy a rozhodnout, který z nich je zdrojem komiky, a uvést některý frazém, kde se vyskytuje výraz *pavián*.

Vyhledáváním frazémů, a to jednak ve formě přirovnání a jednak ve formě, které chybí výraz jako (má zde podobu slovesného frazému), se věnují žáci v textu Odbila dvanáctá hodina od Odfrieda Preusslera.²⁰¹

V básních Pavla Šruta²⁰² je úkolem vyhledat modifikaci známého frazému a určit, k čemu je autor využil. V textu Uloupený papoušek od Karla Franty²⁰³ vyhledáváme frazém, který by trefně vystihl, jak Lomihnát v příběhu dopadl.

V části Próza hledáme v ukázce Smrt krásných srnců od Oty Pavla²⁰⁴ přirovnání a nahrazujeme jej jiným, které bude totožně stylově příznakové. Vysvětlením frazému: *svůj stín nepřekročíš*²⁰⁵ se žáci zabývají v ukázce z Nerudovy povídky Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku. Mají objasnit, jak tento frazém souvisí s dějem povídky.

Přirovnání, které zachycuje vlastnosti straky, vyhledávají žáci z textu Canterburské povídky od Geoffreya Chaucera. Uvádějí, které přirovnání s výrazem *straka* je běžné v češtině a vysvětlují, jak vznikl frazém *mít něco za lubem*.²⁰⁶ Ukázka Millionová bankovka od Marka Twaina obsahuje slovní spojení *kanadský žertík a být pánem svého času*,²⁰⁷ která mají žáci

²⁰⁰ NOVÁKOVÁ, Jaroslava; FRANTA, David a ŠTRPKOVÁ, Kateřina. Hravá čítanka 7: učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2021. ISBN 978-80-7563-257-9. s. 4.

²⁰¹ Tamtéž, s. 8.

²⁰² Tamtéž, s. 11.

²⁰³ Tamtéž, s. 14.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 20.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 23.

²⁰⁶ NOVÁKOVÁ, Jaroslava; FRANTA, David a ŠTRPKOVÁ, Kateřina. Hravá čítanka 7: učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2021. ISBN 978-80-7563-257-9. s. 26.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 28.

vysvětlit. I v další ukázce Kůň Lysák od Jacka Schaefera je úkolem vysvětlit uvedená ustálená slovní spojení např. *dal bych za to krk*.²⁰⁸

V Modlitbě pro Kateřinu Horovitzovou od Arnošta Lustiga je úkolem vysvětlit, co znamená *být pánem situace a naděje umírá poslední*.²⁰⁹ Žáci mají vymyslet také příklady ze života.

V tematickém celku Román se v textu Neříkejte mi Izmael, jehož autorem je Michael Gerard Bauer,²¹⁰ se setkáváme s úkolem vyhledat alespoň jedno originální neustálené přirovnání. I v další ukázce Poslední matriarchát od Vladimíra Georgijeviče Maškova²¹¹ vyhledáváme co nejvíce přirovnání, u kterých vysvětlujeme jejich význam. Z díla Život a dílo skladatele Foltýna od Karla Čapka je úkolem vysvětlit v kontextu ukázky:

a) Listoval jsem v manuskriptu; *za chvíli jsem byl doma*. b) „S tím Hebbelem se tam nakládá, že *to volá do nebe*; na to by měl být trest smrti.“²¹² Vysvětlování frazému: *Zradili tě přítel, je to jeho chyba, zradí-li tě podruhé, je to tvoje chyba*, se zabýváme v dalším úryvku od Alexandra Dumase, Hrabě Monte Christo.²¹³ I z textu Vražda v Orient- expresu od Agathy Christie je úkolem vysvětlit frazémy: *byl bílý jako křída, mluvil, jako by mu medu ukrajoval*.²¹⁴ I v další ukázce Navzdory básník zpívá od Jarmily Loukotkové nejdříve vysvětlíme frazém: *Zloděj křičí, chyťte zloděje*.²¹⁵ Dále uvádíme příklady ze života.

V souhrnném testu za tématem Román se objevuje jedna otázka zaměřena na námi sledovanou problematiku. Žáci mají rozhodnout, zda je dané tvrzení správné, či nikoliv. Jedná se o tvrzení, zda se ve výchozím textu nachází přirovnání.²¹⁶

Text Hobit aneb cesta tam a zase zpět od J. R. Tolkiena obsahuje frazém: *jak hluboko klesl na duchu*.²¹⁷ Žáci jej mají vysvětlit. Stejný úkol najdeme i v textu Letopisy Narnie: Princ Kaspian od C. S. Lewise, kde vysvětlují frazém: *brát do zaječích*. Dále žáci uvádějí, ve kterých životních situacích je vhodné se zachovat ve stylu *mít ústa zavřená, ale uši dokořán*.²¹⁸

²⁰⁸ Tamtéž, s. 34.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 50.

²¹⁰ Tamtéž, s. 52.

²¹¹ Tamtéž, s. 54.

²¹² Tamtéž, s. 59.

²¹³ Tamtéž, s. 64.

²¹⁴ Tamtéž, s. 67.

²¹⁵ Tamtéž, s. 69.

²¹⁶ Tamtéž, s. 70.

²¹⁷ Tamtéž, s. 74.

²¹⁸ Tamtéž, s. 77.

Z ukázky Píseň nejdražší od Františka Kožíka²¹⁹ mají žáci vyhledat v libovolné verzi písňe přirovnání. Z ukázky Havětník od Jiřího Dvořáka je úkolem vysvětlit frazém *jsou jako den a noc*²²⁰ a uvést k němu příklad ze života. Z další ukázky autora Františka Kožíka, Kronika života a vlády Karla IV., krále českého a císaře římského, mají žáci vysvětlit význam vět: *Bláto se svini líbí* a *O volu, který si marně dělá zálusky na seno z české louky*.²²¹

Vysvětlit frazém: *Není na světě člověk ten, aby se zavděčil lidem všem*.²²² mají žáci ještě před začátkem četby textu Josefa Lady z Kroniky mého života. Z textu Gerarda Durrella²²³ O mé rodině a jiné zvířeně mají žáci v textu vyhledat alespoň jedno originální přirovnání a najít v textu dva frazémy, které jsou synonymní. Dále mají uvádět další frazémové jednotky s podobným významem. Z ukázky z Tajného deníku Adriana Molea od Sue Townsendové mají žáci vysvětlit frazém *mít nervy ze železa*.²²⁴

Karel Čapek je autorem ukázky Marsyas čili na okraj literatury, kde popisuje jednotlivé typy lidí. Z části Zlý mají žáci vysvětlit, jak frazém: *lepší je nepřítel než falešný přítel*²²⁵ souvisí s typem zlý.

Z knihy Knížky o akcích a reakcích od Rudolfa Křesťana máme uvedenu ukázkou, ve které se objevuje slovo *lampárna*.²²⁶ Žáci mají uvést, které frazémy s tímto výrazem existují. Jan Drda v textu Tradice paní Zachardové užívá několik frazémů. K textu se pojí úkol najít antonymní frazémy např. *Risk je zisk. X Riskovat se nemá*.²²⁷ Žáci mají rozhodnout, který je jim bližší a v jaké situaci se jimi řídí.

V části učebnice věnované tématu poezie najdeme úryvky básní od Martina Jirouse a Jana Zahradníčka. Na základě těchto úryvků žáci vysvětlují frazém: *Pýcha předchází pád*.²²⁸ Odpovídají na otázky, o co všechno může pýcha člověka připravit, kde se bere a jak se jí lze zbavit. Mají uvést pohádku, v níž je tato lidská vlastnost potrestána či pyšný člověk

²¹⁹ Tamtéž, s. 87.

²²⁰ NOVÁKOVÁ, Jaroslava; FRANTA, David a ŠTRPKOVÁ, Kateřina. Hravá čítanka 7: učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2021. ISBN 978-80-7563-257-9. s. 88.

²²¹ Tamtéž, s. 90.

²²² Tamtéž, s. 93.

²²³ Tamtéž, s. 100.

²²⁴ Tamtéž, s. 111.

²²⁵ Tamtéž, s. 115.

²²⁶ Tamtéž, s. 117.

²²⁷ Tamtéž, s. 121.

²²⁸ Tamtéž, s. 129.

napraven. Ze Sonetů od Williama Shakespeara²²⁹ mají žáci vyhledat, jakým přirovnáním autor popsal ve druhém sonetu běh života.

Z básně Jana Nerudy Romance helgolandská je úkolem vyhledat přirovnání, dalším rozšiřujícím úkolem je vysvětlit, který frazém máme na mysli, když zmíníme pojem *boží mlýny*²³⁰, a zároveň jej vysvětlit.

Z textu Živočichopis od Miloše Macourka je úkolem shrnout smysl bajky do jednoho frazému. Rozšiřující úlohou je dohledat co nejvíce frazémových jednotek, v nichž se vyskytuje slovo *vejce*.²³¹ Žáci poté se svými výsledky seznámí spolužáky.

V závěrečném testu věnovaném poezii se nachází otázka, kdy z uvedeného textu mají žáci vypsát přirovnání.²³²

V tematickém celku věnovaném starověké literatuře se setkáváme s úkoly k textu Gilgameš a věčné hrdinovo jméno, kdy z ukázky žáci vyhledávají pasáž, která sděluje podobnou zkušenost, jako úsloví *Sejde z očí, sejde z mysli*. Dále je úkolem vysvětlit frazém, že zmíněná oblast je *kolébkou civilizace*.²³³

Z ukázky Mahábhárata aneb velký boj od Vladimíra Miltnera žáci vyhledávají frazémy *puknout vztekem, rozjitřit mysl*.²³⁴ K textu se pojí ještě další úkol, uvést, které rčení vystihuje daný příběh.

Z ukázky Úklady ženichů od Rudolfa Mertlíka žáci vysvětlují význam vět. *Ten nám teď zatopí. Z očí mu šlehalý plameny. Velmi mu leželo na srdci*. Dále je úkolem uvést, ke které části ukázky by se hodilo přísloví: *Nechval dne před večerem*.²³⁵

K ukázce Ifigenie v Aulidě od Euripida se vážou rozšiřující úkoly, vysvětlit tvrzení z ukázky: *hbitý jazyk pohotově seje zášť*²³⁶ a uvést příklady ze života, dále uvést frazém, který by se hodil pro zlomový okamžik v textu.

Z Bible je v čítance uvedena ukázka Počátek: Stvořitel a stvoření, k tomuto textu je rozšiřující úkol, kde je uvedeno, že Starý zákon obsahuje mimo jiné i Knihu přísloví, kterou

²²⁹ Tamtéž, s. 135.

²³⁰ Tamtéž, s. 142.

²³¹ Tamtéž, s. 149.

²³² NOVÁKOVÁ, Jaroslava; FRANTA, David a ŠTRPKOVÁ, Kateřina. Hravá čítanka 7: učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2021. ISBN 978-80-7563-257-9. s. 152.

²³³ Tamtéž, s. 156.

²³⁴ Tamtéž, s. 158.

²³⁵ Tamtéž, s. 161.

²³⁶ Tamtéž, s. 165.

tvorí moudrá ponaučení, jejichž autorství je připisováno Šalomounovi. Tři z těchto přísloví si žáci přečtou a pokusí se vysvětlit jejich význam. Uvedená přísloví: *Moudří uchovávají poznání, kdežto ústa pošetilece přinášejí zkázu. Tak spravedlnost vede k životu, kdežto kdo se žene za zlem, spěje k smrti. Někdo rozdává a přibývá mu stále, kdežto ten, kdo je skoupý, mívá nedostatek.*²³⁷ Tento úkol zvládali žáci s komplikacemi, problematická byla neznalost významu slov pošetilec a skoupý. Často se setkáváme s tím, že žáci užívají tradiční frazeologii, ale občas nechápou její význam.

Z Legendy o svaté Kateřině²³⁸ žáci vyhledávají ve verších přirovnání. Poté ho mají změnit tak, aby se jeho význam nezměnil, ale vyjádření znělo eufemisticky. Z básně Na hraničním průsmyku, jejímž autorem je Li Po,²³⁹ vyhledáváme přirovnání. Stejný úkol je uveden u ukázek básní Bohumila Mathesia.²⁴⁰

Vyhledat přirovnání z dané ukázky je i v souhrnném testu ze starověké a orientální literatury.²⁴¹

V části Renesance a humanismus je uvedena báseň Françoise Villona Balada²⁴² z přísloví, přísloví jsou v básni více či méně poupravena, aby mohla být propojena do vět a veršů. Žáci vybírají z každé sloky dvě a mají uvést, jaké je jejich originální znění v češtině. Rozšiřujícím úkolem je vyzkoušet si tvorbu básně podle Villonova vzoru. Žáci si mohou dohledat libovolná méně známá přísloví, citáty a seřadit je do podoby minimálně jedné sloky. Nesmí však použít stejný spojovací výraz než samotný autor. Dále mají vymyslet vhodný název básně. Toto cvičení považujeme za vhodné pro rozvoj kreativity. Podporuje originalitu, tvořivost a nápaditost. Jedinou nevýhodou je poměrně velká časová náročnost, jelikož žáci sedmého ročníku ještě nejsou zcela schopni plynule a pohotově produkovat nápady.

V tematickém celku Baroko a klasicismus najdeme báseň Králi, jejímž autorem je Théodore Agrippa d'Aubigné. Na základě přečtení mají žáci vysvětlit, jakou životní zkušenost zachycují úsloví/citáty:

²³⁷ Tamtéž, s. 167.

²³⁸ Tamtéž, s. 173.

²³⁹ Tamtéž, s. 176.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 178.

²⁴¹ Tamtéž, s. 182.

²⁴² Tamtéž, s. 187.

*Ať děláš, co děláš, nemůžeš to změnit. Svůj vlastní stín nepřekročíš. Kostky jsou vrženy. Odvážnému štěstí přeje. Risk je zisk. Lepší je sto nepřátel než jeden falešný přítel. Zradí-li tě přítel, je to jeho chyba, zradí-li tě podruhé, je to tvoje chyba.*²⁴³

Z bajky Jeana de La Fontaina²⁴⁴ Kohout a lišák je úkolem, která přísloví nejlépe vystihnou danou bajku.

Z Goldoniho²⁴⁵ dramatu Sluha dvou pánů je úkolem vyhledat v textu všechny frazémy a vysvětlit jejich význam.

Tato Hravá čítanka obsahuje úlohy, které jsou oproti úlohám uvedeným v Hravé čítance 6 náročnější. Vyžadují po žákovi více úkonů, které vedou k uvědomění si důležitosti frazeologie k pochopení a porozumění literárnímu dílu, např. vyjádření ponaučení pomocí přísloví. Žáci většinou uvedená přísloví znají, ale neumí je často aplikovat na zadané situace a použít je v praxi.

Hravá čítanka pro 8. ročník

Tato čítanka je rozdělena do třinácti částí. Opakování Od pohádky po komiks, Bilderbuch, Žánrová literatura, Literatura faktu a publicistika, Poezie, Aforismus a anekdota, Světová a česká literatura 1. pol. 19. stol. – romantismus, Světová a česká literatura 2. pol. 19. stol. – realismus, Světová a česká literatura na přelomu století, Avantgarda předválečná a meziválečná, Historie (českého) divadla, Divadelní hra k nastudování, Mediální výchova.

S úkoly zaměřenými na námi zkoumanou tematiku najdeme v části Opakování, a to k básním od Jindry Poláka, Klidná jako voda, a Gabriely Osvaldové, Plynový lampy.²⁴⁶ Žáci mají z textu vypsát nejzajímavější obrazné vyjádření nebo ustálené přirovnání či jiný frazém a vysvětlit jeho význam. V části Žánrová literatura najdeme úryvek textu Veronika, holka nešťastná od Vojtěcha Vackeho. Žáci mají vysvětlit úsloví: *nic není tak špatné, aby to nemohlo být ještě horší*. Dále mají vysvětlit, jak tato myšlenka souvisí s textem. Je zde

²⁴³ NOVÁKOVÁ, Jaroslava; FRANTA, David a ŠTRPKOVÁ, Kateřina. Hravá čítanka 7: učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2021. ISBN 978-80-7563-257-9. s. 198.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 204.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 214.

²⁴⁶ NOVÁKOVÁ, Jaroslava a FRANTA, David. Hravá čítanka 8: učebnice pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2023. ISBN 978-80-7563-258-6. s. 9.

uvedena i lidová moudrost: *po každé noci přijde ráno*.²⁴⁷ Žáci mají odpovědět, co dává v textu tušit, že hrdinku čekají i světlejší zítřky. V dalším textu Juraje Šebesty *Když se pes směje* je úkolem v souvislosti s textem vysvětlit úsloví, že *člověk si začne vážit toho, co měl, až když to ztratí*.²⁴⁸ Toto úsloví je vhodným námětem pro využití v hodinách slohové výchovy k učivu úvaha. Žáci se mohou zamyslet nad životními hodnotami, které máme a o které můžeme v určitých situacích přijít.

Vysvětlením významu frazémů z textu *jakoby mávnutím kouzelného proutku, rozsvítilo se mu, (tvé) dny jsou sečteny, leží to jako na dlani*, najdeme v textu Otfrieda Preusslera *Čarodějův učeň*. K němu se váže i úloha vysvětlit slovní spojení *dělat mrtvého brouka*.²⁴⁹

Podobný úkol nacházíme i v Nekonečném příběhu od Michaela Endeho. Opět vysvětlujeme frazémy z textu: *nemůžu tě ani vystát, nemáš toho za pětník, kniha knih*.²⁵⁰ V díle *Poslední mohykán* od J. F. Coopera jsou uvedeny frazémy: *hurónský smích, hurónský řev, poslední mohykán, indiánský běh*.²⁵¹ Úkolem je vysvětlit jejich význam. V čítance je uvedena i ukázka z hororu *Koralina* od Neila Gaimana. V souvislosti s tímto textem mají žáci vysvětlit pořekadlo: *zdání klame* a dále přemýšlet, proč autor využil u hororových postav místo očí knoflíky. Přitom vycházejí ze známého frazému: *Okno, do duše okno*.²⁵² K vysvětlení, jak s textem souvisí frazéma *pod svícnem je největší tma, důvěřuj, ale prověřuj*,²⁵³ se setkáme v části *Povídka* v textu *Řeka hrůzy* od V. A. Richtera. Po vysvětlení mají žáci navrhnout další přísloví či rčení, jež by se dala s textem spojit. V ukázce z povídky *Študáci a kantoři* od Jaroslava Žáka se setkáváme s pojmem *kanadský žertík*. Žáci jej mají vysvětlit a uvést, zda něco podobného sami zažili. V části *Aforismus – anekdota*²⁵⁴ je uvedeno několik ukázek, ze kterých žáci vyhledávají prvky, na nichž je postavena komika. Mezi nimi se objevuje i přirovnání.

V části *Světová a česká literatura 1. pol. 19. stol.* mají pomocí frazému žáci vyjádřit poučení z balady *Poklad* od K. J. Erbena.²⁵⁵ V části *Světová a česká literatura 2. pol. 19. stol.* je uvedena ukázka od Honoré de Balzaca *Otec Goriot*. Žáci mají vysvětlit frazém *Ariadnina*

²⁴⁷ Tamtéž, s. 26.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 44.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 46.

²⁵⁰ NOVÁKOVÁ, Jaroslava a FRANTA, David. *Hravá čítanka 8: učebnice pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2023. ISBN 978-80-7563-258-6. s. 51.

²⁵¹ Tamtéž, s. 58.

²⁵² Tamtéž, s. 66.

²⁵³ Tamtéž, s. 76.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 116–117.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 130.

nit.²⁵⁶ Jak jsme již zmínili, objevuje se zde opět biblické rčení, o kterém žáci mají malé povědomí. Tato rčení žákům působí potíže, neboť se v biblických reáliích orientují velmi neuspokojivě. Tři úkoly se pojí k textu N. V. Gogola Revizor. Vysvětlit, co se v textu míní *máslem na hlavě*. Dohledat v ukázce, která z postav má *jaké máslo* a proč lidé mívají *máslo na hlavě*, vyhledat v textu alespoň tři frazémy a vysvětlit jejich význam. Kterým příslovím lze vyjádřit situaci: *Čeptovič a Varchovinskij se spolu soudí a já mám z toho užitek: honím zajíce v revíru toho i onoho*.²⁵⁷ Vysvětlení rčení *Mít máslo na hlavě* činí žákům potíže, neboť si nedokáží dobře představit tento přenesený význam a téměř žádný žák nezná správné vysvětlení, že to znamená něco hlásat a něco jiného skutečně dělat. Ten, kdo má máslo na hlavě, se tedy tváří jako čestný člověk, který se však v soukromí chová nečestně a amorálně. V části Avantgarda najdeme ukázky básní Guillaumea Apollinaira.²⁵⁸ V nich žáci vyhledávají přirovnání.

K učivu Divadelní hra k nastudování je uvedena ukázka G. H. Gause zu Pullitze Damoklův meč. Žáci mají přemýšlet, jak dojde k omylu, když *jeden mluví o voze, druhý o koze*.²⁵⁹

V části Mediální výchova na základě ukázek se mají žáci zamyslet nad tím, jak se bránit, když jsou nám podsouvány zmanipulované informace jako platná fakta. Mají vysvětlit, co vyjadřuje slovní spojení *zdravý selský rozum*.²⁶⁰ Tohoto spojení lze využít v učivu o reklamě, která je v některých případech klamavá a žáci mohou na konkrétních případech uvádět nutnost užití *zdravého rozumu*, aby zákazník neuvěřil nepravdivým informacím, a produkt nezakoupil.

V závěru učebnice najdeme slovníček, kde jsou vysvětleny literární pojmy, mezi kterými najdeme i vysvětlení pořekadla, pranostiky, přísloví a rčení.²⁶¹

Musíme konstatovat, že k získání schopnosti osvojit si základy frazeologických jednotek je nutná četba kvalitní literatury. Námi zkoumané čítanky obsahují dostatečné množství různorodých textů, které jsou významným prostředkem k rozvíjení slovní zásoby a umožňují žákům je aktivně používat v komunikačních situacích. V dnešní době, kdy žáci čtou méně než předchozí generace, je nutné hlavně v hodinách literární výchovy žáky vést k četbě.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 138.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 141.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 173.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 212.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 217.

²⁶¹ Tamtéž, s. 226.

Abychom práci s textem ještě více podpořili, využíváme v hodinách i pracovní sešity k čítankám. Tyto jsme podrobili samostatné analýze.

Hravá čítanka pro 9. ročník

Tuto čítanku jsme analýze nepodrobili, jelikož ji nakladatelství teprve připravuje, přesto je k ní vydán pracovní sešit.

4.2.4 Analýza pracovních sešitů Hravá literatura nakladatelství TAKTIK

Hravá literatura – Pracovní sešit TAKTIK

Pracovní sešit je součástí ucelené řady učebnic a pracovních sešitů pro výuku literatury.

Pracovní sešit obsahuje ukázky děl daného žánru nebo období tak, aby je žáci stihli pročíst a zpracovat cvičení během jedné hodiny literatury. Na každou ukázkou navazují hravá cvičení zaměřená na pochopení a porozumění textu a procvičení teoretických poznatků. Úlohy jsou koncipovány tak, aby jednoduchou a zábavnou formou pomohly žákovi osvojit všechny poznatky potřebné pro splnění obsahového standardu RVP ZV. Na tvorbě pracovních sešitů se podílel široký kolektiv učitelů s bohatými teoretickými znalostmi i praktickými zkušenostmi z vyučování literatury.

Pracovní sešit Hravá literatura pro 6. ročník

Obsahuje 68 celobarevných stran formátu A4. Uvnitř sešitu najdeme přehled učiva.

Obsahuje tato témata: Lidová slovesnost, Epika: bajky, Epika: báje, mýty a eposy, Epika: pověsti, Epika: pohádky, pohádky lidové a autorské, Epika: dobrodružné příběhy, Epika: humoristická literatura, Lyrika, Lyrickoepické žánry, Drama a Komiks.

V tomto pracovním sešitě se s učivem frazeologie setkáváme převážně v tématu věnovaném lidové slovesnosti. Pracovní sešit velmi dobře navazuje na Čítanku, ve které byly vysvětleny frazeologické pojmy, proto žáci dobře zvládali práci s úkoly zaměřenými na doplňování pranostik, vhodných slov do přísloví a uvedení situací, ve kterých bychom je mohli použít.

Najdeme zde také úlohu na určení rozdílu mezi pranostikou a příslovím a na uvedení jedné pranostiky a přísloví. I s tímto úkolem si žáci poradili. V dalším žáci vysvětlují uvedená rčení. Např. *Utáhnout na vařené nudli...*²⁶²

V části věnované bajkám mají žáci na základě četby textu vysvětlit, jak je při psaní charakteristiky postav využít typických přirovnání. Zde můžeme uplatnit i znalosti přirovnání z prvního stupně. Je vhodné s dětmi vytvořit přehled přirovnání, ve kterých se objevují názvy zvířat. Další úkol se pojí k tomu, které přísloví nejlépe charakterizuje chování člověka z bajky Slepice zlatonosná.²⁶³ Následně mají vymýšlet další situace, pro něž by bylo vhodné použít stejné přísloví. V následujícím cvičení jsou nakreslené obrázky *zvířat* (*pes, vlk, liška, osel*),²⁶⁴ žáci mají uvádět, které vlastnosti jim lidé tradičně přisuzují. Cvičení lze využít i k vytvoření přirovnání a následnému uvedení rčení nebo přísloví, ve kterých se daná zvířata objevují.

V bajce I. A. Krylova²⁶⁵ Včela a mouchy žáci kroužkují z nabízených přísloví ta, která vyjadřují z uvedené bajky ponaučení. Úloha z La Fontainovy²⁶⁶ bajky Rybka a rybář se zaměřuje na doplnění všech přísloví a zakroužkování toho, které vystihuje ponaučení z této bajky. V následující Macourkově²⁶⁷ bajce Rosnička z knihy Živočichopis žáci vyhledávají přirovnání.

V celku Bájě, mýty, eposy žáci zjišťují na základě ukázky ze Starých řeckých bájí a pověstí význam slovních spojení vycházejících z řeckých bájí. Např. *Ariadnina nit', Augiášův chlév.*²⁶⁸

V tématu Pověsti nenacházíme žádný úkol zaměřený na užití frazémů. V tématu Pohádky se úkoly opět objevují, a to v pohádce Dlouhý, Široký a Bystrozraký od K. J. Erbena.²⁶⁹ V textu žáci hledají a podtrhávají všechna přirovnání. V úryvku z Chytré horákyně mají vysvětlit, jaké vlastnosti přisuzujeme někomu, koho označíme za *chytrou horákyni*.²⁷⁰

²⁶² FRIEDL, Tereza; KREJČÍKOVÁ, Renata; DOSTÁLOVÁ, Hana; HAVLÍČKOVÁ, Zdeňka; PELEŠKOVÁ, Jana et al. Hravá literatura 6: pracovní sešit pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP ZV. 5. vydání. Praha: Taktik, 2023. ISBN 978-80-7563-604-1. s. 4.

²⁶³ Tamtéž, s. 5.

²⁶⁴ FRIEDL, Tereza; KREJČÍKOVÁ, Renata; DOSTÁLOVÁ, Hana; HAVLÍČKOVÁ, Zdeňka; PELEŠKOVÁ, Jana et al. Hravá literatura 6: pracovní sešit pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP ZV. 5. vydání. Praha: Taktik, 2023. ISBN 978-80-7563-604-1. s. 6.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 7.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 8.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 9.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 15.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 30.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 32.

Ve Werichově²⁷¹ *Lakomé Barce* žáci vyhledávají ustálená slovní spojení, podtrhávají je a mají rozhodnout, zda je použito v ustáleném významu. Svou odpověď vysvětlí. V ukázce z Čapkových *Devatero pohádek* mají využít užitý výraz *bílá vrána*²⁷² ve správném významu v libovolné větě.

V následující části *Dobrodružné příběhy* z díla *Dobrodružství Toma Sawyera* mají žáci z nabízených variant, mezi nimiž je i přirovnání, přiřadit obrat *Kdybych měl čekat sto let*. Dále mají uvádět, co znamenají uvedené výrazy např. *chytit se do křížku*.²⁷³

V oddíle *Lyrika* na základě obrázků *laně, stromu, pomněnky a džbánku* je úkolem doplnit uvedená přirovnání. Dále žáci spojují přirovnání s příslušnými výroky. Nechybí ani úkol na doplňování přirovnání typu: *dívá se jako... hodí se tam jako... chovají se jako...*²⁷⁴ K obrázku starého muže mají žáci napsat dvě vhodná přirovnání.

V části *Lyricko-epické žánry* žáci vyhledávají z úryvku básně *Zlatý kolovrat*²⁷⁵ přirovnání a vymýšlejí k nim další varianty.

Pracovní sešit podle našeho mínění podporuje kreativitu žáků, nejinspirativnější jsou úkoly na vytváření přirovnání, viz úkol: vytvořit přirovnání s použitím zvířat a následně uvést rčení nebo přísloví, ve kterých se daná zvířata objevují. Žáci zjišťují, že většina těchto přirovnání pochází z lidového vyjadřování a že se nejvíce objevují jména zvířat, ptáků, rostlin.

Pracovní sešit Hravá literatura pro 7. ročník

Obsahuje 68 celobarevných stran formátu A4. Na konci kapitol najdeme souhrnný test.

Uvnitř sešitu se nachází přehled učiva. Obsahuje tato témata:

Opakování z 6. ročníku, Próza, Poezie, Starověká literatura, Starověká literatura: antika, Orient, Středověká literatura, Středověká literatura: písemnictví v českých zemích, Renesanční literatura evropská, Renesanční literatura česká, Barokní literatura, Klasicismus.

²⁷¹ Tamtéž, s. 37.

²⁷² Tamtéž, s. 39.

²⁷³ Tamtéž, s. 50.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 58.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 63.

Učivo frazeologie je obsaženo v části Opakování z 6. ročníku.²⁷⁶ Úkoly jsou zaměřeny na vyhledávání a vypsání přirovnání z uvedených šesti ukázek a na uvedení pěti žánrů lidové slovesnosti např. pořekadel, přísloví a rčení.

V tématu Povídka žáci z úryvku Případ s dítětem od Karla Čapka podtrhávají přirovnání a hodnotí, zda s nimi souhlasí. Svá tvrzení musí vysvětlit. V tématu Próza – Biografická literatura je v úryvku od Miroslava Horníčka²⁷⁷ Saze na hrušce zabalené batole přirovnáno ke dvěma předmětům. Žáci mají tato přirovnání vypsát a vymyslet k nim další varianty.

V části Poezie u učiva metafora a metonymie je uvedeno šest přídavných jmen, ke kterým žáci doplňují přirovnání. Např. *hubený jako... tvrdý jako...*²⁷⁸

Oddíl Starověká literatura pracuje s ukázkami z Bible. Z textu Kain a Ábel žáci z nabízených možností vybírají tu, která vysvětluje rčení *Kainovo znamení*.²⁷⁹ Z Homérovy Odyssey²⁸⁰ z textu V jeskyni Polyfémově žáci podtrhávají přirovnání. Z textu Iliady²⁸¹ podtrhávají dvě přirovnání a ke každému z nich vymýšlejí a píší jiné hodící se alternativy.

V tématu Renesanční literatura evropská se objevují úkoly z textu Don Quijote. Setkáváme se zde s ustáleným spojením *boj s větrnými mlýny*.²⁸² Na základě nabízených možností mají žáci určit, zda se jedná o přísloví, pořekadlo, rčení nebo pranostiku. Dále mají vysvětlit, co toto slovní spojení znamená. V textu Život Gargantuův a Pantagruelův²⁸³ autor využívá přísloví a řadu rčení. Žáci v textu vyhledávají pět příkladů, zapíší je ve správném znění a vysvětlí jejich význam.

Pracovní sešit se zabývá stejně jako učebnice frazeologií intenzivněji, neboť v tomto ročníku se žáci o frazeologii učí. Žáci by již z hodin mluvnice měli umět rozlišit volné spojení slov od sousloví, což je základ pro rozpoznání frazému. V pracovním sešitě s jednotlivými frazémy pracují tak, že se je snaží rozpoznávat podle daných typických znaků.

²⁷⁶ FRIEDL, Tereza; KREJČÍKOVÁ, Renata; ŘAPKOVÁ, Jolana; HAVLÍČKOVÁ, Zdeňka; MEDVEĐOVÁ, Zuzana et al. *Hravá literatura 7: pracovní sešit pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 4. vydání. Praha: Taktik, 2018. ISBN 978-80-7563-164-0. s. 3.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 11.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 14.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 28.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 29.

²⁸¹ Tamtéž, s. 30.

²⁸² Tamtéž, s. 55.

²⁸³ Tamtéž, s. 56.

Pracovní sešit Hravá literatura pro 8. ročník

Obsahuje 68 celobarevných stran formátu A4. Na konci kapitol najdeme souhrnný test a uvnitř sešitu přehled učiva. Pracovní sešit obsahuje témata: Osvícenství, Preromantismus, Romantismus, Realismus, Naturalismus, Literatura přelomu 20. století – moderní umělecké směry, Česká moderna a buřiči, Meziválečná literatura.

Ustálená slovní spojení a úkoly k nim se vztahující najdeme v části Romantismus, kde vycházíme z ukázky Chrám Matky boží v Paříži od V. Huga, kdy na základě přečtené charakteristiky hrdiny žáci doplňují známá rčení o vzhledu a vysvětlují, co znamená výrok *někdo je na pranýři*.²⁸⁴

V oddíle Realismus žáci vybírají přísloví, která se nejvíce hodí k popisované situaci v ukázce Otec Goriot od O. de Balzaca.²⁸⁵ Z ukázky F. L. Věk od Aloise Jiráska se v textu objevuje věta „*Štěstí ho samo hledá*,“²⁸⁶ štěstí přišlo samo za chlapcem. Ne vždy to tak bývá a je potřeba to udělat právě naopak. Žáci mají z nabídky myšlenek vybrat tu, která nejlépe tuto myšlenku vystihuje. V tomto zadání cvičení nalézáme výzvu k aktivitě v životě. Toto cvičení podněcuje výchovné působení. Takových cvičení by mohlo být zařazeno v učebnicích více.

V ukázce od Josefa Karla Šlejhara Kuře melancholik žáci z nabídky možností vybírají tu, která vystihuje spojení *slepě se prodíralo*.²⁸⁷ V pracovním sešitě je uveden i úryvek z díla Zabiják. Autorem je Émile Zola.²⁸⁸ V úryvku dává paní Goujetová Gervaise radu. Žáci mají z nabízených možností vybrat, které přísloví/pořekadlo nejlépe vystihuje její význam.

V části Moderna a buřiči v básni od Fráni Šrámka²⁸⁹ Modrý a rudý žáci v textu vyhledávají přirovnání vztahující se k oběma barvám.

Pracovní sešit Hravá literatura pro 9. ročník

Obsahuje 68 celobarevných stran formátu A4. Na konci kapitol je uveden souhrnný test a uvnitř sešitu přehled učiva. Pracovní sešit obsahuje témata: Světová literatura 2. poloviny 20. století, Česká literatura v letech 1945–1948, Česká poezie v období 1948 – polovina

²⁸⁴ ABERLOVÁ, Jitka; BARTOŠÍKOVÁ, Kateřina; KRÁLOVÁ, Veronika; KYPTOVÁ, Petra; MUSILOVÁ, Jitka et al. Hravá literatura 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP ZV. 3. vydání. Praha: Taktik, 2023-. ISBN 978-80-7563-605-8. s. 12.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 24.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 39.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 41.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 42.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 49.

50. let, Česká literatura druhé poloviny 50. a 60. let, Česká literatura 70. a 80. let, Česká literatura po roce 1989.

V části Světová literatura 2. poloviny 20. století věnované poezii se objevuje ukázka od Vladimíra Vysockého²⁹⁰ s názvem Píseň o přesídlení duše ze sbírky Básně a písně. Zde žáci z nabízených možností vybírají přísloví, které nejlépe odpovídá textu. Z básně Leonarda Cohena²⁹¹ Květiny pro Hitlera žáci v textu vyhledávají přirovnání, která mají následně vysvětlit. V části Světová literatura 2. poloviny 20. století – próza je uvedena ukázka z díla Souostroví Gulag od Alexandra Solženicyna.²⁹² Zde autor popisuje zatýkání. Žáci mají uvést, k čemu autor zatýkání přirovnává. Z ukázky Johna Osborna Ohlédni se v hněvu žáci opět vysvětlují, k čemu hlavní hrdina přirovnává *stahování rolet*. Dalším úkolem je vysvětlení věty např. *Půjdu do kolen. Mně je to putna*.²⁹³ V ukázce od Fridricha Dürrenmatta²⁹⁴ Fyzikové mají žáci doplnit rčení podle obrázku psa s přeškrtnutým HAF.

Část Česká literatura 70. a 80. let zahrnuje ukázky z Audience od Václava Havla. Po přečtení ukázky žáci pracují s rčeními uvedenými v ukázce a vysvětlují jejich význam. Např. *Mít se jako prase v žitě. Nenechat ve štychu*.²⁹⁵ Poslední ukázka, ve které se setkáváme s ustálenými slovními spojeními, je z díla Radka Johna Memento, kde žáci opět vysvětlují pojmy, jako např. *Vzali mě na hůl*.²⁹⁶

Jak jsme již konstatovali, v Pracovních sešitech pro 8. a 9. ročník, je úlohou na práci s frazémy nejméně, což považujeme za nešťastné, neboť právě v tomto období jsou již žáci schopni lépe vnímat smysl přenesených pojmenování, dokáží modifikovat a měnit původní frazémy, také je dokáží aktualizovat. Právě těchto žákových schopností by mohlo být ve cvičeních využito. Např. *Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek. Pozítří je taky den*.

²⁹⁰ JINDRÁČKOVÁ, Michaela; BARTOŠÍKOVÁ, Kateřina; FIŠEROVÁ, Marie; HAVLÍČKOVÁ, Zdeňka; KRÁLOVÁ, Veronika et al. Hravá literatura 9: pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. 3. vydání. Praha: Taktik, 2023. ISBN 978-80-7563-606-5. s. 3.

²⁹¹ Tamtéž, s. 5.

²⁹² JINDRÁČKOVÁ, Michaela; BARTOŠÍKOVÁ, Kateřina; FIŠEROVÁ, Marie; HAVLÍČKOVÁ, Zdeňka; KRÁLOVÁ, Veronika et al. Hravá literatura 9: pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. 3. vydání. Praha: Taktik, 2023. ISBN 978-80-7563-606-5. s. 13.

²⁹³ Tamtéž, s. 23.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 24.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 61.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 62.

4.2.5 Dílčí závěr

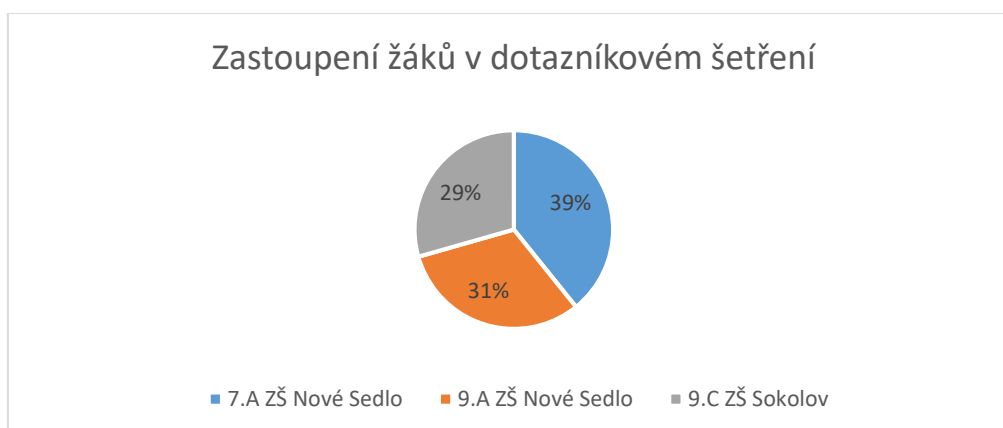
V rámci naší analýzy jsme došli k závěru, že Hravé čítanky a Pracovní sešity pro jednotlivé ročníky jsou spolu propojeny. Učebnice s frazémy pracují a využívají je ve slohové výchově, skladbě i tvarosloví. Máme možnost využívat zajímavé úryvky pojící se k probíranému učivu. Texty jsou přiměřeně dlouhé, aby žáci v Pracovním sešitě stihli ukázkou přečíst. Ke každé ukázce se pojí úkoly zaměřené na porozumění textu, některé úkoly jsou zaměřeny na zvýšení mediální gramotnosti žáků. U TAKTIKU nás překvapil výběr dostatečného množství vhodných ukázek přiměřených věku žáků. Texty v Pracovních sešitech navazují na ukázky v Čítance. V Hravé čítance pro 6. ročník jsme pracovali s dvaceti sedmi texty, které se vztahovaly k naší problematice. Některé úkoly se pojily přímo k textu, jiné spadaly do úkolů rozšiřujících. Nejvíce textů, jejichž úkoly souvisejí s frazeologií, jsme našli v Hravé čítance pro 7. ročník, bylo jich čtyřicet čtyři. V Hravé čítance pro 8. ročník jsme našli šestnáct textů. Hravou čítanku pro 9. ročník jsme analýze nepodrobili, jelikož ji nakladatelství teprve připravuje. Jak jsme již uvedli, nejvíce úkolů zabývajících se frazémy najdeme v čítankách pro 6. a 7. ročník. Je to dáno tím, že ukázky se převážně vážou k učivu vycházejícímu z ústní lidové slovesnosti. Čím více se učivo v čítankách zabývalo současnou literaturou, např. avantgardou či publicistikou, tím ukázek s úkoly věnovanými frazeologickým jednotkám ubývalo. Podle našeho názoru je to špatně, protože s frazeologismy bychom měli pracovat soustavně, zařazování těchto jednotek může působit výchovně, a hlavně umělecká literatura je zdrojem inspirace a zásobnicí frazeologismů. Podobná situace se opakuje i při analyzování pracovních sešitů. Úkoly se zaměřují převážně na vyhledávání přirovnání, vymyšlení přísloví, která by charakterizovala chování lidí, vysvětlování přísloví, doplňování rčení, vybírání frazémů hodících se k popisované situaci a vybírání přísloví odpovídající danému textu. Nejvíce úkolů se objevuje opět v pracovních sešitech pro 6. a 7. ročník. Nejméně jich bylo v pracovním sešitě pro 8. ročník. Závěrem musíme konstatovat, že autoři čítanek koncipují cvičení tak, aby si při práci s textem žáci fixovali učivo probrané v hodinách mluvnice.

5 Vyhodnocení dotazníku

V poslední době pozorujeme, že mnoho žáků má velmi slabé povědomí o významu frazeologismů. Často je nechápou, a je tedy nutné tomuto učivu věnovat soustavnou pozornost. Frazeologii je možné velmi dobře využít v hodinách literární výchovy, při výkladu neznámých slov, tedy v gramatice, lexikologii a např. i v syntaxi u probírání druhů vedlejších vět. Uplatní se i ve výuce slohu. Žáci často nerozumí frazeologismům, které se běžně užívají. Nelze se pak divit, že neznají význam frazémů s archaickými rysy. Příčinami neznalosti mohou být: nedostatečná práce s frazeologismy v hodinách českého jazyka, nepodnětné a nekulturní prostředí, ve kterém žáci vyrůstají, a také to, že málo čtou. Hlavní funkci frazeologie vidíme v rozvoji osobnosti žáka, kdy mu jsou předávány určité morální a životní zkušenosti prověřené časem. Při výuce frazeologismů je nutné význam vysvětlit a poukázat na jeho skrytý význam, který žáci sami neumějí rozpoznat. Frazeologie svým způsobem předává určité poselství a moudrost našich předků. Její užívání výrazně obohacuje slovní zásobu, vyjadřování a usnadňuje komunikaci. Žáci zjišťují, že určitou informaci lze vyjádřit frazémem výstižněji a krátce. Vysvětlení přísloví může napomoci i souvisejší text, aby žáci znali kontext. Proto se v naší práci snažíme porovnat výskyt učiva frazeologie a její problematiku v hodinách mluvnice, slohu a literatury. Abychom zjistili znalost frazeologie u žáků, vytvořili jsme dotazník, který by nám měl ukázat, jaká je úroveň znalostí jednotlivých druhů frazémů.

Údaje o dotazníku jsou uvedeny v metodách s. 7.

Graf č. 1: Zastoupení žáků v dotazníkovém šetření dle třídy

Zdroj: vlastní zpracování

Dotazník je součástí příloh a obsahoval 12 úkolů.

Na vyplnění dotazníku měli žáci 45 minut čistého času. Některým tato doba stačila, mnozí by potřebovali ještě alespoň deset minut. Paradoxem je, že časová dotace stačila žákům 7. ročníku, někteří odevzdali vyplněný dotazník ještě před limitem. Žákům 9. ročníku časový limit v některých případech nestačil vůbec.

V prvním úkolu měli respondenti doplnit definici frazeologismu. Mohli použít i vlastní vysvětlení pojmu.

Ve druhém úkolu mají respondenti přiřadit z nabízených definic tu správnou k pořekadlu, rčení a přísloví.

V následujícím úkolu respondenti doplňují do ustálených slovních spojení názvy zvířat.

Čtvrtý úkol je zaměřen na přiřazování částí přísloví, pořekadel a rčení tak, jak k sobě patří.

Pátý úkol se zaměřuje na doplnění pranostik k uvedenému měsíci. Respondenti mají pro lepší pochopení zadání uvedenu i definici pranostiky.

Následující úkol je vysvětlovací, kdy respondenti vysvětlují svými slovy, co znamenají uvedená rčení.

Sedmý úkol je rozdělen na dvě části. Je pro žáky zajímavější, neboť mají možnost využít běžně užívaných obrátů ze své vlastní slovní zásoby. V první části je úkolem napsat co nejvíce spojení přísloví, pořekadel, přirovnání, ve kterých se objevuje slovo srdce, ve druhé části se objevují další části lidského těla, jako je nos, jazyk, oči a uši.

Osmý úkol je opět vysvětlovací, respondenti vysvětlují tři běžně používaná rčení.

V devátém úkole jsou uvedena dvě frazeologická spojení. K jednomu z nich mají respondenti uvést synonymní frazeologické spojení, u druhého spojení mají uvést význam opačný.

Desátý úkol je doplňovací, respondenti mají doplnit vhodná přirovnání k uvedeným vlastnostem.

Předposlední úkol je zaměřen na rozpoznání přísloví, která jsou uvedena ve výrocích. Po jejich rozpoznání mají dále respondenti vysvětlit jejich význam.

Poslední úkol je podle našeho názoru pro respondenty nejlépe splnitelný, neboť mají uvést nějaká přísloví, rčení, pranostiky a pořekadla, která znají z četby, filmu nebo z rodiny.

Mohou uvést i ty, které si pamatují ze školní výuky. Jen nemají uvádět ty, které jsou zmíněny v dotazníku.

5.1 Vyhodnocení dotazníku – ZŠ Nové Sedlo

5.1.1 Výsledky dotazníku znalosti frazeologie – 7.A

V úkolu č. 1., ve kterém měli respondenti doplnit definici frazeologismu, mohli použít i vlastní vysvětlení pojmu. Výsledkem mělo být uvedení, že se jedná o ustálená slovní spojení, mohli dále doplnit, že mají svůj vlastní význam.

V 7. ročníku (z celkového počtu 20) správně odpovědělo 8 respondentů. Šestkrát se zde jako definice objevila odpověď, že se jedná o rčení nebo bylo uvedeno slovo pořekadlo nebo celá definice pořekadla. Jednou bylo uvedeno, že se jedná o tvar slova, jednou bylo uvedeno, že je se jedná o neustálené spojení slov a čtyřikrát nebyla definice uvedena vůbec.

Ve druhém úkolu měli respondenti přiřadit z nabízených definic tu správnou k pořekadlu, rčení a přísloví. Z celkového počtu byly přiřazeny všechny definice správně ve čtyřech případech, v jedenácti případech nebyla určena správně ani jedna, jedenkrát byla správně uvedena definice přísloví a čtyřikrát správně uvedena definice pořekadla.

Třetí úkol, kde respondenti doplňovali do ustálených slovních spojení názvy zvířat, se u *Kouká jako vyoraná myš* objevilo doplněné slovo myš třináctkrát, třikrát nebyl doplněn název žádného zvířete, třikrát se objevilo slovo *sova* a jedenkrát slovo *pták*.

U spojení *Pes, který štěká, nekouše* se osmnáctkrát objevilo slovo *pes*, jednou nebylo doplněno žádné slovo a jednou bylo doplněno slovo *ten*.

U spojení *Dělá z komára velblouda* se slovo *komár* objevilo dvanáctkrát, pětkrát nebylo uvedeno žádné slovo, jednou respondenti uvedli slovo *mouchy*, jednou *kozla* a jednou slovo *lva*.

U spojení *Hřeje si na prsou hada* se slovo *had* objevilo devětkrát, desetkrát nebylo uvedeno vůbec, jednou se objevilo slovo *vejce*.

U spojení *Darovanému koni na zuby nekoukej* se slovo kůň objevilo čtrnáctkrát, čtyřikrát nebylo uvedeno žádné slovo, jedenkrát se objevilo slovo *člověku* a jedenkrát slovo *bezdomovci*.

U spojení *Vlk se nažral a koza zůstala celá* měli respondenti doplnit oba názvy zvířat. Správně doplněné názvy obou zvířat se objevily desetkrát, neuvedené názvy se vyskytly devětkrát a jednou se objevilo slovo *ovce* místo kozy.

U spojení *Kovářova kobyla chodí bosa* se slovo kobyla objevuje pouze sedmkrát, pětkrát není uvedeno slovo žádné, čtyřikrát se objevuje slovo husa, jedenkrát slovo žena, pusa, dcera a kočka.

Čtvrtý úkol je zaměřen na přiřazování částí přísloví, pořekadel a rčení tak, jak k sobě patří.

K části *Komu se nelení* byla správně přiřazena část *tomu se zelení* devatenáctkrát, pouze jednou nebyla přiřazena žádná část.

K části *Kdo jinému jámu kope* byla správně přiřazena část *sám do ní padá* devatenáctkrát, pouze jednou nebyla přiřazena žádná část.

K části *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu* byla správně přiřazena část *až se ucho utrhne* dvacetkrát. Nebyla uvedena žádná špatná odpověď.

K části *Mluvíti stříbro*, byla správně přiřazena část, *mlčeti zlato* dvacetkrát. Stejně výsledky byly u přiřazení k části: *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Jak si kdo ustele, tak si lehne.* U spojení *Dlouhé vlasy, krátký rozum*, byla jednou uvedena chybná odpověď, devatenáctkrát byla odpověď správná.

Pátý úkol byl zaměřen na doplnění pranostik k uvedenému měsíci. Respondenti měli pro lepší pochopení zadání uvedenu i definici pranostiky.

K měsíci únor byla uvedena pranostika *Únor bílý, pole sílí* pouze v sedmi případech. Třináct respondentů nevedlo ani tuto nejznámější. Jiná pranostika uvedena k danému měsíci nebyla.

K měsíci březnu čtyři respondenti uvedli: *Březen za kamna vlezem*. Jedenkrát byla uvedena pranostika: *Bouřka v březnu klade na dobrý rok*. Dvakrát respondenti uvedli *Březen bez vody, duben bez trávy*. Jedenkrát se objevila pranostika *Březnové slunce má krátké ruce a dlouhý kabát*. Jedenkrát bylo uvedeno *Březnové slunce od nohou studí*. Dvakrát žáci uvedli

Březen za pec si vlezem. Devět respondentů nevedlo žádnou pranostiku vztahující se k měsíci březen.

K měsíci květen respondenti dvanáctkrát nevedli pranostiku žádnou. Ostatní zde uvedené pranostiky se objevili jedenkrát. Jsou to tyto: *Deštivý květen, žízňivý říjen. Máj ze života ráj. Máj v stodole ráj. Květen čas květin pleten. Mokrý máj v stodole ráj. Co duben ušetří, to květen spálí. Je-li duben pěkný, bude květen ještě lepší.* Jednou byla uvedena pranostika špatně. *Na 1. máje vylézají hadi a štíři.*

Šestý úkol byl vysvětlovací, kdy respondenti vysvětlovali svými slovy, co znamenají uvedená rčení.

Rčení *Je kam vítr, tam plášt'* – 12 respondentů nevedlo žádnou odpověď. Správnou odpověď, že se jedná o člověka, který se přiklání hned k té, hned k oné straně podle toho, kde ho čeká větší prospěch, vysvětlilo, nebo se významu přiblížilo 6 respondentů, dva žáci uvedli jako odpověď, že se jedná o člověka, kterému se jeho špatné chování vrátí, druhý uvedl, že je to člověk, který se často převléká.

Rčení *Je jako pára nad hrncem* – 6 respondentů nevedlo žádnou odpověď, správnou odpověď, že se jedná o člověka velmi slabého, který je již blízko smrti, určilo 5 respondentů, zbytek žáků uváděl, že se jedná o člověka rozzlobeného, nespolehlivého, nenápadného, tichého, neviditelného, nebo o člověka, který se rychle někde zjeví. Ve dvou případech se objevila odpověď, že nenápadně odněkud zmizí.

Rčení *Snesl by jí modré z nebe* – většina respondentů odpověděla 18x správně ve smyslu milovat někoho velmi silně a být ochoten splnit mu všechna přání. Pouze dva respondenti nevedli odpověď žádnou.

Rčení *Vodí nás za nos* – ve smyslu klamat někoho, namlouvat něco někomu, vzbuzovat v někom falešnou naději uvedlo 17 respondentů, jeden nevedl žádnou odpověď a ve dvou případech bylo uvedeno, že *tento člověk nás využívá, aby se obohatil.*

Rčení *Patří do starého železa* – většina respondentů vystihla význam odmítat něco už dál používat, rázně se někoho zbavovat, nepočítat s ním, odepsat ho. Správně v tomto smyslu odpovědělo 17 respondentů, dva nevedli žádnou odpověď a jednou se objevil výrok s významem, že už se to všechno stalo.

Rčení *Má zlaté ruce* – ve významu být neobyčejně šikovný, vše, na co sáhne, se mu povede, uvedlo všech 20 respondentů správně.

Rčení *Má víc štěstí než rozumu* – ve smyslu dosáhnout úspěchu jen velkou náhodou, uvedlo správně 15 respondentů, 3 neuvedli žádnou odpověď, jednou se objevila stejná odpověď, která se objevila v zadání, jedenkrát se objevila odpověď, že *když něco chce, tak má na to štěstí, ale potom to stejně zkazí*.

Rčení *Udělá to, než bys řekl švec* – ve významu, že to udělal ihned, velmi rychle, odpovědělo 17 respondentů správně, tři neuvedli žádnou odpověď.

Sedmý úkol byl rozdělen na dvě části. V první části bylo za úkol napsat co nejvíce spojení přísloví, pořekadel, přirovnání, ve kterých se objevuje slovo *srdce*, ve druhé části byl úkol totožný, jen se zde objevily další části lidského těla, jako je *nos, jazyk, oči a uši*.

Ke slovu *srdce* se objevila tato slovní spojení. 10x *Má srdce ze zlata*. 10x *Co na srdci to na jazyku*. 7x *Co oči nevidí, to srdce nebolí*. 6x *V srdci jed na jazyku med*. 3x *Má srdce na dlani*. 6x *Má srdce z kamene*. 3x *Má zlaté srdce*. 3x *Moudrý člověk má srdce v hrudi*. 2x *Má ledové srdce*. 2x *Srdce není ubrus, před každým se neprostírej*. 1x bylo uvedeno: *Srdce hloupého je v jeho jazyku a jazyk moudrého je v jeho srdci. Nesl své srdce na dlani. Člověk se srdcem na dlani nedrží nikoho v hrsti. Má srdce na pravém místě*. Pouze čtyři respondenti neuvedli žádnou odpověď.

Ke slovu *oči* se objevila tato spojení: Třináct respondentů uvádělo tato spojení. 5x *Co oči nevidí, to srdce nebolí*. 2x *Oko za oko, zub za zub*. Po jednom byla uvedena spojení: *Zlaté oči. Ježkovy oči. Má oči jako uhel. Nespustil z něj oči. Sejde z očí, sejde z mysli. Má oči jako ostrůž. Střeží ho jako oko v hlavě. Lepší než drátem do oka. Mezi slepými jednooký králem*. 7 respondentů neuvedlo žádnou odpověď.

Ke slovu *jazyk* se objevila tato slovní spojení. 6x se objevilo spojení *Co na srdci, to na jazyku*. 5x *V srdci jed, na jazyku med*. 2x *Drž jazyk za zuby*. Jedenkrát se objevila spojení: *Jazyk ostřejší než nůž. Jazyk neočistí svědomí. Kolik jazyků znáš, tolikrát jsi člověkem*. Šest respondentů neuvedlo žádnou odpověď.

Ke slovu *uši* byla uvedena tato spojení. 6x *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne*. 4x *Má za ušima*. Jedenkrát *Má uši jako slon*. 12 respondentů neuvedlo žádnou odpověď.

Ke slovu *nos* byla uvedena tato slovní spojení. 10x *Vodí (tahá) nás za nos*. 8x *Šel rovnou za nosem*. 4x *Má nos jako Pinocchio*. 3x *Má na to nos*. 6 respondentů neuvedlo žádnou odpověď.

V osmém úkolu respondenti vysvětlují tři běžně používaná rčení.

Rčení *Vzal nohy na ramena* – ve významu (velmi rychle) utekl, uvedlo ve správném smyslu 15 respondentů, 5 nevedlo žádnou odpověď.

Rčení *Udělat kozla zahradníkem* – ve významu svěřit něco do nepovolaných, škodících rukou uvedlo ve správném smyslu 15 respondentů, čtyři nevedli žádnou odpověď, jeden vysvětlil rčení jako *udělat z někoho otroka*.

Rčení *Je jako kůl v plotě* – ve významu být, zůstat zcela opuštěný, osamělý, uvedlo ve správném významu šest respondentů. 9 respondentů nevedlo žádnou odpověď. Zbylí uváděli jako význam tyto výroky: *2x Je to nešika. Ani se nehne. Sedí a nic nedělá.*

V devátém úkole byla uvedena dvě frazeologická spojení. K jednomu z nich měli respondenti uvést synonymní frazeologické spojení, u druhého uvést spojení významu opačného.

K spojení *Spí, jako když ho do vody hodí*, uváděli respondenti jako synonymní spojení tato: *6x Spí jako zabítý. 6x Spí jako pařez. 5x Spí jako dudek. 3x Spí jako dřevo.* Osm respondentů nevedlo žádnou odpověď. Ostatní uváděli tato vysvětlení. *Spí tvrdě, nic ho nevzbudí. Nespí. Spí neklidně. Je moc klidný.*

Spojení opačného významu ke spojení *Pouští si pusu na špacír*, uváděli respondenti tato tvrzení: *2x Držet jazyk za zuby.* Po jednom uváděli: *Je tichý jako pěna. Mlčí jako ryba. Je tichý jako voda. Mlčí jako hrob. Je tichý jako myška.* Osm respondentů nevedlo žádnou odpověď. Dva respondenti uvedli, *že moc mluví a jeden, že pusa nemůže jít na špacír.*

Desátý úkol byl doplňovací, respondenti měli doplnit vhodná přirovnání k uvedeným vlastnostem.

V přirovnání *Sladký jako...* uvedlo 14 respondentů slovo *med*, 2 respondenti uvedli slovo *jahoda*, 2 uvedli slovo *cecek*, 2 uvedli *lízátko*.

V přirovnání *Bílý jako...* uvedlo 14 respondentů slovo *stěna (zed')*, 2x slovo *bledule*, 2x *sníh*, 1 uvedl slovo *papír*, 1x slovo *husa*.

V přirovnání *Studený jako...* uvedlo 14 respondentů slovo *led*, 4x uvedli slovo *voda*, 1x slovo *vítr*, jeden respondent nevedl žádnou odpověď.

V přirovnání *Hubený jako...* uvedlo 6 respondentů slovo *tyčka*, 3 respondenti uvedli slovo *lunt*, 3x slovo *vyžle*, 2x slovo *párátka*, po jednom byla uvedena slova *špejle*, *proutek*, *pes*. 3 respondenti neuvedli žádnou odpověď.

V přirovnání *Thustý jako...* uvedlo 12 respondentů slovo *prase (vepř)*, 2x slovo *slon*, 1x slovo *buřt*, 2x slovo *medvěd*, 1x slovo *špek*, 1x slovo *míč*, jednou nebyla uvedena žádná odpověď.

V přirovnání *Chytrý jako...* uvedlo 7 respondentů slovo *sova*, 6x slovo *liška*, 3x slovo *rádio*, 2x slovo *opice*, 1x *blecha*. Jeden respondent neuvedl žádnou odpověď.

V přirovnání *Pilný jako...* uvedlo všech 20 respondentů slovo *včela (včelka)*.

Jedenáctý úkol byl zaměřen na rozpoznání přísloví, která byla uvedena ve výročí. Po jejich rozpoznání měli dále respondenti vysvětlit jejich význam.

Výrok: *Informace neodpovídající skutečnosti má krátké dolní končetiny* správně rozpoznalo 10 respondentů a uvedli přísloví *Lež má krátké nohy*. 10 respondentů neuvedlo žádnou odpověď. 19 respondentů rčení nevysvětlilo, jeden uvedl toto vysvětlení: *Informace nemají vždycky pravdu*.

Výrok: *Jedna horní končetina provádí očistu druhé horní končetiny*, správně rozpoznalo 6 respondentů a uvedlo *Ruka ruku myje*. 13 neuvedlo žádnou odpověď. 1 respondent uvedl význam rčení: *Potvrzuje si tím pravdu*. Dalších 19 respondentů význam neuvedlo.

Ve dvanáctém úkole mají respondenti uvést nějaká přísloví, rčení, pranostiky a pořekadla, která znají z četby, filmu nebo z rodiny. Mohli uvést i ty, které si pamatují ze školní výuky. Jen neměli uvádět ty, které jsou zmíněny v dotazníku.

V tabulce č. 1 je zachyceno, kolik žáků z celkového počtu dvaceti respondentů uvedlo počet správných odpovědí. Celková úspěšnost žáků je komparována v grafu č. 2 v závěru této kapitoly.

Tabulka č. 1: Úspěšnost žáků ZŠ Nové Sedlo – 7.A

Počet správných odpovědí:	Počet žáků:
18	1
14	1
11	1
10	2
9	1
6	2
5	2
4	2
3	2
2	2
0	4

Ve dvanáctém úkolu mají respondenti uvést nějaká přísloví, rčení, pranostiky a pořekadla, která znají z četby, filmu nebo z rodiny. Mohli uvést i ty, které si pamatují ze školní výuky. Jen neměli uvádět ty, které jsou zmíněny v dotazníku.

Jejich výčet je uveden v tabulce č. 2.

Tabulka č. 2: Slovní spojení

Uvedené slovní spojení:	Počet uvedení:
Vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá.	1x
Nemaluj čerta na zeď.	10x
Neházej flintu do žita.	1x
Je mazaný jako liška.	1x

Boží mlýny melou pomalu, ale jistě.	2x
Po bitvě je každý generál.	2x
Čert ví proč.	2x
Bez práce nejsou koláče.	6x
Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění.	2x
S čerty nejsou žerty.	8x
Co si zaseješ, to sklidiš.	1x
Kdo chce psa bít, hůl si vždy najde.	2x
Kam čert nemůže, tam nastrčí bábu.	3x
Na hrubý pytel hrubá záplata.	2x
Co na srdci, to na jazyku.	1x
Chytrému napověz, hloupého trkni.	1x
Neuč starého orla létat.	1x
Má za ušima.	1x
Jablko nepadá daleko od stromu.	2x
Pod svícnem je největší tma.	3x
Jak ty na mě, tak já na tebe.	1x
Lež má krátké nohy.	1x
Střeží ji jako oko v hlavě.	1x
Má pod čepicí.	1x
Kdo lže, ten krade a do pekla se hrabe.	3x
Oko za oko, zub za zub.	3x
Má uši jako satelity.	1x

Co peklo schvátí, už nikdy nenavráťí.	2x
Pátek, nešťastný je den.	1x
Bez peněz do hospody nelez.	1x
Dočkej času jako husa klasu.	1x
Zdravá jako rybička.	1x
Je jako slon v porcelánu.	1x
Kdo dřív přijde, ten dřív mele.	3x
Probudil by i mrtvého.	1x
Dvakrát měř, jednou řež.	1x
Kdo chce moc, nemá nic.	3x
Tichá voda břehy mele.	2x
Čert nikdy nespí.	2x
Šijí s ním všichni čerti.	2x
Co je šeptem, to je čertem.	1x
Čert nám to byl dlužen.	3x
Svatá Lucie noci upije.	1x
Na svatého Jiří, vylézají hadi a štíři.	1x

Alespoň jedno slovní spojení uvedl každý respondent.

5.1.2 Výsledky dotazníku znalosti frazeologie – 9.A

V úkolu č. 1., ve kterém měli respondenti doplnit definici frazeologismu, mohli použít i vlastní vysvětlení pojmu. Výsledkem mělo být uvedení, že se jedná o ustálená slovní spojení, mohli dále doplnit, že mají svůj vlastní význam.

V 9. ročníku (z celkového počtu 16) správně odpovědělo 6 respondentů. Dvakrát se zde jako definice objevila odpověď, že jeho smyslem je nějaké poučení, jednou bylo uvedeno, že se

jedná o rčení, jednou bylo jako odpověď uvedeno slovo pořekadlo. Šestkrát nebyla definice uvedena vůbec.

Ve druhém úkolu měli respondenti přiřadit z nabízených definic tu správnou k pořekadlu, rčení a přísloví. Z celkového počtu byly přiřazeny všechny definice správně ve čtyřech případech, v šesti případech nebyla určena správně ani jedna, pětkrát byla správně uvedena definice přísloví a jedenkrát správně uvedena definice pořekadla.

Třetí úkol, kde respondenti doplňovali do ustálených slovních spojení názvy zvířat, se u *Kouká jako vyoraná myš*, objevilo doplněné slovo myš devětkrát, čtyřikrát nebyl doplněn název žádného zvířete, jedenkrát se objevilo slovo *sova, řepa, vrána*.

U spojení *Pes, který štěká, nekouše* se patnáctkrát objevilo slovo pes, jednou nebylo doplněno žádné slovo.

U spojení *Dělá z komára velblouda* se slovo komár objevilo jedenáctkrát, čtyřikrát nebylo uvedeno žádné slovo, jednou respondenti uvedli slovo *mravenec*.

U spojení *Hřeje si na prsou hada* se slovo had objevilo osmkrát, sedmkrát nebylo uvedeno vůbec, jednou se objevilo slovo *kotě*.

U spojení *Darovanému koni na zuby nekoukej* se slovo kůň objevilo šestnáctkrát. Všichni respondenti odpověděli správně.

U spojení *Vlk se nažral a koza zůstala celá* měli respondenti doplnit oba názvy zvířat. Správně doplněné názvy obou zvířat se objevily sedmkrát, neuvedené názvy se vyskytly šestkrát, dvakrát se objevilo slovo *kost* místo *kozy*, jednou místo *kozy* slovo *miska* a jednou respondenti místo slova *vlk* uvedli slovo *pes*.

U spojení *Kovářova kobyla chodí bosa* se slovo *kobyla* objevuje sedmkrát, třikrát není uvedeno slovo žádné, třikrát se objevuje slovo *husa*, dvakrát slovo *žena* a jedenkrát slovo *dcera*.

Čtvrtý úkol je zaměřen na přiřazování částí přísloví, pořekadel a rčení tak, jak k sobě patří.

K části *Komu se nelení* byla správně přiřazena část *tomu se zelení* šestnáctkrát. Nebyla uvedena žádná špatná odpověď.

K části *Kdo jinému jámu kope* byla správně přiřazena část *sám do ní padá* šestnáctkrát. Nebyla uvedena žádná špatná odpověď.

K části *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu* byla správně přiřazena část *až se ucho utrhne* šestnáctkrát. Nebyla uvedena žádná špatná odpověď.

K části *Mluvíti stříbro* byla správně přiřazena část, *mlčeti zlato* šestnáctkrát. Stejně výsledky byly u přiřazení k části: *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Jak si kdo ustele, tak si lehne. Dlouhé vlasy, krátký rozum.*

Tento úkol zvládli respondenti bez jediné chyby.

Pátý úkol byl zaměřen na doplnění pranostik k uvedenému měsíci. Respondenti měli pro lepší pochopení zadání uvedenu i definici pranostiky.

K měsíci únor byla uvedena pranostika *Únor bílý, pole sílí* v devíti případech. Sedm respondentů nevedlo ani tuto nejznámější. Jiná pranostika uvedena k danému měsíci nebyla.

K měsíci březnu devět respondentů uvedlo *Březen za kamna vlezem*. Jedenkrát byla uvedena pranostika: *Březen do domu vlezem*. Šest respondentů nevedlo žádnou pranostiku vztahující se k měsíci březen.

K měsíci květen respondenti třináctkrát nevedli pranostiku žádnou. Dvakrát se objevila odpověď *Máj v stodole ráj* a jedenkrát *Máj vyženeme kozy v háj*.

Šestý úkol byl vysvětlovací, kdy respondenti vysvětlovali svými slovy, co znamenají uvedená rčení.

Rčení *Je kam vítr, tam plášť* – devět respondentů nevedlo žádnou odpověď. Správnou odpověď, že se jedná o člověka, který se přiklání hned k té, hned k oné straně podle toho, kde ho čeká větší prospěch, vysvětlili, nebo se významu přiblížili čtyři respondenti, dva žáci uvedli jako odpověď, že se *jedná o člověka, který slepě následuje ostatní*, jeden uvedl, že *je člověk jako ovce*.

Rčení *Je jako pára nad hrncem* – pět respondentů nevedlo žádnou odpověď, správnou odpověď, že se jedná o člověka velmi slabého, který je již blízko smrti určilo devět respondentů, jeden z žáků uváděl, že *se jedná o člověka zmateného*, druhý uvedl, že je to *člověk, který již má všeho dost*.

Rčení *Snesl by jí modré z nebe* – většina respondentů odpověděla čtrnáctkrát správně ve smyslu milovat někoho velmi silně a být ochoten splnit mu všechna přání. Pouze dva respondenti nevedli odpověď žádnou.

Rčení *Vodí nás za nos* – ve smyslu klamat někoho, namlouvat něco někomu, vzbuzovat v někom falešnou naději uvedlo čtrnáct respondentů, jeden neuvedl žádnou odpověď a v jednom případě bylo uvedeno, že *tento člověk námi manipuluje*.

Rčení *Patří do starého železa* – většina respondentů vystihla význam odmítat něco už dál používat, rázně se někoho zbavovat, nepočítat s ním, odepsat ho. Správně v tomto smyslu odpovědělo patnáct respondentů, jeden neuvedl žádnou odpověď.

Rčení *Má zlaté ruce* – ve významu být neobyčejně šikovný, vše, na co sáhne, se mu povede, uvedlo všech šestnáct respondentů správně.

Rčení *Má víc štěstí než rozumu* – ve smyslu dosáhnout úspěchu jen velkou náhodou, uvedlo správně jedenáct respondentů, jeden neuvedl žádnou odpověď, jednou se objevila odpověď, že je to *člověk, který se neřídí hlavou a do všeho se vrhá bez rozmyslu*, jednou byla odpověď ve smyslu *dělá hlouposti* a jednou zněla odpověď *je šťastný, ale nedokáže se správně rozhodnout*.

Rčení *Udělá to, než bys řekl švec* – ve významu, že to udělal ihned, velmi rychle, odpovědělo všech šestnáct respondentů správně.

Sedmý úkol byl rozdělen na dvě části. V první části bylo za úkol napsat co nejvíce spojení přísloví, pořekadel, přirovnání, ve kterých se objevuje slovo *srdce*, ve druhé části byl úkol totožný, jen se zde objevily další části lidského těla, jako je *nos, jazyk, oči a uši*.

Ke slovu *srdce* se objevila tato slovní spojení. 11x *Má srdce ze zlata*. 8x *Co oči nevidí, to srdce nebolí*. 4x *Co na srdci to na jazyku*. 3x *Spadl mu (jí) kámen ze srdce*. 3x *Má zlomené srdce (Zlomil jí srdce)*. 3x *Má srdce jako kámen*. 2x *Srdce mi bije jen pro ni*. 2x *Má velké srdce*. 2x *Má srdce na pravém místě*. 1x *Má srdce jako zvon*. 1x *Má srdce propíchnuté Amorovým šípem*. 1x *Prolomil její ledové srdce*. 1x *Studené ruce, upřímné srdce*. Pouze dva respondenti neuvedli žádnou odpověď.

Ke slovu *oči* se objevila tato spojení: Třináct respondentů uvádělo tato spojení. 9x *Co oči nevidí, to srdce nebolí*. 11x *Oko za oko, zub za zub*. 6x *Má oči jako pomněnky*. 3x *Má oči jako uhel*. 2x *Má oči jako ostříž*. 1x *Má oči jako panenka*. 1x *Má oči jako dvě studny*. Tři respondenti neuvedli žádnou odpověď.

Ke slovu *jazyk* se objevila tato slovní spojení. 10x se objevilo spojení *Co na srdci, to na jazyku*. 6x *V srdci jed, na jazyku med*. 6x *Má mlsný jazyček*. 4x *Drž jazyk za zuby*. 3x *Kolik*

jazyků znáš, tolikrát jsi člověkem. 2x se objevila spojení: *Jazyk jako had.* 1x *Má jazyk jako chameleon.* 1x *Jazyk mrštný jako bič.* Pět respondentů nevedlo žádnou odpověď.

Ke slovu *uši* byla uvedena tato spojení. 9x *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.* 7x *Má za ušima.* 2x *Má uši jako slon.* 1x *Má uši jako satelity.* Sedm respondentů nevedlo žádnou odpověď.

Ke slovu *nos* byla uvedena tato slovní spojení. 12x *Vodí (tahá) nás za nos.* 5x *Šel rovnou za nosem.* 4x *Má nos jako Pinocchio.* 2x *Má na to nos.* 1x *Má nos jako bambuli.* 1x *Má nos jako Gargamel.* 1x *Má nos jako bramboru.* Tři respondenti nevedli žádnou odpověď.

V osmém úkolu respondenti vysvětlují tři běžně používaná rčení.

Rčení *Vzal nohy na ramena* – ve významu (velmi rychle) utekl, uvedlo ve správném smyslu všech 16 respondentů.

Rčení *Udělat kozla zahradníkem* – ve významu svěřit něco do nepovolaných, škodících rukou uvedlo ve správném smyslu 11 respondentů, tři nevedli žádnou odpověď, jeden vysvětlil rčení jako *naučit někoho něco, co neumí.*

Rčení *Je jako kůl v plotě* – ve významu být, zůstat zcela opuštěný, osamělý, uvedlo ve správném významu pět respondentů, šest respondentů nevedlo žádnou odpověď. Zbylí uváděli jako význam tyto výroky: 2x *Není důležitý.* 1x *Nikdo s ním nehne. Je mimo. Je otravný.*

V devátém úkole byla uvedena dvě frazeologická spojení. K jednomu z nich měli respondenti uvést synonymní frazeologické spojení, u druhého uvést spojení významu opačného.

K spojení *Spí, jako když ho do vody hodí*, uváděli respondenti jako synonymní spojení tato: 9x *Spí jako dudek.* 8x *Spí jako zabitý.* 5x *Spí jako medvěd.* 3x *Spí jako mimino.* 1x *Spí, jako když ho praští.* 1x *Spí jako dub.* 1x *Spí jako dřevo.* Pět respondentů nevedlo žádnou odpověď. Nikdo z respondentů nevedl vysvětlení.

Spojení opačného významu ke spojení *Pouští si pusu na špacír*, uváděli respondenti tato tvrzení: 6x *Držet jazyk za zuby.* 5x *Mlčí jako hrob.* 3x *Mluví stříbro, mlčí zlato.* Deset respondentů nevedlo žádnou odpověď. Nikdo z respondentů nevedl vysvětlení.

Desátý úkol byl doplňovací, respondenti měli doplnit vhodná přirovnání k uvedeným vlastnostem.

V přirovnání *Sladký jako...* uvedlo 10 respondentů slovo *med*, 2 respondenti uvedli slovo *cecek*, 2 uvedli slovo *malina*, jeden uvedl slovo *jahoda*, jeden uvedl slovo *čokoláda*.

V přirovnání *Bílý jako...* uvedlo 9 respondentů slovo sních, 4x slovo *stěna (zed')*, 2x slovo *obláček*, 1x slovo *měsíc*.

V přirovnání *Studený jako...* uvedlo 12 respondentů slovo *led*, 2x uvedli slovo *psi čumák*, 2x slovo *nanuk*.

V přirovnání *Hubený jako...* uvedli 3 respondenti slovo *párátka*, 2 respondenti uvedli slovo *tyčka*, 2x slovo *vyžle*, 2x slovo *špejle*, po jednom byla uvedena slova *kostra*, *nudle*, *žirafa*. 4 respondenti neuvedli žádnou odpověď.

V přirovnání *Thustý jako...* uvedlo 10 respondentů slovo *prase (vepř)*, 2x slovo *slon*, 1x *otesánek*, 1x *hroch*. 2 respondenti neuvedli žádnou odpověď.

V přirovnání *Chytrý jako...* uvedlo 6 respondentů slovo *sova*, 3x slovo *liška*, 2x slovo *rádio*, 1x slovo *vlk*, 1x *medvěd*, 1x *delfín*. Dva respondenti neuvedli žádnou odpověď.

V přirovnání *Pilný jako...* uvedlo 15 respondentů slovo *včela (včelka)*. Jeden respondent neuvedl žádnou odpověď.

Jedenáctý úkol byl zaměřen na rozpoznání přísloví, která byla uvedena ve výrocích. Po jejich rozpoznání měli dále respondenti vysvětlit jejich význam.

Výrok: *Informace neodpovídající skutečnosti má krátké dolní končetiny* správně rozpoznalo 13 respondentů a uvedli přísloví *Lež má krátké nohy*. 3 respondenti neuvedli žádnou odpověď. Ani jeden z respondentů rčení nevysvětlil.

Výrok: *Jedna horní končetina provádí očistu druhé horní končetiny* správně rozpoznalo 7 respondentů a uvedli *Ruka ruku myje*. 9 neuvedlo žádnou odpověď. 2 respondenti uvedli význam rčení *Měli bychom si pomáhat. Myjte si ruce!* Dalších 14 respondentů význam neuvedlo.

Ve dvanáctém úkole mají respondenti uvést nějaká přísloví, rčení, pranostiky a pořekadla, která znají z četby, filmu nebo z rodiny. Mohli uvést i ty, které si pamatují ze školní výuky. Jen neměli uvádět ty, které jsou zmíněny v dotazníku.

V tabulce č. 3 je zachyceno, kolik žáků z celkového počtu šestnácti respondentů uvedlo počet správných odpovědí. Celková úspěšnost žáků je komparována v grafu č. 2 v závěru této kapitoly.

Tabulka č. 3: Úspěšnost žáků ZŠ Nové Sedlo – 9.A

Počet správných odpovědí:	Počet žáků:
20	1
8	1
7	1
6	3
5	1
4	1
3	3
2	4
0	1

Ve dvanáctém úkole mají respondenti uvést nějaká přísloví, rčení, pranostiky a pořekadla, která znají z četby, filmu nebo z rodiny. Mohli uvést i ty, které si pamatují ze školní výuky. Jen neměli uvádět ty, které jsou zmíněny v dotazníku.

Jejich výčet je uveden v tabulce č. 4.

Tabulka č. 4: Slovní spojení

Uvedené slovní spojení:	Počet uvedení:
Bez práce nejsou koláče.	3x
Láska hory přenáší.	3x
Pro korunu by si nechal vrtat koleno.	3x
Jablko nepadá daleko od stromu.	2x
Sůl je nad zlato.	2x
Pro dobrotu na žebrotu.	2x
Hloupý, kdo dává, hloupější, kdo nebere.	2x
Bez peněz do hospody nelez.	2x
Po bitvě je každý generál.	2x
Moudřejší ustoupí.	2x

Sytý hladovému nevěří.	2x
Je pilný jako včela.	1x
Je volný jako pták.	1x
Nemaž mu med kolem pusy.	1x
Kdo chce všechno, nemá nic.	1x
Dvakrát měř, jednou řež.	1x
Sto lidí, sto chutí.	1x
Žijeme jen jednou.	1x
Žij život naplno.	1x
Každý má dvě stránky.	1x
I malá svíčka ti ukáže velký plamen.	1x
Opilá slova jsou střízlivé myšlenky.	1x
Kdo lže, do pekla se hrabe.	1x
Ráno moudřejší večera.	1x
Dva se perou a třetí se směje.	1x
Ranní ptáče dál doskáče.	1x
Boží mlýny melou pomalu, ale jistě.	1x
Rozumí tomu jako koza petrželi.	1x
Neházej flintu do žita.	1x
Teče mu do bot.	1x
Šplouchá mu na maják.	1x
Straší mu na cimbuří.	1x
Dlouhé vlasy, krátký rozum.	1x
Drž jazyk za zuby.	1x
Mlsný jako koza.	1x
Má hlas jako zvon.	1x
Je to dobrá duše.	1x
Přej a bude ti přáno.	1x
Lže, jako když tiskne.	1x
Nesud' knihu podle obalu.	1x
Hloupý jako tágo.	1x
Svatá Lucie noci upije.	1x
Medardova kápě, čtyřicet dní kape.	1x

Na svatého Jiří vylézají hadi a štíři.	1x
Svatý Martin přijíždí na bílém koni.	1x
Svatá Anna chladna zrána.	1x
Na Tři krále o krok dále.	1x
Jak na Nový rok, tak po celý rok.	1x
Na Nový rok o slepičí krok.	1x
Na Hromnice o hodinu více.	1x

Alespoň jedno slovní spojení uvedl každý respondent. Objevilo se zde v porovnání se sedmým ročníkem více pranostik, celkově osm.

5.2 Vyhodnocení dotazníku – ZŠ Sokolov

5.2.1 Výsledky dotazníku znalosti frazeologie – 9.C

V úkolu č. 1., ve kterém měli respondenti doplnit definici frazeologismu, mohli použít i vlastní vysvětlení pojmu. Výsledkem mělo být uvedení, že se jedná o ustálená slovní spojení, mohli dále doplnit, že mají svůj vlastní význam.

V 9. ročníku 9. C (z celkového počtu 15) správně odpovědělo 6 respondentů, jednou se objevila odpověď, že se jedná o moudrosti zjištěné o životě, a jednou bylo uvedeno, že je to logistika o frázích, jednou byla uvedena definice přirovnání a šest respondentů neuvvedlo žádnou odpověď.

Ve druhém úkolu měli respondenti přiřadit z nabízených definic tu správnou k pořekadlu, rčení a přísloví. Z celkového počtu byly přiřazeny všechny definice správně ve čtyřech případech, ve čtyřech případech nebyla určena správně ani jedna odpověď, šestkrát byla správně uvedena definice přísloví a jedenkrát správně uvedena definice rčení.

Třetí úkol, kde respondenti doplňovali do ustálených slovních spojení názvy zvířat, se u *Kouká jako vyoraná myš* objevilo doplněné slovo myš jedenáctkrát, jedenkrát nebyl doplněn název žádného zvířete, jedenkrát se objevilo slovo *vrána* a dvakrát slovo *slepice*.

U spojení *Pes, který štěká, nekouše* se čtrnáctkrát objevilo slovo pes, jednou nebylo doplněno žádné slovo.

U spojení *Dělá z komára velblouda* se slovo komár objevilo sedmkrát, čtyřikrát nebylo uvedeno žádné slovo, po jednom uváděli respondenti slova *mravenec, člověk, vepř, kůň*.

U spojení *Hřeje si na prsou hada* se slovo had objevilo jen jednou, dvanáctkrát nebylo uvedeno slovo žádné a jednou se objevilo slovo *peníze a páv*.

U spojení *Darovanému koni na zuby nekoukej* se slovo kůň objevilo čtrnáctkrát. Jednou nebylo uvedeno žádné slovo.

U spojení *Vlk se nažral a koza zůstala celá* měli respondenti doplnit oba názvy zvířat. Správně doplněné názvy obou zvířat se objevily osmkrát, neuvedené názvy se vyskytly pětkrát, dvakrát se objevilo slovo *slepice místo kozy*.

U spojení *Kovářova kobyla chodí bosa* se slovo kobyla objevuje pětkrát, čtyřikrát není uvedeno slovo žádné, dvakrát se objevuje slovo *husa*, dvakrát slovo *dcera*, jedenkrát slovo *žena* a jedenkrát slovo *noha*.

Čtvrtý úkol je zaměřen na přiřazování částí přísloví, pořekadel a rčení tak, jak k sobě patří.

K části *Komu se nelení* byla správně přiřazena část *tomu se zelení* patnáctkrát. Nebyla uvedena žádná špatná odpověď.

K části *Kdo jinému jámu kope* byla správně přiřazena část *sám do ní padá* patnáctkrát. Nebyla uvedena žádná špatná odpověď.

K části *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu* byla správně přiřazena část *až se ucho utrhne* čtrnáctkrát. Byla uvedena jedna špatná odpověď.

K části *Mluvíti stříbro* byla správně přiřazena část *mlčeti zlato* patnáctkrát. Stejně výsledky byly u přiřazení k části: *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Jak si kdo ustele, tak si lehne*.

K části *Dlouhé vlasy, krátký rozum* byla uvedeno čtrnáct správných odpovědí, vyskytla se jedna chybná odpověď. Jednalo se o záměnu s částí *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne*.

Pátý úkol byl zaměřen na doplnění pranostik k uvedenému měsíci. Respondenti měli pro lepší pochopení zadání uvedenu i definici pranostiky.

K měsíci únor byla uvedena pranostika *Únor bílý, pole silí* v deseti případech. Pět respondentů neuvedlo žádnou odpověď. Jiná pranostika uvedena k danému měsíci nebyla.

K měsíci březnu deset respondentů uvedlo *Březem, za kamna vlezem*. Jedenkrát byla uvedena pranostika: *Březem zadem tam vlezem*. Čtyři respondenti neuvedli žádnou pranostiku vztahující se k měsíci březen.

K měsíci květen respondenti desetkrát neuvedli pranostiku žádnou. Dvakrát se objevila odpověď *Studený máj v stodole ráj* dvakrát se objevilo spojení *I. máj lásky čas a jedenkrát Máj vyženeme kozy v háj*.

Šestý úkol byl vysvětlovací, kdy respondenti vysvětlovali svými slovy, co znamenají uvedená rčení.

Rčení *Je kam vítr, tam plášť* – správnou odpověď, že se jedná o člověka, který se přiklání hned k té, hned k oné straně podle toho, kde ho čeká větší prospěch, vysvětlili, nebo se významu přiblížilo devět respondentů, tři respondenti neuvedli žádnou odpověď, jeden žák uvedl jako odpověď, že se jedná o člověka, který jde po něčích stopách, jednou se objevila odpověď, že vítr se dostane všude, a jednou respondent odpověděl, že plášť jde za větrem.

Rčení *Je jako pára nad hrncem* – sedm respondentů neuvedlo žádnou odpověď, správnou odpověď, že se jedná o člověka velmi slabého, který je již blízko smrti určilo sedm respondentů, jeden z žáků uváděl, že se jedná o to, že pára se vždycky odpařuje.

Rčení *Snesl by jí modré z nebe* – většina respondentů odpověděla třináctkrát správně ve smyslu milovat někoho velmi silně a být ochoten splnit mu všechna přání. Pouze dva respondenti neuvedli odpověď žádnou.

Rčení *Vodí nás za nos* – ve smyslu klamat někoho, namlouvat něco někomu, vzbuzovat v někom falešnou naději uvedlo všech patnáct respondentů správně.

Rčení *Patří do starého železa* – většina respondentů vystihla význam odmítat něco už dál používat, rázně se někoho zbavovat, nepočítat s ním, odepsat ho. Správně v tomto smyslu odpovědělo třináct respondentů, jeden respondent uvedl, že je tupej, jeden neuvedl žádnou odpověď.

Rčení *Má zlaté ruce* – ve významu být neobyčejně šikovný, vše, na co sáhne, se mu povede, uvedlo všech patnáct respondentů správně.

Rčení *Má víc štěstí než rozumu* – ve smyslu dosáhnout úspěchu jen velkou náhodou, uvedlo správně jedenáct respondentů, jeden neuvedl žádnou odpověď, jednou se objevila odpověď, že je to člověk, který dostal šanci, dva neuvedli žádnou odpověď.

Rčení *Udělá to, než bys řekl švec* – ve významu, že to udělal ihned, velmi rychle, odpovědělo všech patnáct respondentů správně.

Sedmý úkol byl rozdělen na dvě části. V první části bylo za úkol napsat co nejvíce spojení přísloví, pořekadel, přirovnání, ve kterých se objevuje slovo *srdce*, ve druhé části byl úkol totožný, jen se zde objevily další části lidského těla, jako je *nos, jazyk, oči a uši*.

Ke slovu *srdce* se objevila tato slovní spojení. 4x *Má srdce ze zlata*. 7x *Co oči nevidí, to srdce nebolí*. 3x *Co na srdci to na jazyku*. 2x *Má zlomené srdce (Zlomil jí srdce)*. 1x *Má velké srdce*. 2x *Má srdce na pravém místě*. 1x *Má toho hodně na srdci*. 1x *Má dobré srdce*. 1x *Má srdce na dlani*. Tři respondenti nevedli žádnou odpověď. Jednou se objevila odpověď, *Srdce hory přenáší*.

Ke slovu *oči* se objevila tato spojení: Deset respondentů uvádělo tato spojení. 4x *Co oči nevidí, to srdce nebolí*. 3x *Oko za oko, zub za zub*. 3x *Hlad má velké oči*. 2x *Mějte oči na stopkách*. Tři respondenti nevedli žádnou odpověď.

Ke slovu *jazyk* se objevila tato slovní spojení. 4x se objevilo spojení *Co na srdci, to na jazyku*. 3x *Má prořízlý jazyk*. 2x *Má mlsný jazyček*. 1x bylo uvedeno spojení *povislý jazyk* a 1x *vodit někoho za jazyk*. Šest respondentů nevedlo žádnou odpověď.

Ke slovu *uši* byla uvedena tato spojení. 6x *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne*. 3x se objevilo spojení *Prolezl s odřenýma ušima*. 3x *Zapiš si to za uši*. 2x *Má pusku od ucha k uchu*. 1x *Je zamilovaný až po uši*. 1x *Olizuje se až za ušima*. Pět respondentů nevedlo žádnou odpověď.

Ke slovu *nos* byla uvedena tato slovní spojení. 8x *Vodí (tahá) nás za nos*. 2x *Šel rovnou za nose*. 1x *Zapřel nos mezi očima*. Čtyři respondenti nevedli žádnou odpověď.

V osmém úkolu respondenti vysvětlují tři běžně používaná rčení.

Rčení *Vzal nohy na ramena* – ve významu (velmi rychle) utekl, uvedlo ve správném smyslu všech 15 respondentů.

Rčení *Udělat kozla zahradníkem* – ve významu svěřit něco do nepovolaných, škodících rukou uvedlo ve správném smyslu 12 respondentů, dva nevedli žádnou odpověď, jeden vysvětlil rčení jako *něco nového je naučil*.

Rčení *Je jako kůl v plotě* – ve významu být, zůstat zcela opuštěný, osamělý, neuvedl ve správném významu žádný z respondentů. Jako odpovědi se objevily tyto: *Je pořád na jednom místě. Nehýbe se. Podpora. Je nepotřebný. Je nenápadný. Nic nedělá. Je otravný.*

V devátém úkole byla uvedena dvě frazeologická spojení. K jednomu z nich měli respondenti uvést synonymní frazeologické spojení, u druhého uvést spojení významu opačného.

K spojení *Spi, jako když ho do vody hodí*, uváděli respondenti jako synonymní spojení tato: 3x *Spi jako dudek*. 3x *Spi jako zabitý*. 2x *Spi jako dřevo*. 3x *Spi jako mimino*. 1x *Spi, jako by umřel*. 1x *Spi jako poleno*. Čtyři respondenti neuvedli žádnou odpověď. Vysvětlení tohoto spojení bylo, že *spi hodně tvrdě. Nespí vůbec. Ve dne spi, v noci bdí. Spi neklidně. Spi, jako když nespí*. Deset respondentů neuvedlo žádné vysvětlení.

Spojení opačného významu ke spojení *Pouští si pusu na špacír*, uváděli respondenti tato tvrzení: 3x *Držet jazyk za zuby*. 3x *Mlčí jako hrob*. 1x *Mluví stříbro, mlčeti zlato*. 1x *Nikom ani muk*. 1x *Je tichý jako pěna*. Osm respondentů neuvedlo žádnou odpověď. Vysvětlení tohoto spojení bylo, že *má prořízlou pusu. Je drzý. Je hlučný*. Ostatní z respondentů neuvedli žádné vysvětlení.

Desátý úkol byl doplňovací, respondenti měli doplnit vhodná přirovnání k uvedeným vlastnostem.

V přirovnání *Sladký jako...* uvedlo 6 respondentů slovo *med*, 2 respondenti uvedli slovo *cecek*, 2x bylo uvedeno slovo *jahoda*, 1x slovo *malina*, 1x slovo *cumel*, 1x slovo *cukr*, 1x slovo *bonbón*, 1x slovo *marshmallow*.

V přirovnání *Bílý jako...* uvedlo 7 respondentů slovo *sníh*, 5x slovo *stěna (zed')*, 1x slovo *mrak*, 1x slovo *běloch*. Jeden respondent neuvedl žádné slovo.

V přirovnání *Studený jako...* uvedlo 9 respondentů slovo *led*, 4x uvedli slovo *psi čumák*, 1x slovo *zima*. Jeden respondent neuvedl žádné slovo.

V přirovnání *Hubený jako...* uvedlo 6 respondentů slovo *tyčka*, 4x slovo *vyžle*, 1x slovo *špejle*, 1x *párátka* a 1x *lunt*. Dva respondenti neuvedli žádnou odpověď.

V přirovnání *Tlustý jako...* uvedlo 8 respondentů slovo *prase (vepř)*, 2x slovo *slon*, 2x *hroch*, 1x *svině*. 2 respondenti neuvedli žádnou odpověď.

V přirovnání *Chytrý jako...* uvedlo 9 respondentů slovo *sova*, 3x slovo *liška*, 2x slovo *vydra*. Jeden respondent neuvedl žádnou odpověď.

V přirovnání *Pilný jako...* uvedlo 14 respondentů slovo *včela (včelka)*. Jeden respondent neuvedl žádnou odpověď.

Jedenáctý úkol byl zaměřen na rozpoznání přísloví, která byla uvedena ve výrocích. Po jejich rozpoznání měli dále respondenti vysvětlit jejich význam.

Výrok: *Informace neodpovídající skutečnosti má krátké dolní končetiny* správně rozpoznalo 11 respondentů a uvedlo přísloví *Lež má krátké nohy*. 4 respondenti neuvedli žádnou odpověď. Prísloví vysvětlili dva respondenti takto: *Když lžeme, vždycky se to jednou vyplave. Každá lež nedojde nikdy daleko.*

Výrok: *Jedna horní končetina provádí očistu druhé horní končetiny*, správně rozpoznalo 9 respondentů a uvedlo *Ruka ruku myje*. Šest neuvedlo žádnou odpověď. 2 respondenti uvedli význam rčení *Něco za něco. Jdou ruku v ruce*.

V tabulce č. 5 je zachyceno, kolik žáků z celkového počtu patnácti respondentů uvedlo počet správných odpovědí. Celková úspěšnost žáků je komparována v grafu č. 2 v závěru této kapitoly.

Tabulka č. 5: Úspěšnost žáků ZŠ Nové Sedlo – 7.A

Počet správných odpovědí:	Počet žáků:
12	1
9	1
3	2
2	2
1	3
0	6

Ve dvanáctém úkole mají respondenti uvést nějaká přísloví, rčení, pranostiky a pořekadla, která znají z četby, filmu nebo z rodiny. Mohli uvést i ty, které si pamatují ze školní výuky. Jen neměli uvádět ty, které jsou zmíněny v dotazníku.

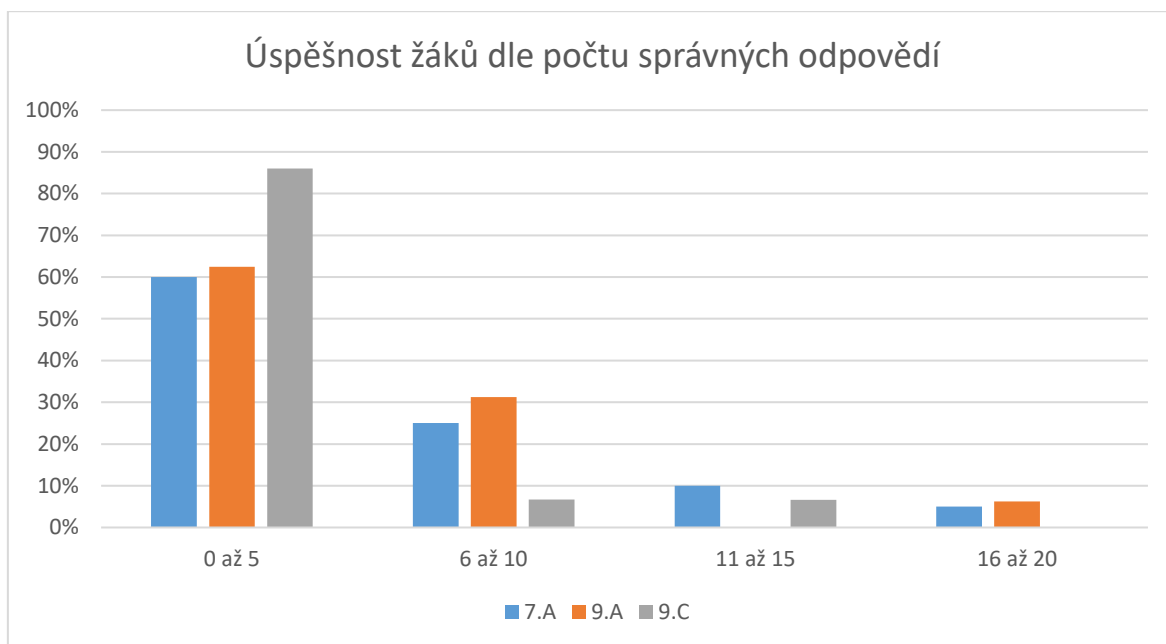
Jejich výčet je uveden v tabulce č. 6.

Tabulka č. 6: Slovní spojení

Uvedené slovní spojení:	Počet uvedení:
Vzal nohy na ramena.	1x
Oko za oko, zub za zub.	1x
Když já nevidím jeho, on nevidí mě.	1x
Jed', nebo zemři.	1x
Žádný učený z nebe nespádl.	1x
Dvakrát měř, jednou řež.	1x
Koho chleba jíš, toho píseň zpívej.	1x
Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek.	1x
Na hrubý pytel hrubá záplata.	1x
Má hluboko do kapsy.	1x
Dočkej času jako husa klasu.	1x
Práce kvapná, málo platná.	1x
Brousí si zuby.	1x
Prolezl s odřenýma ušima.	1x
Co oči nevidí, to srdce nebolí.	1x
Lepší vrabec v hrsti nežli holub na střeše.	1x
Nenechali na něm nit suchou.	1x
Rozumí tomu jako koza petrželi.	1x
Pomalý jako slimák.	1x
Je rychlý jako vítr.	1x
Mazaná jako liška.	1x
Kašle jako ovce.	1x
Kdo neumí, učí.	1x
Leze to z tebe jako z chlupaté deky.	1x
Mezi slepými je jednooký králem.	1x
Mluvíš jako Eminem.	1x
Ondřej mosty staví, Jiří je odplavuje.	1x
Svatá Barbora vyhání dříví ze dvora.	1x

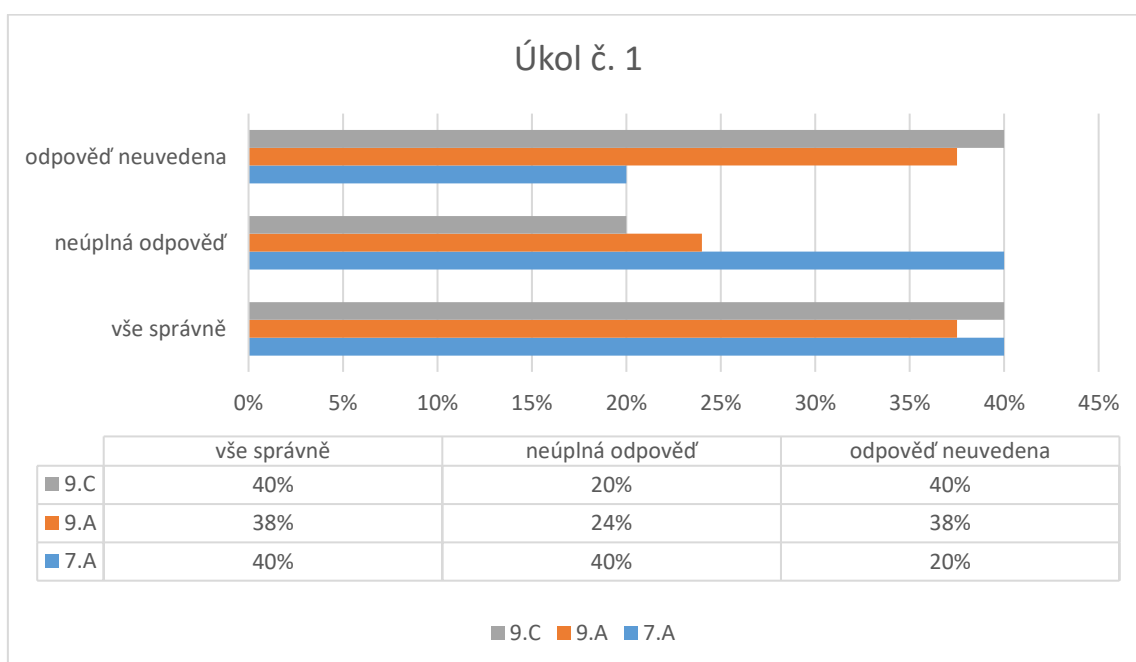
Šest respondentů nevedlo žádnou odpověď. Objevily se pouze dvě pranostiky.

Graf č. 2: Úspěšnost žáků dle počtu správných odpovědí – 7.A, 9.A, 9.C

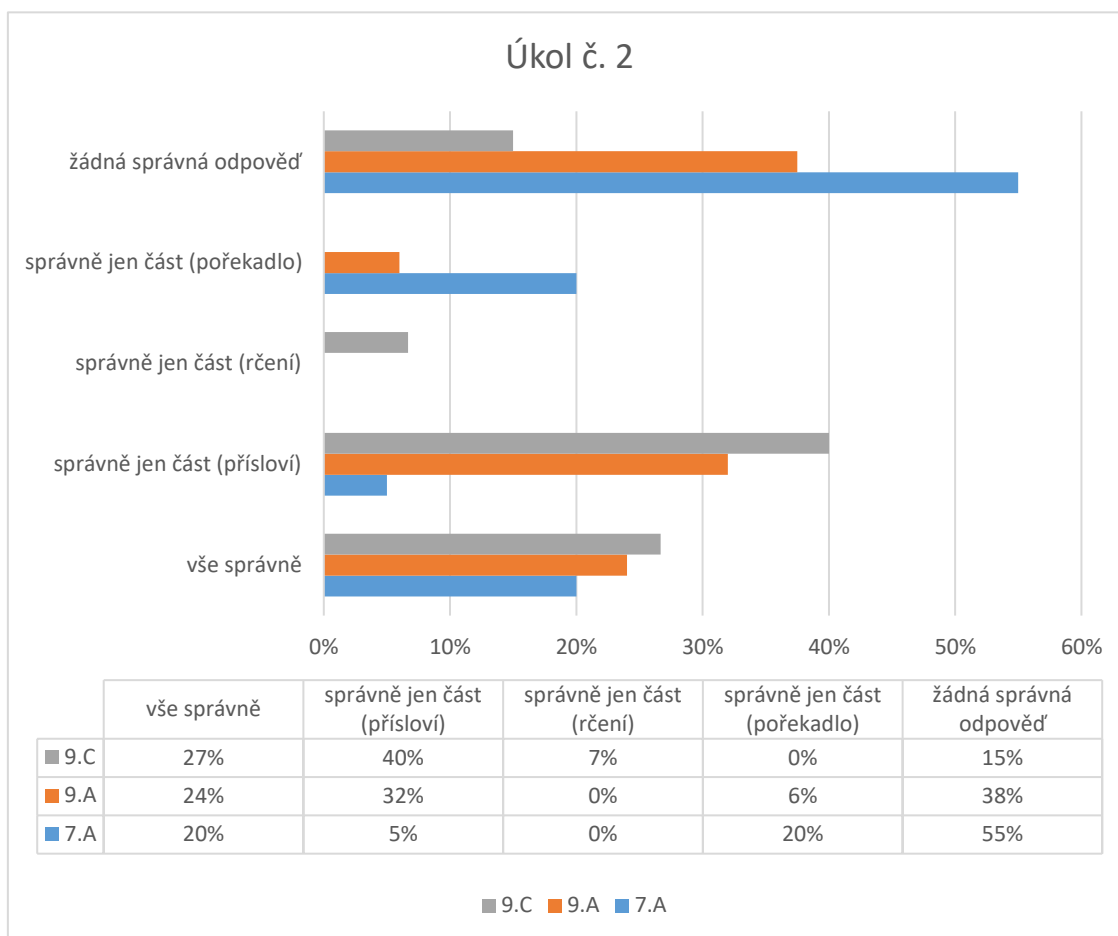

Z grafu č. 2 je patrné, že méně úspěšní v počtu správných odpovědí byli žáci 9.C ze ZŠ Sokolov.

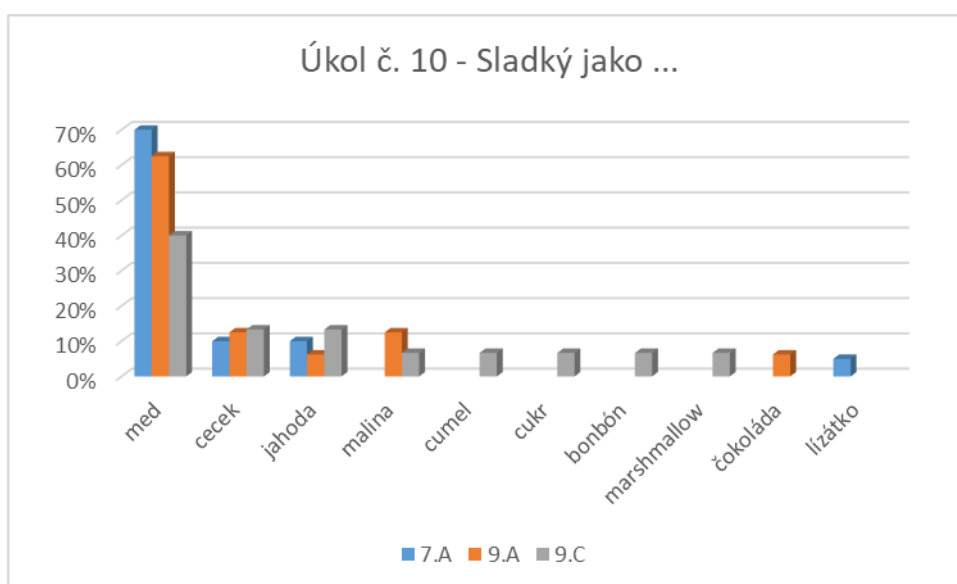
Graf č. 3: Úkol č. 1 – úspěšnost žáků

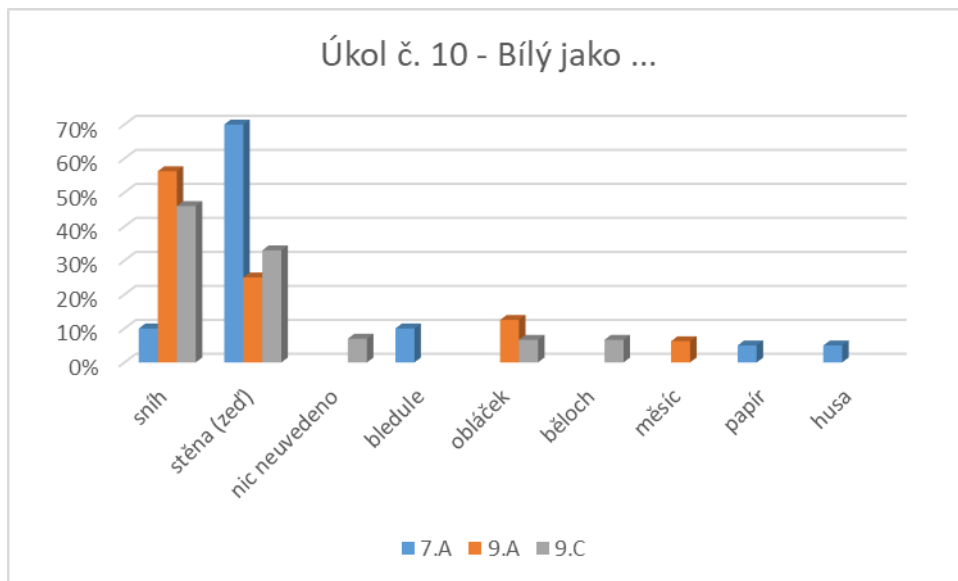
Graf č. 4: Úkol č. 2 – úspěšnost žáků

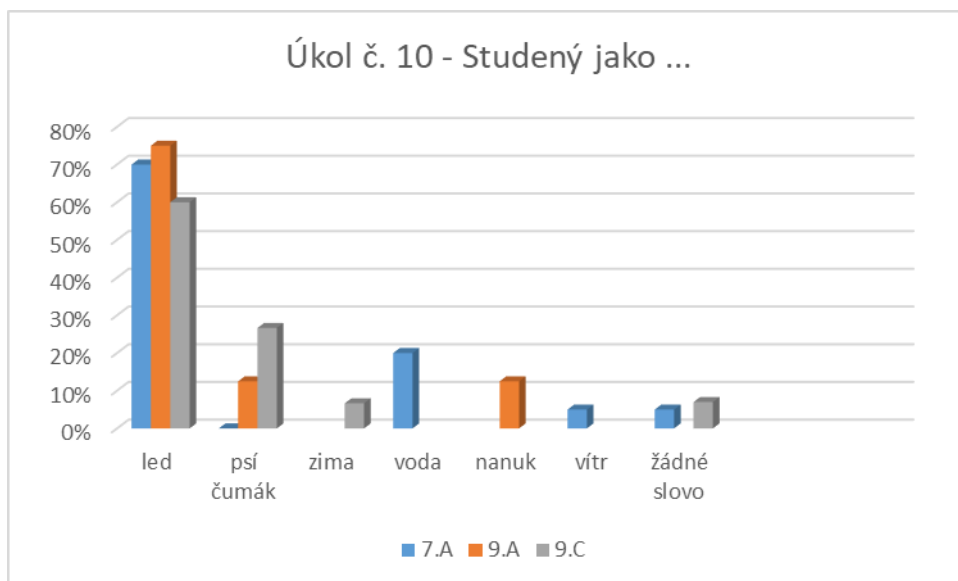
Graf č. 5: Úkol č. 10 – Sladký jako...

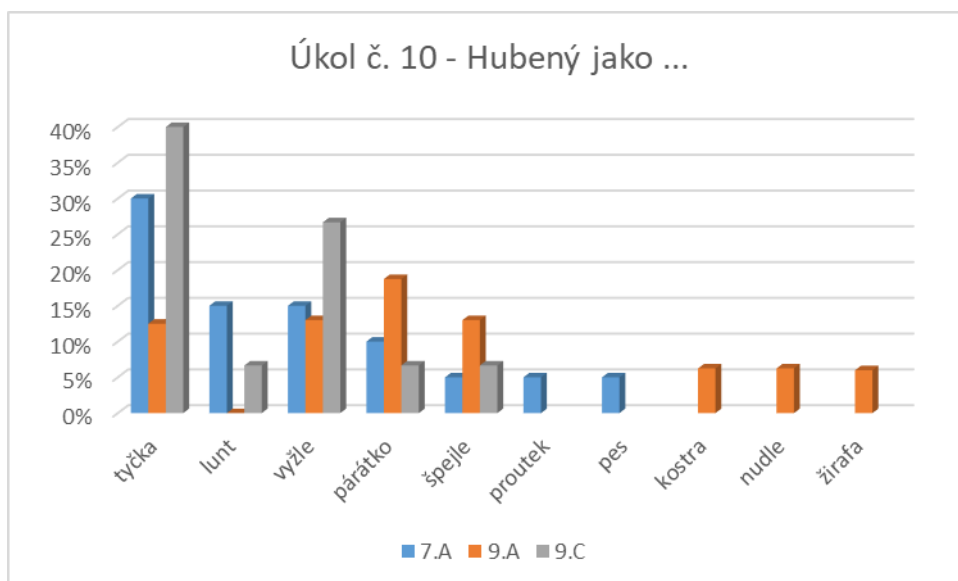
Graf č. 6 – Úkol č. 10 Bílý jako...

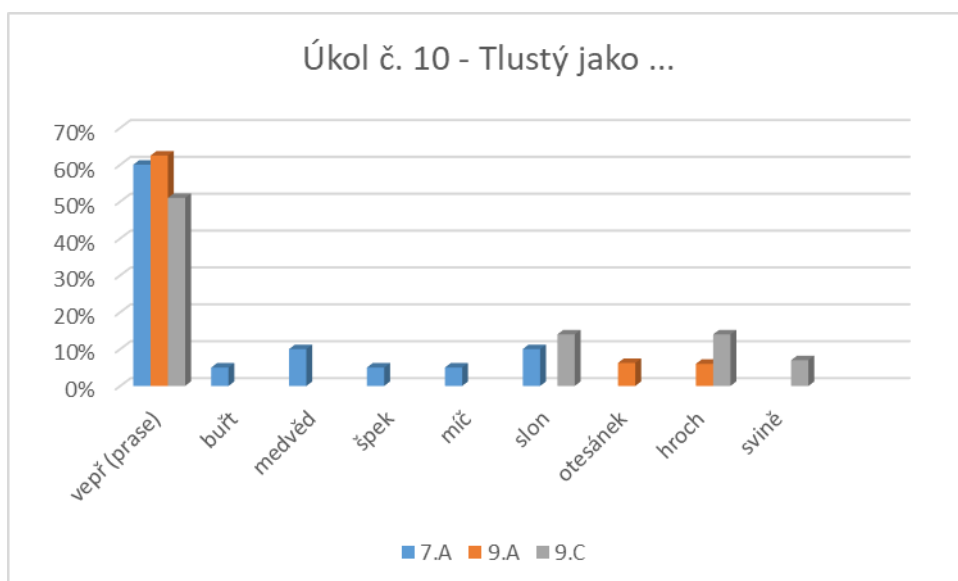
Graf č. 7: Úkol č. 10 Studený jako...

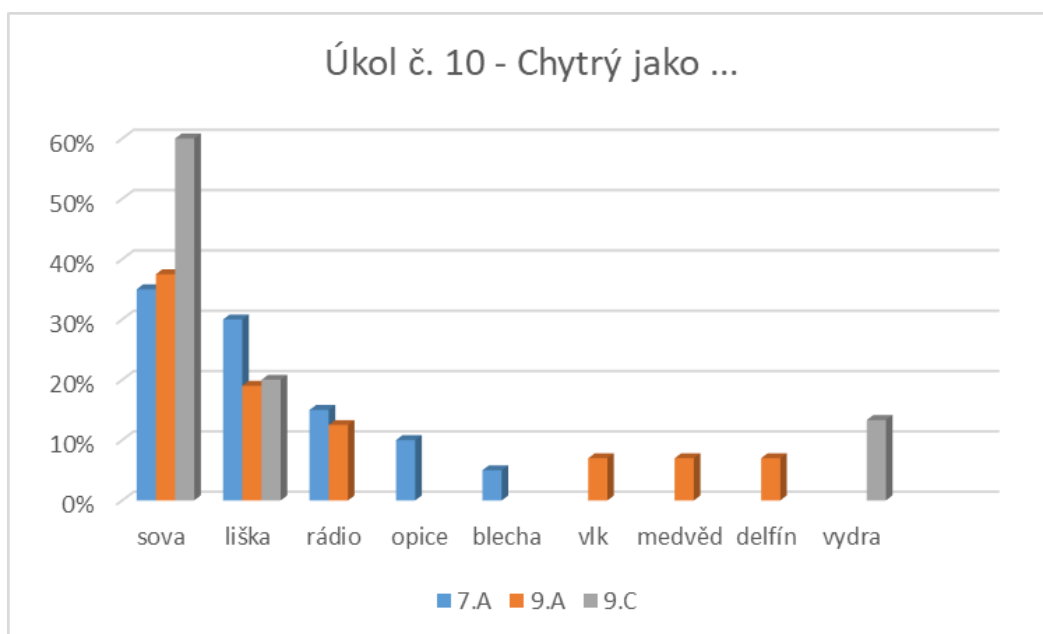
Graf č. 8: Úkol č. 10 Hubený jako...

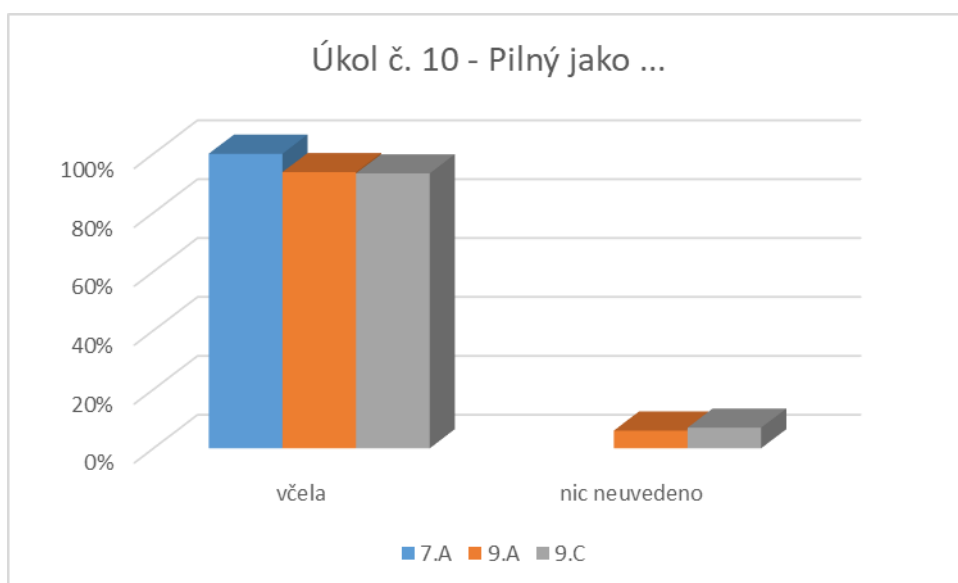
Graf č. 9: Úkol č. 10 Tlustý jako...

Graf č. 10: Úkol č. 10 Chytrý jako...

Graf č. 11: Úkol č. 10 Pilný jako...

5.3 Závěrečné hodnocení

Cílem dotazníkovému průzkumu bylo zjistit, zda žáci znají a aktivně v komunikaci používají frazeologické jednotky.

V rámci dotazníkového šetření jsme předpokládali, že dojde k poměrně velkému rozdílu znalostí frazeologie mezi žáky sedmého a devátého ročníku, ale tato hypotéza se nepotvrdila.

Z grafů je patrné, že méně úspěšní v počtu správných odpovědí byli žáci 9. C ze ZŠ Sokolov. Úroveň žáků 7. a 9. ročníku na ZŠ v Novém Sedle byla srovnatelná.

V úkole číslo 1, ve kterém měli respondenti odpovědět na otázku, co je frazeologie, jsme šetřením zjistili, že tento pojem dokázalo vysvětlit pouze 40 % žáků 7. A, 40 % žáků 9. A, žáci 9. C ZŠ Sokolov měli úspěšnost pouze 38 %. V 7. A bylo uvedeno 40 % neúplných odpovědí, v 9. A 24 % a v 9. C 20 %.

Ve 2. úkole bylo správně přiřazeno k jednotlivým definicím v 7. A 20 % pojmů, v 9. A 0 % pojmů a v 9. C 27 %. K rčení žáci 7. A, 9. A měli uvedeno 0 % odpovědí, žáci 9. C uvedli 7 % správných odpovědí.

Pořekadlo uvedlo správně v 7. A 20 % žáků, v 9. A 6 % a v 9. C 0 % žáků. U přísloví 7. A uvedla 5 % správných odpovědí, 9. A 32 % a 9. C 40 % správných odpovědí.

Ve 3. úkole žáci doplňovali do ustálených slovních spojení názvy zvířat. Toto cvičení celkem nečinilo žákům větší problémy, pouze u přirovnání *hřeje si na prsou hada*, žáci nedoplňovali správně, z poloviny respondentů nebylo doplněno žádné slovo. Dalším obtížným se jeví slovní spojení *kovářova kobyla chodí bosa*, zde žáci nedoplňovali více než z poloviny správnou odpověď.

Ve 4. úkole, ve kterém respondenti přiřazovali chybějící části přísloví, pořekadel a rčení, části byly většinou doplněny správně. Jednalo se o frekventované frazeologismy a žáci si s tímto úkolem poradili velmi dobře ve všech třech sledovaných třídách.

5. úkol zaměřený na doplnění pranostik k danému měsíci se projevila slabá znalost pranostik. Žáci je v komunikaci málokdy používají. Jsou pro ně zastaralé a v běžné mluvě se s nimi nesetkávají. Je nutné se tomuto učivu věnovat více, protože žáci málo čtou a jejich význam najdeme dnes spíše v literatuře.

V 6. vysvětlovacím úkole žáci svými slovy vysvětlovali význam daných rčení. Zde jsme se dozvěděli, že žáci většinou význam rčení znají, ale nedokáží jeho význam správně zformulovat. Jednalo se o nejčastěji používaná rčení, používaná v hodinách a často společně vysvětlená. Největší problém činilo žákům vysvětlit rčení *Kam vítr tam pláští* a *Je jako pára nad hrncem*. S ostatními problémy neměli.

V 7. úkole, kde žáci doplňovali slovní spojení, ve kterých se objevovaly části lidského těla, si nejlépe poradili se slovem srdce, ke kterému uvedli nejvíce slovních spojení. Nejméně se jim dařilo u slova uši a nos.

V 8. úkole žáci vysvětlovali tři běžně používaná rčení. Nejhůře si vedli u vysvětlení *Je jako kůl v plotě*. Nejlépe si vedli u rčení *Vzal nohy na ramena*.

Nejméně se žákům dařilo v úkole 9. Ke dvěma frazeologickým spojením měli uvést spojení synonymní, ke druhému významem opačné. Zde si žáci neuvědomili, co je synonymní spojení, a uváděli vysvětlení významu. U opačného spíše neznali další frazeologická spojení.

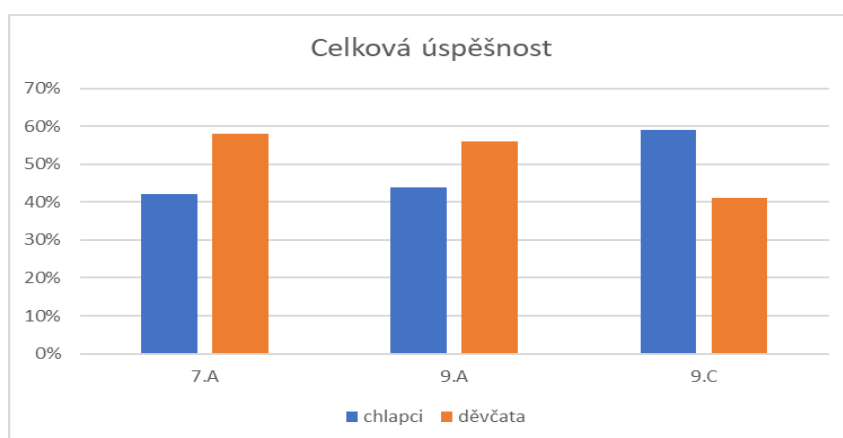
10. úkol byl doplňovací, žáci měli doplnit vhodná přirovnání k uvedeným vlastnostem. Žáci v přirovnání použili nejfrekventovanější slova. S tímto úkolem si poradili snadno, neboť většinu přirovnání používají v běžném jazyce, setkávají se s nimi již od prvního stupně základní školy.

11. úkol zaměřený na rozpoznání přísloví, která byla uvedena ve výročí, žáci odpověděli v průměru kolem 50 = správně, ale součástí úkolu bylo i vysvětlení významu daného přísloví, což většina žáků nesplnila, buď z časových důvodů, nebo spíše si špatně přečetli zadání a na vysvětlení zapomněli.

Ve 12. úkole respondenti uváděli všechna přísloví, rčení, pranostiky a pořekadla, která běžně znají z hodin českého jazyka, četby, filmu nebo z rodiny. Neměli uvádět ty, které se objevily v dotazníku, přesto se u téměř každého žáka objevily. Nejvíce frazeologických obrátů se objevilo v 7. A, nejméně v 9. C. V této třídě žáci postrádali větší časovou dotaci na vyplnění dotazníku. V 7. A a v 9. A byla časová dotace dostačující.

Z hlediska úspěšnosti byly ve vyplňování dotazníku v 7. A a v 9. A úspěšnější děvčata. Naopak v 9. C byli lepšími řešiteli chlapci, viz graf č. 12.

Graf č. 12: Celková úspěšnost

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, jaké postavení v současné době frazeologie u žáků zaujímá. Dále jsme si kladli za cíl zmapovat v učebnicích českého jazyka, kolik prostoru je frazémům v učebnicích věnováno, a následně jsme pomocí dotazníku zjistili stav znalostí frazeologismů a jejich užití v běžném životě.

Použili jsme metodu analytickou a komparační, porovnávali jsme v jednotlivých učebnicích výklad termínu frazeologie, výklad definic frazeologických jednotek a počet příkladů uvedených k jednotlivým definicím. Dalším hlediskem komparace bylo, zda je výklad věnovaný učivu frazeologie dostačující. K analýze učebnic jsme vybrali učebnice českého jazyka pro základní školy našich nejznámějších nakladatelství (Fraus, Alter, SPN, Taktik, Nová škola s.r.o. a Nová škola - Duha), Pracovní sešity k učebnici českého jazyka nakladatelství Fraus, učebnice Hravá literatura a Pracovní sešit Hravá literatura nakladatelství Taktik.

Využili jsme také metodu excerpční, opírali jsme se o publikace nejvýznamnějších českých jazykovědců. O *Slovník synonym a frazeologismů* od Josefa Bečky, *Čeština, řeč a jazyk* z roku 2000 od Marie Čechové, *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* od Františka Čermáka, *Česká lexikologie* od Josefa Filipce a Františka Čermáka. Použili jsme i metodu dotazníkovou.

Při zpracování této diplomové práce jsme předpokládali, že:

1. V textu všech učebnic bude definován frazém a jeho jednotlivé typy a pojmosloví nebude zcela jednotné.
2. Největší pozornost bude v učebnicích věnována přirovnání.
3. Žáci budou znát převážně tradiční lidové frazémy a úroveň znalostí bude u porovnávaných tříd podobná.

Během analýzy jsme zjistili, že autoři učebnic nevěnují tématu takovou pozornost, jak jsme předpokládali, i když v současné době je tomuto tématu v učebnicích věnována větší pozornost, než tomu bylo v dobách dřívějších. Předpokládali jsme, že vzhledem

k jednotným výstupům RVP bude v jednotlivých učebnicích učivo zpracováno na podobné úrovni, ale úroveň zpracování tématu se u jednotlivých nakladatelství liší, čímž se nepotvrdila hypotéza č. 1. V textu všech učebnic bude definován frazém a jeho jednotlivé typy a že pojmosloví nebude zcela jednotné. Ve výkladu pojmů je na tom nejlépe učebnice nakladatelství TAKTIK, kromě definice přirovnání jsou zde uvedeny všechny další definice a žáci jsou zde seznámeni i s pojmem frazeologie. Autoři uvádějí také dostatečné množství příkladů.

V učebnicích nakladatelství Fraus není uvedena definice pranostiky a přirovnání, ale u ve všech ostatních termínů jsou uvedeny tři příklady. Žáci jsou zde, tak jako u TAKTIKU, seznámeni i s termínem frazeologie.

Nakladatelství Nová škola - Duha neuvádí definici pranostiky a pořekadla, ale seznamuje žáky s termínem frazeologie. U definic uvádí nejvíce příkladů.

Nakladatelství Alter uvádí kromě definice přirovnání všechny další termíny, ale nenajdeme zde informaci o tom, co je frazeologie. Toto nakladatelství uvádí tři příklady pranostik, u dalších definic najdeme příklady dva.

Nakladatelství Nová škola s.r.o. neuvádí definici pranostiky a pořekadla, nenajdeme zde ani informaci o pojmu frazeologie. Uvádí však dostatečné množství příkladů.

Nejméně definic vztahujících se k učivu frazeologie se objevuje v učebnici nakladatelství SPN, kde nalezneme pouze vysvětlení pojmů sousloví a rčení, není zde uvedena informace o frazeologii. U rčení autoři uvedli čtyři příklady.

Hypotéza č. 2: Největší pozornost bude v učebnicích věnována přirovnání, se nám potvrdila, většina cvičení uvedených v učebnicích, pracovních sešitech i čítankách byla zaměřena na vyhledávání, tvoření a užití přirovnání.

V učebnicích jsme sledovali vymezení i počet příkladů, hodnotíme výklad pojmů v jednotlivých učebnicích. Výzkum týkající se vztahu a znalostí frazeologie u mládeže nám signalizuje ústup pochopení frazeologismů odrážejících starší dobové sociální poměry, nebo obraty s archaickými rysy. Některé frazeologismy žáci nechápou z gramatické či sémantické stránky. Proto je frazém pro žáky v některých případech nesrozumitelný. Např. *Patří do starého železa*. Na druhé straně výzkum prokázal značnou znalost frazémů tradičních, lidových, frekventovaných, se kterými se žáci setkávají ve výuce nebo při četbě literatury. Např. *Komu se nelení, tomu se zelení. Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho*

utrhne. Kdo jinému jámu kope, sám do ní padá. Tato přísloví již žáci znají z 1. stupně, kde je v současné době posílena složka jazykové výchovy o frazeologické obraty. Učebnice 1. stupně ZŠ již obsahují základní frazeologické obraty, přirovnání a některá přísloví. Podobným způsobem jsou koncipovány i učebnice českého jazyka pro druhý stupeň základních škol, jejichž analýzou jsme se v naší práci zabývali.

Námi předpokládaná hypotéza č. 3, že žáci budou znát převážně tradiční lidové frazémy a úroveň znalostí bude u porovnávaných tříd podobná, se nám také potvrdila.

Nejlépe žáci zvládli úkol č. 10. Jednalo se o doplňování vhodných přirovnání k uvedeným vlastnostem. S tímto úkolem si poradili snadno, neboť většinu přirovnání používají v běžném jazyce. Např. *Sladký jako..., studený jako..., hubený jako...*

Úspěšní byli žáci i v úkolu č. 4, ve kterém respondenti přiřazovali chybějící části přísloví, pořekadel a rčení, části byly většinou doplněny správně. Jednalo se o frekventované frazeologismy. Např. *Komu se nelení..., ... sám do ní padá. Kdo jinému jámu kope..., ... mlčeti stříbro.*

V 6. úkolu žáci svými slovy vysvětlovali význam daných rčení. Zde jsme se dozvěděli, že žáci většinou význam rčení znají, ale nedokáží jeho význam správně zformulovat. Jednalo se o nejčastěji používaná rčení, používaná v hodinách a často společně vysvětlená. Největší problém činilo žákům vysvětlit rčení *Kam vítr tam pláští* a *Je jako pára nad hrncem*. S ostatními problémy neměli.

V úkole číslo 1, ve kterém měli respondenti odpovědět na otázku, co je frazeologie, jsme šetřením zjistili, že tento pojem dokázalo vysvětlit pouze 35 % žáků.

Přiřazování pojmů k jednotlivým definicím POŘEKADLO, RČENÍ, PŘÍSLOVÍ v úkolu č. 2 činilo žákům velké obtíže. Nejlépe byl přiřazen pojem přísloví, nejméně žáků přiřadilo správný pojem k pořekadlu.

Ve 3. úkole žáci doplňovali do ustálených slovních spojení názvy zvířat. Např. *Kouká jako vyoraná..., ..., který štěká, nekouše. Dělá z ... velblouda.* Toto cvičení celkem nečinilo žákům větší problémy, pouze u přirovnání *hřeje si na prsou hada*, žáci nedoplňovali správně. Dalším obtížným slovním spojením bylo spojení *kovářova kobyly chodí bosa*.

V 7. úkolu, kde žáci doplňovali slovní spojení, ve kterých se objevovaly části lidského těla, si nejlépe poradili se slovem srdce, ke kterému uvedli nejvíce slovních spojení. Nejméně se jim dařilo u slova uši a nos.

V 8. úkole žáci vysvětlovali tři běžně používaná rčení. Nejhůře si vedli u vysvětlení *Je jako kůl v plotě*. Nejlépe si žáci vedli u rčení *Vzal nohy na ramena*.

Průměrný výsledek se objevil i v úkolu č. 11. Zaměřoval se na rozpoznání přísloví, která byla uvedena ve výročí. Součástí úkolu bylo i vysvětlení významu daného přísloví, což většina žáků nesplnila, buď z časových důvodů, nebo z důvodu nedostatečného přečtení zadání, nebo na vysvětlení zapomněli. Např. Informace neodpovídající skutečnosti má krátké dolní končetiny. Jedna horní končetina provádí očistu druhé horní končetiny.

Slabá znalost se projevila i v 5. úkolu. Ten byl zaměřený na doplnění pranostik k danému měsíci (ÚNOR, BŘEZEN, KVĚTEN). Žáci pranostiky v komunikaci málokdy používají. Jsou pro ně zastaralé a v běžné mluvě se s nimi nesetkávají. Je nutné se tomuto učivu věnovat více, protože žáci málo čtou a jejich význam najdeme dnes spíše v literatuře.

Nejméně se žákům dařilo v úkolu č. 9. Ke dvěma frazeologickým spojením měli uvést spojení synonymní, ke druhému významem opačné. Např. *Spi, jako když ho do vody hodí. Pouští si pusu na špacír*. Zde si žáci neuvědomili, co je synonymní spojení, a uváděli vysvětlení významu. U opačného spíše neznali další frazeologická spojení.

Z naší analýzy vyplývá, že jsme u žáků mezi jednotlivými ročníky nezaznamenali nějaké větší podstatné rozdíly ve znalosti a užívání frazémů. Došlo však k individuálním rozdílům ve znalostech, chápání a užívání frazeologických obrátů. U některých žáků byla znalost velmi nízká. Příčinou tohoto stavu může být nedostatečná práce s frazeologickými jednotkami v hodinách, nebo je to dáno zejména tím, že někteří žáci pocházejí z méně podnětného prostředí, jazykově chudého, nebo nevyhovujícího sociálního prostředí, mnozí nedisponují osobnostními předpoklady. Na výsledcích se podle našeho názoru může podílet i fakt, že v době covidové nebylo v rámci online výuky učivo dostatečně procvičeno. Někteří učitelé uvádějí, že příčinou může být i pravděpodobně nedostatečná četba, ale to by muselo být ověřeno jiným výzkumem. Z našich zjištění jednoznačně vyplývá, že je toto učivo nutno učit systematicky, aby se žáci zorientovali. Máme pocit, že učebnice nevyužívají plně didaktický potenciál, které toto učivo přináší. Učitel by se neměl opírat jen o učebnice, ale více využívat další možnosti, např. didaktické hry. Z nich jmenujme např. poznej přísloví, pořekadlo, rčení. Jedná se o hru, jejímž cílem je zapamatování si a procvičení frazému. Žáci si tím prohloubí i klíčové kompetence, jako je třídění informací a argumentace. V hodinách by se mělo vždy při objasňování pořekadel, přísloví a rčení užívat obsahově souvislých textů,

ze kterých význam frazeologických jednotek jde jasně a přesně vysvětlit. Tím u žáků v této oblasti dojde k obohacení slovní zásoby.

Poznatky z analýzy učebnic jsme použili při dotazníkovém šetření.

Dotazník a jeho analýzu považujeme za nejdůležitější oddíl praktické části práce. Úkoly jsme sestavovali na základě ukázek z učebnic, pracovních sešitů a pracovních listů, se kterými jsme pracovali v hodinách jazykové výchovy a slohu. Dále jsme čerpali i z úryvků uvedených v čítankách.

V dotazníku se objevilo dvanáct úloh, z toho jedna uzavřená s nabídkou jedné správné odpovědi, kdy žáci přiřazovali k termínu pořekadlo, rčení a přísloví správnou definici. Zbýlých jedenáct úloh bylo otevřených se širší odpovědí, kde byly vymezeny požadavky na odpověď. Tyto úlohy měly ověřit rozsáhlejší vědomosti nebo dovednosti získané během delšího časového období. Tyto úlohy byly rozděleny na produkční, kde se žáci zcela samostatně vyjadřují k zadané otázce. Např. při doplňování definice frazeologie. Další úlohy byly převážně doplňovací.

Úkoly jsme sestavovali na základě ukázek z učebnic, pracovních sešitů a pracovních listů, se kterými jsme pracovali v hodinách jazykové výchovy a slohu. Nejvíce jsme čerpali z učebnic nakladatelství Nová škola, Fraus, Taktik, Duha a Alter. Z nakladatelství Nová škola jsme využili deset frazeologických obrátů, z nakladatelství Fraus sedm a z ostatních po pěti frazeologismech. Nejméně jsme využili ukázky z nakladatelství Tobiáš, a to pouze tři. Zároveň jsme čerpali i z úryvků uvedených v čítankách.

V naší analýze jednotlivých učebnic českého jazyka jsme zjistili, že většinou jsou žákům předkládána cvičení, která nevycházejí z komunikační situace. Většinou jsou cvičení zaměřena na doplňování chybějících částí frazeologismů, vysvětlování významu, přiřazování částí přísloví, vyhledávání přirovnání, opravu popletených rčení, hledání ve slovnících, na internetu, ilustrace k příslovím, užití přísloví v textu, třídění ustálených slovních spojení, definování pojmů, poznávání přísloví podle obrázku. Při srovnání čítanky nakladatelství Fraus a Taktik jednoznačně více úkolů z oblasti frazeologie nacházíme v řadě od nakladatelství Taktik, kde se tomuto tématu věnují intenzivněji. Nejnovější učebnice s frazémy hojně pracují a úkoly vycházejí z kontextu. Žáci pracují s významem frazémů, učí se vyhledávat ve slovníku, používají frazémy a skrze ně se učí pravopis. K propojení učiva dochází i v kapitolách Skladba. Nabízí další možnosti práce s frazémy, a to v určování vedlejších vět. Např. žáci nejprve doplní první část souvětí dle sebe a poté určí druh vedlejší

věty. V kapitolách Komunikace a sloh nalezneme zapojení frazémů v rámci charakteristiky člověka, kde jednotlivá rčení určují povahovou vlastnost, tyto poté užívají žáci v popisu, např. *Je kam vítr, tam plášť. Má zlaté srdce. Dělat z komára velblouda.* V učebnicích nalézáme jak cvičení, která jsou zaměřena výhradně na frazeologii, tak na cvičení, ve kterých se frazémy vyskytují pouze na pozadí jiného procvičovaného jevu.

I v kapitolách o tvarosloví se objevují frazeologismy, u kterých můžeme určovat slovní druhy. I v čítankách, např. v 7. ročníku (Taktik), se pracuje s přirovnáními na základě ukázek. Objevují se i úkoly např. tvoření básně podle Villonova vzoru, žáci si mohou vybrat libovolná méně známá přísloví. Toto cvičení považujeme za velmi vhodné pro rozvoj kreativity, podporuje žákovu tvořivost, nápaditost a originalitu. Vysvětlením frazému se žáci zabývají v ukázce z Nerudovy povídky, Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku. Objasňují, jak tento frazém souvisí s dějem povídky. Pomocí těchto ukázek se žáci naučí pracovat s frazeologickými jednotkami nejen v rovině tematické, kompoziční, ale také jako s jazykovým ozvláštňením díla. Zjišťují, že některá díla jsou na frazémy bohatší, jiná méně a že nejpoužívanějšími jednotkami jsou přirovnání, což se při analýze čítanek potvrdilo.

V hodinách je nutné ve výuce jazyka dbát na užívání těchto jazykových prostředků. Víme, že probírat toto učivo nelze jen v hodinách jazykové či komunikačně-slohové výuky, ale hlavně bychom měli v hodinách literární výchovy vycházet ze žánrů lidové slovesnosti, která je žákům blízká a slouží nám jako zásobnice frazeologismů. Ve všech složkách českého jazyka lze ve výuce zařazovat frazeologii a idiomatiku, neboť se jedná o důležitou součást aktivní i pasivní slovní zásoby. Velké množství přirovnání a rčení lze využít v hodinách slohové a komunikační výchovy a také v hodinách literární výchovy. Tuto tematiku lze zařazovat i v rámci mezipředmětových vztahů.

Vždy je důležité, abychom při práci s textem vysvětlili správný význam uvedených rčení. Jen jejich jasné vysvětlení umožní žákům výraz pochopit a později užít v komunikační situaci. Velmi obtížná je práce s frazeologismy, pokud jsou vytržené z kontextu, což se v některých učebnicích objevuje.

Frazeologie a její užívání je jednou z možností, jak u žáků zvýšit úroveň jejich idiolektu. Domníváme se, že naše zjištění mohou přispět nejen začínajícím učitelům českého jazyka k výběru vhodné řady učebnic pro výuku jazykové a literární výchovy.

Literatura a zdroje

Učebnice

ABERLOVÁ, Jitka; BARTOŠÍKOVÁ, Kateřina; KRÁLOVÁ, Veronika; KYPTOVÁ, Petra; MUSILOVÁ, Jitka et al. Hravá literatura 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP ZV. 3. vydání. Praha: Taktik, 2023-. ISBN 978-80-7563-605-8.

FRIEDL, Tereza; KREJČÍKOVÁ, Renata; DOSTÁLOVÁ, Hana; HAVLÍČKOVÁ, Zdeňka; PELEŠKOVÁ, Jana et al. Hravá literatura 6: pracovní sešit pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP ZV. 5. vydání. Praha: Taktik, 2023. ISBN 978-80-7563-604-1.

FRIEDL, Tereza; KREJČÍKOVÁ, Renata; ŘAPKOVÁ, Jolana; HAVLÍČKOVÁ, Zdeňka; MEDVEĐOVÁ, Zuzana et al. Hravá literatura 7: pracovní sešit pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia. 4. vydání. Praha: Taktik, 2018. ISBN 978-80-7563-164-0.

HORÁČKOVÁ, Miroslava a Hana REZUTKOVÁ. *Český jazyk pro 9. ročník ZŠ a příslušné ročníky víceletých gymnázií*. Vyd. 2. Všeň: Alter, 2011. ISBN 978-80-7245-256-9.

HORÁČKOVÁ, Miroslava. *Český jazyk 7*. 3. vyd. Praha: Alter, 2015. ISBN 978-80-7245-311-5.

HORÁČKOVÁ, Miroslava. *Český jazyk 7: máme rádi češtinu: vzdělávací obor Český jazyk a literatura*. Všeň: Alter, 2013-. ISBN 978-80-7245-277-4.

HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7235-391-0.

HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-425-2.

HOŠNOVÁ, Eva, Ivana BOZDĚCHOVÁ, Petr MAREŠ a Ivana SVOBODOVÁ. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2013. ISBN 978-80-7235-481-8.

HRDLÍČKOVÁ, Hana. *Český jazyk 8*. Vydání třetí. Všeň: Alter, 2015. ISBN 978-80-7245-316-0.

JINDRÁČKOVÁ, Michaela; BARTOŠÍKOVÁ, Kateřina; FIŠEROVÁ, Marie; HAVLÍČKOVÁ, Zdeňka; KRÁLOVÁ, Veronika et al. Hravá literatura 9: pro 9. ročník ZŠ

a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. 3. vydání. Praha: Taktik, 2023. ISBN 978-80-7563-606-5.

JANÁČKOVÁ, Zita, Karla PRÁTOVÁ a Ivana ZABELOVÁ. *Český jazyk 7: pro 7. ročník základní školy a sekundy víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola - Duha, [2018]. Čtení s porozuměním. ISBN 978-80-87591-91-8.

KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia: pracovní sešit*. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-321-3.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Martina PAŠKOVÁ, Pavel RŮŽIČKA, Helena CHÝLOVÁ, Martin PROŠEK a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2014. ISBN 978-80-7489-022-2.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Martina PAŠKOVÁ, Jana VAŇKOVÁ, Pavel RŮŽIČKA, Helena CHÝLOVÁ a Martin PROŠEK. *Český jazyk 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2015. ISBN 978-80-7489-045-1.

KRAUSOVÁ, Zdeňka a TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia: pracovní sešit*. 2. vyd. Plzeň: Fraus, 2003, c2004. ISBN 80-7238-347-7.

KRAUSOVÁ, Zdeňka a TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia: pracovní sešit*. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-321-3.

KRAUSOVÁ, Zdeňka a PAŠKOVÁ, Martina. *Český jazyk 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2007. ISBN 80-7238-420-1.

KRAUSOVÁ, Zdeňka; PAŠKOVÁ, Martina a VAŇKOVÁ, Jana. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2007. ISBN 80-7238-537-2.

KŘIVANCOVÁ, Michaela, Jaroslava NOVÁKOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. *Hravá čeština 7: pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Praha: Taktik, [2015]-2018. ISBN 978-80-7563-141-1.

KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lucie JINDROVÁ, Antonie LAICMANOVÁ, Lidmila MRÁZKOVÁ a Zdeňka SEKOTOVÁ. *Český jazyk 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 4. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-035-3.

KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lenka BIČANOVÁ, Lucie JINDROVÁ a Lidmila MRÁZKOVÁ. *Český jazyk 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Čtvrté vydání. Brno: Nová škola, 2020. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-157-2.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava a Eva BERÁNKOVÁ. *Čítanka pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-7238-248-9.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava a Eva BERÁNKOVÁ. *Čítanka pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-323- x.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava a Monika STEHLÍKOVÁ. *Čítanka 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2006. ISBN 80-7238-422-8.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava a Monika STEHLÍKOVÁ. *Čítanka 9 pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2007. ISBN 80-7238-539-9.

NOVÁKOVÁ, Jaroslava a ŠTRPKOVÁ, Kateřina. *Hravá čítanka 6: učebnice pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2020. ISBN 978-80-7563-256-2.

NOVÁKOVÁ, Jaroslava; FRANTA, David a ŠTRPKOVÁ, Kateřina. *Hravá čítanka 7: učebnice pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2021. ISBN 978-80-7563-257-9.

NOVÁKOVÁ, Jaroslava a FRANTA, David. *Hravá čítanka 8: učebnice pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2023. ISBN 978-80-7563-258-6.

PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Michaela KŘIVANCOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017. ISBN 978-80-7563-066-7.

PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Nikola MICHÁLKOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 9: pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2019. ISBN 978-80-7563-210-4.

PRÁTOVÁ, Karla, Zita JANÁČKOVÁ a Ilona KIRCHNEROVÁ. *Český jazyk 8: pro 8. ročník základní školy nebo tercie víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola - Duha, 2019. Čtení s porozuměním. ISBN 978-80-88285-02-1.

PRÁTOVÁ, Karla, Zita JANÁČKOVÁ a Ilona KIRCHNEROVÁ. *Český jazyk 9: pro 9. ročník základní školy nebo kvartu víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola - Duha, 2020. Čtení s porozuměním. ISBN 978-80-88285-17-5.

Seznam použité literatury

BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. 3., upr. a dopl. vyd. Praha: Novinář, 1982. Knihovnička Novináře.

BENEŠ, BOHUSLAV. *Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře*. Praha: Odeon, 1990.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

ČECHOVÁ, Marie. *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012. Lingvistika (Academia). ISBN 978-80-200-2069-7.

ČECHOVÁ, Marie *Svět v češtině a svět češtiny: Za češtinou a pro češtinu / Marie Čechová*. Praha, Nadace Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových 2022. 261 s. ISBN:978-80-88018-46-9

ČECHOVÁ, Marie. *Život s češtinou: nomen omen : Češka - češtinářka - Čechová*. Lingvistika (Academia). Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2694-1.

ČERMÁK, FRANTIŠEK. *Frazém a idiom, Frazém propoziční a polypropoziční monosubjektový, Frazeologie a idiomatika, Pořekadlo, Pranostika, Přísloví, Rčení. In Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná: Czech and general phraseology*. V Praze: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1371-0.

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vydání 4., v Karolinu 2., doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.

FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985. Studie a práce lingvistické.

GAVORA, Peter. 2000. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-8593176-6.

HLADÍLEK, M. Úvod do didaktiky. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského s. r. o, 2004. ISBN 8086723-07-0.

HLADKÁ, Zdeňka: Lexikologie. In: KARLÍK, Petr - NEKULA, Marek - RUSÍNOVÁ, Zdenka (eds.): Příruční mluvnice češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1962, s. 65–108.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.

MAŇÁK, Josef a Petr KNECHT, ed. *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 978-80-7315-148-5.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 2., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-631-4.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 2003. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-722-8.

ZAORÁLEK, Jaroslav. Lidová rčení. Vyd. 4., V nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0824-1.

Internetové zdroje a periodika

ČECHOVÁ, Marie. Kulturní frazeologie v současné komunikaci. Naše řeč [online]. 1993, 76(4), 179 - 183 [cit. 2024-02-13]. Dostupné z:
<<http://naserec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7146>>

ČECHOVÁ, Marie a KARHANOVÁ, Kamila, 1995. K recepci kulturních frazémů v současné komunikaci. Naše řeč 78, s. 138-144.

ČECHOVÁ, Marie, 1986. Dynamika frazeologie. Naše řeč 69, s. 178–186.

ČECHOVÁ, Marie, 1993. Kulturní frazeologie v současné komunikaci. Naše řeč 76, s. 179–183.

ČECHOVÁ, Marie. Znalost a užívání tradiční frazeologie u mládeže: před dvaceti lety a nyní. Český jazyk a literatura. 2004/2005, roč. 55, sv. 4, s.161–168. ISSN 0009-0786.

ČECHOVÁ, Marie a Kamila KARHANOVÁ. K recepci kulturních frazémů v současné komunikaci. In: Naše řeč [online]. 1995, roč. 78, č. 3 [cit. 2024-01-28]. Dostupné z: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7245>>.

MACHÁČKOVÁ, I., CHÝLOVÁ H. Jak znají budoucí učitelé frazeologismy. Český jazyk a literatura. 1995–1996, roč. 46, č.5/6, s. 113-119. ISSN 0009-0786.

Čtenářská gramotnost, klíčové kompetence a současné cíle vzdělávání. Online. Metodický portál RVP.CZ. 2006. Dostupné z: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/447/ctenarska-gramotnost-klicove-kompetence-a-soucasne-cile-vzdelavani.html>>. [cit. 2023-10-04].

Nový encyklopedický slovník češtiny. Online. Dostupné z: <<https://www.czechency.org/slovník/FRAZEOLOGIE%20A%20IDIOMATIKA>>. [cit. 2024-02-28].

Repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (AMUR): Home [online]. Citováno dne 12. března 2022. Dostupné z: <<https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/21399/1/Zeman%2C%20Marie%20Cechova%2C%20Rec%2C%20jazyk.pdf>>

Slovník okřídlených slov a výrazů. A truhla se právě otevřela. Vodící a vodící síla. Словари. Энциклопедии. История. Литература. Русский язык [online]. Citováno dne 10. března 2022. Dostupné z: <<https://bolcheknig.ru/cs/encyclopedia/slovarik-krylatyh-slov-i-vyrazhenii-a-larchik-prosto/>>

Resume

Tématem této diplomové práce je Frazeologie ve vybraných učebnicích českého jazyka na 2. stupni základní školy. V úvodní části se práce věnuje teoretickým poznatkům frazeologie a idiomatiky. V první části práce představuje obecné poznatky z oblasti frazeologie a idiomatiky. Ve druhé části se uchyluje ke komparaci nejvíce užívaných učebnic, čítanek a pracovních sešitů k čítankám. Třetí praktická část obsahuje dotazník, jenž je pro naši práci nejdůležitější, neboť nám umožnil porovnat úroveň znalostí žáků 7. a 9. ročníku. V 9. ročníku byl zadán mezi žáky dvou základních škol. Práce je doplněna výsledky dotazníkového šetření zaměřujícího se na znalosti, popřípadě neznalosti frazémů.

Klíčová slova

frazeologie, idiomatika, rčení, pranostika, přísloví, učebnice, pracovní sešity, čítanky, pracovní sešity k čítance

The topic of this diploma thesis is Phraseology in selected Czech language textbooks at the lower-secondary school. In the introductory part, the work deals with theoretical knowledge of phraseology and idiomatics. The first part of the thesis presents general knowledge in the field of phraseology and idiomatics. The second part is a comparison of the most used textbooks, readbooks and workbooks to readbooks. The third practical part contains a questionnaire, which is the most important for our work, we have the most to compare the level of knowledge of 7th and 9th grade students. In the 9th grade, he was assigned among the pupils of two schools. The work is supplemented by the results of a questionnaire survey focusing on knowledge or ignorance of idioms. The diploma thesis is supplemented by worksheets and outputs from lessons focused on the mentioned subject matter.

Keywords

phraseology, idiomatics, sayings, weather lore, proverbs, textbooks, workbooks, readbooks, workbooks to readbooks

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Základní informace o jednotlivých nakladatelstvích:

Nakladatelství Fraus

Nakladatelství Fraus bylo založeno Jiřím Frausem v Plzni roku 1991. Toto nakladatelství se v současné době řadí mezi největší učebnicová nakladatelství v České republice. Základním cílem nakladatelství je vydávání učebnic, slovníků a interaktivních výukových materiálů pro všechny stupně škol. Učebnice FRAUS jsou zpracovávány na základě Rámcových vzdělávacích programů a všechny učební materiály, včetně pracovních sešitů, mají platnou schvalovací doložku MŠMT. V roce 2005 se Nakladatelství Fraus stalo zástupcem ČR v Evropské asociaci nakladatelství učebnic (EEPG) a jeho učebnice začaly sbírat ocenění v evropských soutěžích. Nakladatelství Fraus na svých stránkách uvádí, že poskytuje komplexní a profesionální podporu vzdělávání. Vyvíjí a nabízí tištěné, interaktivní i hybridní učebnice, pracovní sešity a další vzdělávací materiály a služby. Podporují zavádění nových výukových metod a propagují smysluplné využití digitálních vzdělávacích materiálů ve výuce. Ke dni 17. července 2013 byla zařazena do seznamu učebnic pro ZŠ jako součást ucelené řady pro vzdělávací obor Český jazyk a literatura s dobou platností šest let, schválena doložkou MŠMT.

Nakladatelství ALTER

Nakladatelství Alter bylo založeno v roce 1990, sídlí v Praze. Nabízí učebnice pro 1. stupeň a 2. stupeň základních škol, dále nabízí řadu učebnic pro víceletá gymnázia v předmětech českého jazyka a zeměpisu. Učebnice nabízí v tištěné, ale také v elektronické podobě. Na svých webových stránkách nabízí u elektronických učebnic zobrazení DEMO verze, je tak možnost částečně učebnice prolistovat. Dále vydává výuková CD a různé pomůcky pro žáky k výuce.

Nakladatelství Alter vydalo ucelenou řadu učebnic český jazyk (Máme rádi češtinu) pro 2. stupeň ZŠ 6.–9. ročník a pro příslušné ročníky víceletých gymnázií. Tato učebnice je upravena tak, aby odpovídala platné verzi RVP ZV a návrhu osnov MŠMT. Učebnice se dělí na I. díl – Učivo o jazyce (Máme rádi češtinu), II. díl – Komunikační a slohová výchova a III. Díl Pracovní sešit (přehledy, tabulky, rozbory, cvičení). K prvnímu dílu byl vydán Klíč pro snadnou kontrolu vypracovaných cvičení.

Obsah učebnice Český jazyk 7, I. díl – Učivo o jazyce byl zestručněn, zpřehledněn a změnila se i struktura textu. Ve výkladu a shrnutích byly odstraněny vynechávky, takže celý text učebnice obsahuje všechny potřebné informace v úplné podobě.

Učebnici schválilo MŠMT roku 2012 jako učebnici s dobou platnosti 6 let.

Tuto učebnici lze také zakoupit v elektronické podobě pro PC – pro školy, žáky a studenty a také pro tablety.

SPN – pedagogické nakladatelství

Toto nakladatelství vzniklo roku 1994 jako akciová společnost. Patří mezi významné nakladatelské a vydavatelské instituce v České republice. Vydává učebnice pro základní školy, pro školy střední i publikace vhodné pro nejširší veřejnost. Sídlí v Praze a aktuálně firmu vlastní Tomáš Talián. Počátky firmy sahají až do 18. století. Soukromé pedagogické nakladatelství se zabývá vydáváním učebnic všeobecně vzdělávacích předmětů. Hlavním reklamním sloganem SPN je: „SPN – UČEBNICE S TRADICÍ.“

Učebnici český jazyk pro základní školy schválilo MŠMT 21. 7. 2014 k zařazení do seznamu učebnic pro základní vzdělávání jako součást ucelené řady učebnic pro vzdělávací obor Český jazyk s dobou platnosti šest let. Učebnice je plně v souladu s požadavky Rámcového vzdělávacího programu pro vzdělávací oblast Jazyk a jazyková komunikace.

Ke každé učebnici z ucelené řady 6.–9. ročník je vydána metodická příručka a pracovní sešit.

Vydavatelství TAKTIK

Vydavatelství bylo založeno v roce 2007 na Slovensku a roku 2008 svoji působnost rozšířilo do České republiky, Polska a Maďarska. Česká centrála má své sídlo v Praze. Vydavatelství Taktik již řadu let úspěšně působí v oblasti školství a vzdělávání. V této oblasti se společnost vyprofilovala na osvědčeného partnera učitelů i žáků. V současnosti spolupracuje s více než 3 600 školami v rámci celé České republiky.

Vydavatelství Taktik si zvolilo motto: Učení je radost. Do portfolia společnosti patří moderní učebnice a pracovní sešity, pokrývající široké spektrum základních učebních předmětů, jakož i mezipředmětové učební a vzdělávací pomůcky pro žáky základních škol, víceletých gymnázií a středních škol. Vydavatelství své produkty vytváří s českými specialisty, akademiky, a především úzce spolupracuje se zkušenými a renomovanými pedagogy

z praxe, kteří se aktivně podílejí na tvorbě obsahu vydávaných učebnic a vzdělávacích pomůcek.

Učebnice a pracovní sešity TAKTIK můžeme zařadit mezi moderní učební pomůcky pokrývající široké spektrum základních učebních předmětů, jakož i mezipředmětové učební a vzdělávací pomůcky pro žáky základních škol a gymnázií s osmiletým studiem.

Vydavatelství Taktik se při tvorbě učebnic a pracovních sešitů zaměřuje také na tvorbu jejich elektronických – interaktivních verzí. Interaktivní tituly jsou dokonalou pomůckou pedagoga v rámci výuky, které mu usnadňují přípravu na vyučování a práci přímo v hodině. Řady učebnic jsou doplněny pracovními sešity a metodickými příručkami s náměty pro práci v hodině. Tato učebnice je doplněna Přílohou pro žáky se SPU. MŠMT 30. 4. 2018 tuto učebnici schválilo k zařazení do seznamu učebnic pro základní vzdělávání jako součást ucelené řady učebnic pro vzdělávací obor Český jazyk a literatura, 6.–9. ročník, s dobou platnosti šest let.

Učebnice podporuje rozvoj klíčových kompetencí, má rozpracované mezipředmětové vztahy a zařazuje průřezová témata.

Nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Nakladatelství Nová škola se od roku 1997 specializuje na učebnice a pracovní sešity pro základní školy. Průběžně rozšiřuje nabídku, ale i aktualizuje dříve vydané tituly. V současné době vydává několik stovek učebnic a pracovních sešitů pro 1. až 9. ročník ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií.

Nakladatelství Nová škola se snaží žáky nejen vybavit poznatky, ale také docílit toho, aby žáci získali základy tvořivého myšlení, dovedli logicky uvažovat a řešit problémy vyplývající ze života v jejich okolí. V životě se o takových lidech říká, že mají „selský rozum“. Učebnice podporují schopnost učit se a mít do učení chuť, podporují dovednosti k řešení problémů, učí umět pozorovat, hovořit o pozorovaném, komunikovat, vyvozovat závěry.

K tištěným učebnicím nabízí interaktivní a multimediální učebnice.

Učebnici schválilo MŠMT 11. října 2018 k zařazení do seznamu učebnic pro základní vzdělávání jako součást ucelené řady učebnic pro vzdělávací obor Český jazyk a literatura, 6.–9. ročník, s dobou platnosti šest let. Autorky učebnice Jaromíra Kvačková, Lucie Jindrová, Antonie Laicmanová, Lidmila Mrázková a Zdeňka Sekotová vytvořily v souladu

s RVP ZV a zdůrazňují práci s mezipředmětovými vztahy, průřezovými tématy, skupinovou prací a dbají na rozvoj klíčových kompetencí.

Nakladatelství Nová škola – DUHA

Nakladatelství Nová škola – Duha Brno vzniklo v roce 1991 jako nakladatelství učitelské, zaměřené na vydávání materiálu pro výuku z učitelské praxe. V současné době vydává moderní řadu učebnic vytvořenou v rámci edice Čtení s porozuměním. Všechny ediční tituly se zaměřují na podporu čtenářské gramotnosti. Do učebnic jsou zařazeny tematicky vhodné motivační úryvky z krásné literatury, odborných a novinových článků nebo encyklopedií. S nimi souvisí otázky na porozumění, posuzování a interpretaci textu a na samostatné vyvozování závěrů. Žákům se tak lépe zpřístupní probírané učivo a poukáže se na vzájemné souvislosti. V učebnicích se dále využívají metody činnostního učení. Předkládané informace jsou přehledné a přiměřené věku žáků. Jsou vhodně propojeny s doprovodnou ilustrační nebo fotografickou částí učebnice. Rychlou orientaci v učebnici umožňuje systém ikon. Na základní poznatky navazuje množství mezipředmětových vztahů a námětů na skupinové aktivity, které vedou k rozvoji klíčových kompetencí.

Řadu učebnic doplňují pracovní sešity, které se zaměřují na praktické ověření získaných vědomostí prostřednictvím jazykových doplňovaček, rébusů a her. Tištěné učebnice a pracovní sešity jsou doplněny multimediální interaktivní učebnicí.

Český jazyk 7 učebnice pro 7. ročník základní školy a sekundy víceletého gymnázia byla schválena MŠMT 13. 2. 2018 k zařazení do seznamu učebnic pro základní vzdělávání jako součást ucelené řady učebnic pro vzdělávací obor Český jazyk a literatura, 6.–9. ročník, s dobou platnosti šest let.

Příloha č. 2

RVP

Rámcový vzdělávací program a charakteristika vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace

Rámcové vzdělávací programy (RVP) tvoří obecně závazný rámec pro tvorbu školních vzdělávacích programů škol všech oborů vzdělání v předškolním, základním, základním uměleckém, jazykovém a středním vzdělávání. Do vzdělávání v České republice byly zavedeny zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Rámcové vzdělávací programy vydává MŠMT po projednání s příslušnými ministerstvy. (<https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/>)

Jazyk a jazyková komunikace – charakteristika vzdělávací oblasti

Vzdělávací oblast Jazyk a jazyková komunikace zaujímá stěžejní postavení ve výchovně vzdělávacím procesu. Dobrá úroveň jazykové kultury patří k podstatným znakům všeobecné vyspělosti absolventa základního vzdělávání. Jazyková výuka, jejímž cílem je zejména podpora rozvoje komunikačních kompetencí, vybavuje žáka takovými znalostmi a dovednostmi, které mu umožňují správně vnímat různá jazyková sdělení, rozumět jim, vhodně se vyjadřovat a účinně uplatňovat i prosazovat výsledky svého poznávání. Obsah vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace se realizuje ve vzdělávacích oborech Český jazyk a literatura, Cizí jazyk a Další cizí jazyk. (Další cizí jazyk je od školního roku 2013/2014 vymezen jako součást vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace.

Škola zařazuje Další cizí jazyk podle svých možností nejpozději od 8. ročníku v minimální časové dotaci 6 hodin.)

Kultivace jazykových dovedností a jejich využívání je nedílnou součástí všech vzdělávacích oblastí. Dovednosti získané ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura jsou potřebné nejen pro kvalitní jazykové vzdělání, ale jsou důležité i pro úspěšné osvojování poznatků v dalších oblastech vzdělávání. Užívání češtiny jako mateřského jazyka v jeho mluvené i písemné podobě umožňuje žákům poznat a pochopit společensko-kulturní vývoj lidské společnosti. Při realizaci tohoto vzdělávacího oboru se vytvářejí předpoklady k efektivní mezilidské komunikaci tím, že se žáci učí interpretovat své reakce a pocity tak, aby dovedli pochopit svoji roli v různých komunikačních situacích a aby se uměli orientovat při vnímání okolního světa i sebe sama.

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura má komplexní charakter, ale pro přehlednost je rozdělen do tří složek: Komunikační a slohové výchovy, Jazykové výchovy a Literární výchovy. Ve výuce se však vzdělávací obsah jednotlivých složek vzájemně prolíná.

V Komunikační a slohové výchově se žáci učí vnímat a chápat různá jazyková sdělení, číst s porozuměním, kultivovaně psát, mluvit a rozhodovat se na základě přečteného nebo slyšeného textu různého typu vztahujícího se k nejrůznějším situacím, analyzovat jej a kriticky posoudit jeho obsah. Ve vyšších ročnících se učí posuzovat také formální stránku textu a jeho výstavbu.

V Jazykové výchově žáci získávají vědomosti a dovednosti potřebné k osvojování spisovné podoby českého jazyka. Učí se poznávat a rozlišovat jeho další formy. Jazyková výchova vede žáky k přesnému a logickému myšlení, které je základním předpokladem jasného, přehledného a srozumitelného vyjadřování. Při rozvoji potřebných znalostí a dovedností se uplatňují a prohlubují i jejich obecné intelektové dovednosti, např. dovednosti porovnávat různé jevy, jejich shody a odlišnosti, třídít je podle určitých hledisek a dospívat k zobecnění. Český jazyk se tak od počátku vzdělávání stává nejen nástrojem získávání většiny informací, ale i předmětem poznávání. V Literární výchově žáci poznávají prostřednictvím četby základní literární druhy, učí se vnímat jejich specifické znaky, postihovat umělecké záměry autora a formulovat vlastní názory o přečteném díle. Učí se také rozlišovat literární fikci od skutečnosti. Postupně získávají a rozvíjejí základní čtenářské návyky i schopnosti tvořivé recepce, interpretace a produkce literárního textu. Žáci dospívají k takovým poznatkům a prožitkům, které mohou pozitivně ovlivnit jejich postoje, životní hodnotové orientace a obohatit jejich duchovní život. Verbální i neverbální komunikace se může vhodně rozvíjet i prostřednictvím Dramatické výchovy, zařazené v RVP ZV jako doplňující vzdělávací obor. (Úprava RVP ZV na základě novely školského zákona (zákon č. 82/2015 Sb.), požadavků Evropské komise a Akčního plánu inkluzivního vzdělávání MŠMT na období 2016–2018 Národní ústav pro vzdělávání Pracovní skupina NÚV pro transformaci přílohy RVP ZV-LMP.)

Smyslem a cílem vzdělávání je vybavit všechny žáky souborem klíčových kompetencí na úrovni, která je pro ně dosažitelná, a připravit je tak na další vzdělávání a uplatnění ve společnosti. Osvojování klíčových kompetencí je dlouhodobý a složitý proces, který má svůj počátek v předškolním vzdělávání, pokračuje v základním a středním vzdělávání a postupně

se dotváří v dalším průběhu života. Úroveň klíčových kompetencí, které žáci dosáhnou na konci základního vzdělávání, nelze ještě považovat za ukončenou, ale získané klíčové kompetence tvoří neopomenutelný základ žáka pro celoživotní učení, vstup do života a do pracovního procesu.

Klíčové kompetence nestojí vedle sebe izolovaně, různými způsoby se prolínají, jsou multifunkční, mají nadpředmětovou podobu a lze je získat vždy jen jako výsledek celkového procesu vzdělávání. Proto k jejich utváření a rozvíjení musí směřovat a přispívat veškerý vzdělávací obsah i aktivity a činnosti, které ve škole probíhají.

Ve vzdělávacím obsahu RVP ZV je učivo chápáno jako prostředek k osvojení činnostně zaměřených očekávaných výstupů, které se postupně propojují a vytvářejí předpoklady k účinnému a komplexnímu využívání získaných schopností a dovedností na úrovni klíčových kompetencí. (Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.)

V etapě základního vzdělávání jsou za klíčové považovány: kompetence k učení; kompetence k řešení problémů; kompetence komunikativní; kompetence sociální a personální; kompetence občanské; kompetence pracovní. (Úprava RVP ZV na základě novely školského zákona (zákon č. 82/2015 Sb.), požadavků Evropské komise a Akčního plánu inkluzivního vzdělávání MŠMT na období 2016–2018 Národní ústav pro vzdělávání Pracovní skupina NÚV pro transformaci přílohy RVP ZV-LMP.)

Jelikož se ve své práci zabývám tématem frazeologie, která spadá do jazykové výchovy, uvádím zde očekávané výstupy a učivo uvedené v RVP.

Očekávané výstupy – jazyková výchova

Žák:

- spisovně vyslovuje česká a běžně užívaná cizí slova
- rozlišuje a příklady v textu dokládá nejdůležitějšími způsoby obohacování slovní zásoby a zásady tvoření českých slov, rozpoznává přenesená pojmenování, zvláště ve frazémeh
- samostatně pracuje s Pravidly českého pravopisu, se Slovníkem spisovné češtiny a s dalšími slovníky a příručkami

- správně třídí slovní druhy, tvoří spisovné tvary slov a vědomě jich používá ve vhodné komunikační situaci
- využívá znalostí o jazykové normě při tvorbě vhodných jazykových projevů podle komunikační situace
- rozlišuje významové vztahy gramatických jednotek ve větě a v souvětí
- v písemném projevu zvládá pravopis lexikální, slovotvorný, morfologický i syntaktický ve větě jednoduché i souvětí
- rozlišuje spisovný jazyk, nářečí a obecnou češtinu a zdůvodní jejich užití

Učivo:

- zvuková podoba jazyka – zásady spisovné výslovnosti, modulace souvislé řeči (přízvuk slovní a větný), intonace, členění souvislé řeči (pauzy, frázování)
- slovní zásoba a tvoření slov – slovní zásoba a její jednotky, slohové rozvrstvení slovní zásoby, význam slova, homonyma, synonyma, obohacování slovní zásoby, způsoby tvoření slov
- tvarosloví – slovní druhy, mluvnické významy a tvary slov
- skladba – výpověď a věta, stavba věty, pořádek slov ve větě, rozvíjející větné členy, souvětí, přímá a nepřímá řeč, stavba textu
- pravopis – lexikální, morfologický, syntaktický
- obecné poučení o jazyce – čeština (jazyk národní, jazyk mateřský), skupiny jazyků (slovanské – především slovenština – a jiné, jazyky menšinové), rozvrstvení národního jazyka (spisovné a nespisovné útvary a prostředky), jazyk a komunikace (jazyková norma a kodifikace, kultura jazyka a řeči, původ a základy vývoje češtiny, jazykové příručky / (Úprava RVP ZV na základě novely školského zákona (zákon č. 82/2015 Sb.), požadavků Evropské komise a Akčního plánu inkluzivního vzdělávání MŠMT na období 2016–2018 Národní ústav pro vzdělávání Pracovní skupina NÚV pro transformaci přílohy RVP ZV-LMP.)

DOTAZNÍK

Jmenuji se Dagmar Tonhauzerová a chtěla bych Vás poprosit o vyplnění dotazníku k mé diplomové práci.

Cílem mé práce a zároveň dotazníku je zjistit, jaká je úroveň znalostí frazeologie u žáků 7. a 9. ročníku na 2. stupni základní školy.

Vyplňování by nemělo zabrat více než 45 minut.

Chlapec Dívka

Třída: _____

1. Co je frazeologismus?

2. Přiřaď k termínu správnou definici.

- A) POŘEKADLO
- B) RČENÍ
- C) PŘÍSLOVÍ
- a) Vyjádření životní moudrosti, jeho smyslem je ponaučení
- b) Krátké vyjádření životní zkušenosti, vychází z lidové moudrosti
- c) Obrazné ustálené slovní spojení, vychází z lidových tradic, smyslem je pobavit

A	B	C

3. Doplně do ustálených slovních spojení názvy zvířat.

- A) Kouká jako vyoraná _____ .
- B) _____ , který štěká, nekouše.
- C) Dělá z _____ velblouda.
- D) Hřeje si na prsou _____ .
- E) Darovanému _____ na zuby nekoukej.
- F) _____ se nažral a _____ zůstala celá.
- G) Kovářova _____ chodí bosa.

4. Přiřaď k sobě přísloví, pořekadla a rčení tak, jak k sobě patří.

- A) Komu se nelení 1) sám do ní padá
- B) Kdo jinému jámu kope 2) mlčeti stříbro
- C) Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu 3) tak se z lesa ozývá
- D) Mluvit stříbro 4) tak si lehne

- E) Jak se do lesa volá
- F) Jak si kdo ustele
- G) Dlouhé vlasy

- 5) krátký rozum
- 6) tomu se zelení
- 7) až se ucho utrhne

A	B	C	D	E	F	G

5. **Doplň k danému měsíci jednu pranostiku.** (PRANOSTIKA = ustálené slovní spojení, vychází z lidové slovesnosti, vztahuje se k ročním obdobím a počasí, je obvykle rýmované).

A) ÚNOR -

B) BŘEZEN -

C) KVĚTEN -

6. **Vysvětli svými slovy, co znamenají tato rčení.**

A) Je kam vítr, tam plášť.

B) Je jako pára nad hrncem.

C) Snesl by jí modré z nebe.

D) Vodí nás za nos.

E) Patří do starého železa.

F) Má zlaté ruce.

G) Má víc štěstí než rozumu.

H) Udělá to, než bys řekl švec.

7. A) Napiš, co nejvíc spojení přísloví, pořekadel, přirovnání, ve kterých se objevuje slovo SRDCE.

B) Napiš, co nejvíce spojení přísloví, pořekadel, přirovnání, ve kterých se objevují části lidského těla OČI, JAZYK, UŠI, NOS.

8. Vysvětli následující rčení.

A) Vzal nohy na ramena.

B) Udělat kozla zahradníkem.

C) Je jako kůl v plotě.

9. A) Napiš spojení, která mají podobný význam.

a) Spí, jako když ho do vody hodí.

B) Napiš spojení, které má opačný význam.

b) Pouští si pusou na špacír.

10. Doplň vhodná přirovnání.

A) sladký jako – _____

B) bílý jako – _____

C) studený jako – _____

D) hubený jako – _____

E) tlustý jako - _____

F) chytrý jako – _____

G) pilný jako – _____

11. Pokus se rozpoznat v následujících výrocih přísloví. Příisloví vysvětli.

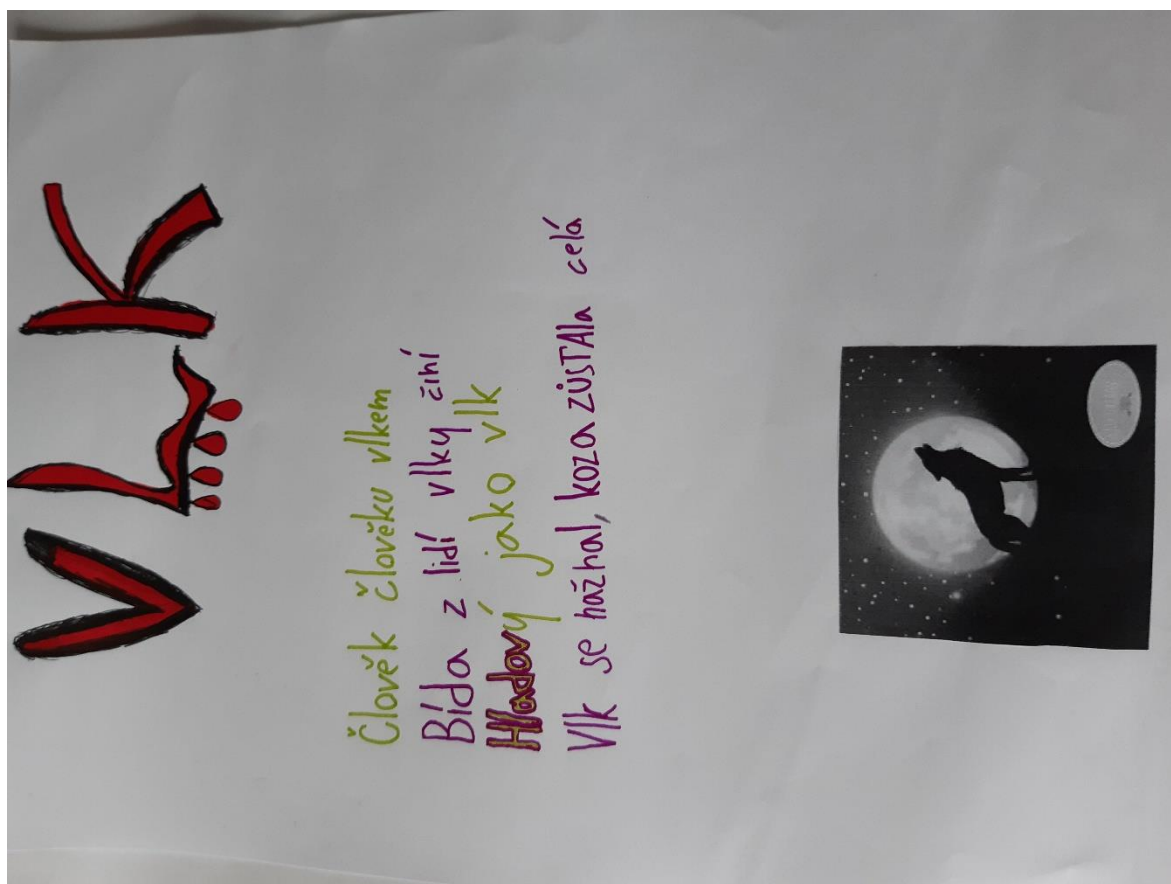
A) Informace neodpovídající skutečnosti má krátké dolní končetiny.

B) Jedna horní končetina provádí očiistu druhé horní končetiny.

12. Uved' nějaká přísloví, rčení, pranostiky, pořekadla, která znáš z četby,

filmu nebo z rodiny. Uved' i ty, které si pamatuješ ze školní výuky.

(Neuváděj ty, které jsou uvedeny v dotazníku)

K Ů Ň

Kůň bez jezdecké je stále koněm ale jezdecký bez koně je jen člověkem

Davraním koni na zuby nehlod!

Nemáje-li se na Hlavě se pták z kůže nemají je se
Láň tři měsíce z řeky

Chamtivý člověk má doleto k přátelům
lenivý člověk má doleto vónde.

Kůň dobývá slávu kopýtem a jazykem.

Kůň se nechová! arátí, ale vyhošťá!

LÁSKA

Láska je zrouzvení

aprima

Láska je láska dětí z
pohledu světa

Láska je práva među
i jedu

ani v Paláci nemá
láska na různých ustápní

Láska horí stáří

Láska a kašel neutopí's

Pravá láska nikdy nezastárne

Láska Láska robit

Láska prožívá za srdcem

JAZYK

Co na srdci, to na jazyku.

Držet jazyk za zuby.

Zlý jazyk.

Má děti na jazyku.

Mít jazyk na větě.

Šlape si na jazyk.

Dlouhý jazyk zkracuje život.

Kolik jazyků znáš, tolikrát jsi člověkem.

Mám to na jazyku.

Mluví, co mu slina na jazyk přinese.

Co nechutná jazyku, neprospívá srdci.

Jazyk neočíská svědomí.

Je lepší uklouznout nohama než jazykem.

Dávej pozor, aby jazyk nepřeběhl myšlenku.

ZUB

DÁT SI NĚCO NA ZUB

MÁM TOHO PLNÉ ZUBY

BÝT PO ZUBY OZBROJEN

OKO ZA OKO, ZUB ZA ZUB

JAZYK SE TISKNE K BOLAVÉMU ZUBU

DAROVANÉMU KONI NA ZUBY

NEKOUKEJ

JAZYK DOBŘE VĚŘÍ, KDYŽ ZUB BOLÍ

DRŽET JAZYK ZA ZUBY

KRÁVA

Po tří každá kráva červá
Kráva kohž nedožem, ab zoto dává mléko
Ty jsi ale kráva
Kráva z krmu dojí
Kráva zojče nedobobá.

PES

Věrný jako pes.
Pes, který štěká, nekouše.
Kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde.
Nebud' psa, když spí.
Jaký páni, takový pes.
Studený jak psí čumák.
Pes je nejlepší přítel člověka.
Starého psa novým kouskům nenaučíš.
Levné maso psi žerou.
Pes psa nejlí

Má srdce na dlani

Co oči nevidí, to srdce nebolí
Co na srdci to na jazyku

Na jazyku med, v srdci
Srdci neporučíš
Spadl mi kámen ze srdce

BERANČÍ TVÁŘ A VLČÍ SRDCE

Nechali v něm kus srdce

Nosi pod srdcem seno dítě

Má srdce ze zlata

Ruka na srdce

Bojovat srdcem

Studené ruce, upřímné srdce

Jde za hlasem svého srdce

Miluje z celého srdce

Slyší tlukot svého srdce

Má srdce z kamene

Má srdce na pravém místě

V něm vyře, co na srdci vše.

Má zlaté srdce

Tomu srdce zkamenělo

Jedno dobré slovo

hřeje srdce celou zimu

Peníze otevírají svět, ale zavírají srdce

Bilo mi srdce jako o závod

Moudrý člověk má srdce v hrudi, hlupák na jazyku

Co je septem,
To je čertem.

To je ale Záhada

Čert mě proce

Čert to vem

čerti sním šijou

Čert nikdy nepřijde

Z Očí MU
kouká do čertů

MA ČERTA V TĚLE

NEMALUJ ČERTA NA ZED

ČERT ABY SE U TO
VYZNAL

ČERT TĚ VEM

S ČERTY NEJSOU ŽERTY

Čiň Čerty Dobro,
Peklem se ti Dobro!

Ma čerta v těle

Všechny se
čerti

JDI K
ČERTU

10. Dopln vhodná přirovnání.

- A) sladký jako – med
- B) bílý jako – sníh
- C) studený jako – led
- D) hubený jako – žirafa
- E) tlustý jako – brach
- F) chytrý jako – liška
- G) pilný jako – veverka

11. Pokus se rozpoznat v následujících výrocih přísloví. Přísloví vysvětli.

- A) Informace neodpovídající skutečnosti má krátké dolní končetiny.

bez má krátké nohy

- B) Jedna horní končetina provádí očistu druhé horní končetiny.

ruka ruku myje

12. Uveď nějaká přísloví, rčení, pranostiky, pořekadla, která znáš z četby,

filmu nebo z rodiny, Uveď i ty, které si pamatuješ ze školní výuky.

pradá'appa chladna voda, na sv. jiri, vylovaji
hadi a sciti, sv. Lucia noci pije, sv. Martin pijesdi
na ktem, kon, na 3 krakle o krek dale, na novy rok
o krepis, krek, jak, na novy rok, tak po cely rok
tak dlouho se chodi se dabanem pro vodu, az se ucha
udubne, dva se peryti, med, se smje, moudroiti, moudroiti
na hromice o koly nji, sv. svy hladovemu neves
nam, placi dal do kate, bez mlyny melou pomalu, ale na
rozmy, somu pro koya v pedzati, kasi dudu do zka
pora komy mu se do boji, bez placi nekon kate
splocha mu na majak, srad' mu na cimbri

7. A) Napiš, co nejvíc spojení přísloví, pořekadel, přirovnání, ve kterých se objevuje slovo SRDCE.

Má srdce ze zlata. V srdci jed, na jazyku med.
Má srdce z kamene.
Co oči nevidí, to srdce nebolí.
Co na srdci, to na jazyku.
Má ledové srdce.

- B) Napiš, co nejvíce spojení přísloví, pořekadel, přirovnání, ve kterých se objevují části lidského těla OČI, JAZYK, UŠI, NOS.

Co oči nevidí, to srdce nebolí.
Co na srdci, to na jazyku.
Má oči jako uhlí.
V srdci jed, na jazyku med.
Má uši jako slon
Má nos jako Pinocchio (nevím jak se to píše)

8. Vysvětli následující rčení.

- A) Vzal nohy na ramena.

nešel, vzdal se

- B) Udělat kozla zahradníkem.

je nešikovný, nehodí se to k němu

- D) Je jako kůl v plotě.

je sám

9. A) Napiš spojení, která mají podobný význam.

- a) Spí, jako když ho do vody hodí.

Spí, jako prase

- B) Napiš spojení, které má opačný význam.

- b) Pouští si pusu na špacír.

Je posíká jako ryba

10. Dopln vhodná přirovnání.

- A) sladký jako - med
B) bílý jako - stěna
C) studený jako - led
D) hubený jako - kyč
E) tlustý jako - grase
F) chytrý jako - liška
G) pilný jako - včelka

11. Pokus se rozpoznat v následujících výrocih přísloví. Přísloví vysvětli.

- A) Informace neodpovídající skutečnosti má krátké dolní končetiny.

Lež má leváček malý.

- B) Jedna horní končetina provádí očistu druhé horní končetiny.

12. Uveď nějaká přísloví, rčení, pranostiky, pořekadla, která znáš z četby, filmu nebo z rodiny. Uveď i ty, které si pamatuješ ze školní výuky.

Bez práce nejsou peníze.
jablko nepadá daleko od stromu.
Nikdy nemaluj čerť na sed.
Na hrubý pytel hrubá zaplata.
Kdo lže do pěkala se hrabe.
Pod prvicem je největší lma.
Čerť nejsou sestry.
Je nenápsaný zákon v porcelánu.
Kdo dřív půjde sen dřív melle.
Probudil by i msačho.

7. A) Napiš, co nejvíc spojení přísloví, pořekadel, přirovnání, ve kterých se objevuje slovo SRDCE.

co na srdce ho na jazyku, má srdce se stalo
co oči se nemoh' ho srdce mubel'

- B) Napiš, co nejvíc spojení přísloví, pořekadel, přirovnání, ve kterých se objevují části lidského těla OČI, JAZYK, UŠI, NOS.

má oči jako panenko, co na srdce ho na jazyku

8. Vysvětli následující rčení.

- A) Vzal nohy na ramena.

ušel, ošel

- B) Udělat kozla zahradníkem.

hlyu' něhlo mu mi' rotilat psací hlava' mu ji rotilo'

- D) Je jako kůl v plotě.

je nehybný

9. A) Napiš spojení, která mají podobný význam.

- a) Spí, jako když ho do vody hodí.

spí jako chud'

- B) Napiš spojení, které má opačný význam.

- b) Pouští si psu na špacír.